

ο πολίτης

Μηνιαία επίθεώρηση • Άπρίλιος 1983 • τεύχ. 59 • δρχ. 120

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία επιθεώρηση
Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 323.96.45
τεύχ. 59, Απρίλιος 1983, τιμή τεύχους 120 δρχ.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μαριάννα Δήτσα, Άγγελος Έλεφάντης, Κώστας Ζουράρης, Μάκης Καβουριάρης,
Γιώργος Καρράς, Λεωνίδας Λουλούδης, Άριστείδης Μπαλτάς
Μιχάλης Παπαγιαννάκης, Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος, Άννα Φραγκουδάκη

Γεώργιος Βουβούλα Σκούρα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νίκου Αντωνάτου.....	Άντισταθείτε	σελ. 6
Λεωνίδα Λουλούδη.....	Τό «Άττικό Πανεπιστήμιο»	» 9
Μαριάννας Δήτσα.....	Έπέτειοι	» 12
Δαμιανός.....	Ζητούνται καουμπόηδες	» 13
Άγγελου Έλεφάντη.....	Τό «Ένα» καί ό «Έλεύθερος Τύπος»	» 17
Στάθη Χαϊκάλη.....	Τά σουπερμάρκετ	» 19
Χάρη Σταύρου.....	Η πληροφόρηση στίς άγκάλες τής έξουσίας	» 20
Γιώργου Καρρά.....	Πολιτικό κλίμα: ήπιον	» 21
Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου.....	Οί φοιτητικές έκλογές	» 26
Άγγελου Έλεφάντη.....	15 χρόνια κομμουνιστική άνανέωση	» 29
Μιχάλη Παπαγιαννάκη.....	Μετά τίς τελευταίες δημοτικές έκλογές στή Γαλλία	» 34
Πέτρου Πιζάνια.....	Τό Ι.Κ.Κ. άπό τόν ιστορικό συμβιβασμό στή δημοκρατική έναλλακτική λύση	» 38
Άνρι Λεφέμπρ.....	Η κατάσταση του μαρξισμού στή σημερινή Γαλλία	» 43
Τάσου Άνθουλιά.....	Έλληνική έκπαιδευση: χθές, σήμερα, αύριο	» 48
Μαρίας Σακαλάκη.....	Οί κοινωνικές τάξεις στήν ιδεολογία του Άωνα Δραγούμη	» 51
Benjamin H.D. Buchloh.....	Σκέψεις γύρω άπό τήν άναβίωση τής εικονιστικής ζωγραφικής στήν Εύρώπη	» 56

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ «ΠΟΛΙΤΗ» - ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ - ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Μιά χρήσιμη προσφορά

Έστω καί κατόπιν έορτής καλό θά ήταν νά προσφέρετε στους φίλους σας ένα χρήσιμο γιά όλους μας δώρο.

ΜΙΑ ΣΕΙΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Τεύχος 1 έως 56, τό περιοδικό άπό τό 1976 έως τό 1982.

Μόνο μέ 3.000 δρχ.

Μπορείτε νά παραγγείλετε τή σειρά στά βιβλιοπωλεία ή κατευθείαν στά γραφεία του περιοδικού.

Έκδότης Νίκος Πολίτης, Βορρά 9, Άγία Παρασκευή • Ίδιοκτησία «Σ. Δελέγκας καί Σία ΟΕ» • Διευθυντής Άγγελος Έλεφάντης • Φωτοστοιχειοθεσία, ΠΟΛΙΤΗΣ, Κέκροπος 2, τηλ. 323.96.45 • Έκτύπωση Χρονόπουλος, Βασ. Παύλου 26, Λυκόβρυση, τηλ. 281.05.55 •

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ἄντισταθεῖτε

«Ἐνῶ οἱ φωνές ἐπιμένουν — οἱ ἴδιες φωνές —
ἐνῶ ἀποκρούομαι — πῶς θές νά μείνω
μιά ἀστραπή ἓνα κυκλάμινο μία ρομφαία —»

Καί μάθαμε ἀπό τόν τύπο τήν εἶδηση πῶς ἡ ἐπίσημη πρώτη τῆς τελευταίας συμφωνικῆς δημιουργίας τοῦ Μ. Θεοδωράκη μέ τίτλο *Τά κατά Σαδδουκαίων Πάθη*, δόθηκε ἀρχές τοῦ '83 στό ἀνατολικό Βερολίνο τῆς ἀνατολικῆς Γερμανίας μέ τεράστια ἐπιτυχία. Προφανῶς ὁ λαός τῆς χώρας αὐτῆς ἐκπαιδευμένος σέ ἀκούσματα συνθετικῆς μουσικῆς κρίθηκε σάν ὁ πιό κατάλληλος γιά πρώτη παρουσίαση τοῦ ἔργου. Ἄν καί γιά τόν Μ. Θεοδωράκη σά μουσικό ἢ κομματικό στέλεχος δέν ὑπάρχει θέμα, ἀναρωτιόμαστε ὁμως πῶς πῆραν διαβατήριο οἱ στίχοι τοῦ Μιχάλη Κατσαροῦ.

Δέν μᾶς νοιάζει ὁμως αὐτό. Εἶναι δικαίωμα κάθε συνθέτη νά διαλέγει μέ τά δικά του κριτήρια τόν τόπο τῆς ἐπίσημης πρώτης τῶν ἔργων του, ὅπως καί κάθε κράτους νά τά δέχεται ἢ ὄχι. Ἄλλο μᾶς νοιάζει. Πού ἡ μουσική αὐτή γράφτηκε πάνω στήν ποιητική σύνθεση τοῦ Μιχάλη Κατσαροῦ *Κατά Σαδδουκαίων*, πού ἐκδόθηκε πρῖν 30 χρόνια, τό 1953. Στό διάστημα αὐτό τῶν 30 χρόνων συνέβησαν στόν κόσμο, ἀλλά καί σέ μᾶς, σημεῖα καί τέρατα, τέτοια πού ὄχι ἀπλῶς δικαίωσαν τήν ποίηση αὐτή τοῦ Κατσαροῦ, ἀλλά τήν ἔκαναν προφητική.

Ἀραδιάζω τά γεγονότα.

1953-56: Ὁ πόλεμος τῶν ἐπιγόνων

1956: 20ό Συνέδριο (καί 6η ὀλομέλεια)

1956: Ἐπέμβαση τῆς ΕΣΣΔ στήν Οὐγγαρία

1961: Διάσπαση τοῦ κομ/κού στρατοπέδου (καί λειψή ἀναγνώριση τοῦ Ἄρη)

1968: Ἐνοπλη ἐπέμβαση τῆς ΕΣΣΔ στήν Τσεχοσλαβία (καί διάσπαση τοῦ ΚΚΕ)

1979: Στρατιωτική εἰσβολή τῆς ΕΣΣΔ στό Ἀφγανιστάν

1981: Ἐπέμβαση τῶν ὀπλων τῶν σοβιετικῶν στήν Πολωνία

1979: Πόλεμος τοῦ σοσιαλιστικοῦ Βιετνάμ κατά τῆς σοσιαλιστικῆς Καμπότζης.

Κι ἀκόμη σ' αὐτή τή διαδρομή τῶν 30 χρόνων ἀπό τό '53, τόσα πράγματα ἔγιναν γνωστά ἀπ' ὅσα προεῖδε ὁ Κατσαρός, πού κανεῖς δέν δικαιούται νά ἄγνοεῖ. Ἐαφ' νιάζεται κανεῖς κι ἀναρωτιέται ἂν ὁ Μ.Θ. κατάλαβε τί σήμαινε ἡ ποίηση αὐτή τοῦ Κατσαροῦ γραμμένη κάπου στά 1950. Ἀναρωτιέται ἂν ὁ συνθέτης κατάλαβε ποιοί εἶναι «οἱ Βησιγότθοι, οἱ ἀρχιεπίσκοποι κι ὁ αὐτοκράτορας». Πῶς θά μᾶς πεῖ σήμερα ὁ Μ.Θ. ντυμένο μέ ὅποιες νότες ἐκεῖνο τό:

Ἐγώ πάντως

ἐξακολουθοῦσα νά βλέπω τόν ἐπερχόμενο μεσαίωνα

μέ φάλαγγες πιστῶν

μέ ἀργυρά δισκοπότηρα ἀφρίζοντα αἶμα

μέ σημαιοστολισμούς καί παρελάσεις

Ἡ τό ἄλλο:

Πῶς βγήκανε πάλι ἀπ' αὐτή τή φωτιά

ὁ Κοσ Διευθυντής

ὁ διπλωματικός ἀκόλουθος

ὁ Κοσ πρέσβυς;

Ἴσως ὁ Μ.Θ. κατάφερε νά ἀνάβαλτισει ἔτσι τίς πυρκαγιές πού ἦταν οἱ λέξεις «ἐλευθερία», «ἰσότητα», «Σοβιέτ», «ἐξουσία» ὥστε ὁ Κοσ διπλωματικός ἀκόλουθος νά δώσει διαβατήριο στους στίχους τοῦ Κατσαροῦ.

Τό σήμερα βρίσκει τόν Μ.Θ. ἐνταγμένο στό ΚΚΕ καί βουλευτή του. Τόν βρί-

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

σκεί να παλεύει μέσα απ' τις τάξεις του για τις ιδέες του πού κάθε φορά προσαρμόζει, όπως λίγο νωρίτερα όταν ήταν ενταγμένος στη μεταδικτατορική ΕΔΑ, ή λίγο πίο πριν στη Νέα Αριστερά, ή... κ.λπ. κ.λπ.! Αλλά παραμένει γεγονός πως μέσα από τις τάξεις του ΚΚΕ δέν μπορείς παρά μονάχα να «υμνήσεις τους άρχοντας» της ΕΣΣΔ και τά έργα τους. Ταιριάζει τόσο πολύ σέ ό, τι τάζει αυτό τό κόμμα ό στίχος του Κατσαρού,

Έλευθερία ανάπηρη πάλι σου τάζουν

Τρομάζει κανείς στην άκραιο σκέψη πού τον όδηγεί ό στίχος «πάλι θά στερεώνονται οι αυλοκόλακες». Κι αυτό γιατί όσο κι αν άρέσει κάποιες φορές στη σκέψη να όργιάζει, κάποτε βγαίνει άληθινή δικαιώνοντας έτσι κάθε της όργασμό. Ό Μ.Θ. εκτός του ότι δείχνει να μήν κατάλαβε τό μήνυμα του ποιήματος, φαίνεται απ' όσα γράφτηκαν στον τύπο πως πρέπει να τό παρα-ποίησε (και πως άλλως θά γινόταν), μέ παραλείψεις, συρραφές και αναδιατάξεις στίχων, δίκην χειρουργού, για να βγει από κει αυτό πού άρμόζει και υπηρετεί τή νέα του τοποθέτηση. Αυτό θά φανερωθεί όταν τό έργο θά παραδοθεί στην ελληνική αγορά.

Η ποιητική σύνθεση του Κατσαρού είναι μία κραυγή άπόγνωσης και διαμαρτυρίας. Κραυγή άπόγνωσης για τά όσα πάθαμε οι Έλληνες τό 44 και τό 49, οι Ισπανοί πριν προδοθούν τά όνειρα, οι Γάλλοι μεταλλωρύχοι, ό σύντροφος Γκαρώ πριν γίνει διευθυντήριο αλλά, θά συμπλήρωνα στο ίδιο πνεύμα, και όσα άκούθησαν μετά.

Και κραυγή διαμαρτυρίας:

*Τους ύπατους έγω άνέδειξα στις συνελεύσεις
κι αυτοί κληρονομήσανε τά δικαιώματα
φορέσαν προφφυρούν άτίθασον ένδυμα
σανδάλια μεταξωτά ή πανοπλία
έξακοντίζουν τά βέλη τους έναντίον μου —
ή θέλησή μου πού καταπατήθηκε
τόσους αιώνες.*

Δέν ξέρουμε αν στην συναυλία αυτή,
...γύρω σέ μυστική λιτανεία όρχοούνταν
έπίσημα πάλι πρόσωπα:

*Ό Κοσ και ή Κα προέδρου
ό μόνιμος άνταποκριτής του Νότου
ό ύπουργός βαρειάς βιομηχανίας
ό άρχισυντάκτης της κρατικής έφημερίδας
ό ανώτατος δικαστής μετά των τέκνων του
ένα άγνωστο πρόσωπο πού κάποια γυναίκα από τό πλήθος
ψιθύρισε: «ό χωροφύλακας»
ό άρχηγός των ένόπλων δυνάμεων
ποιητές λόγιοι έπιστήμονες ιστορικοί
ένας τυφλός μέ γνάλινο πρόσωπο
πολλοί υπάλληλοι στα πάρα κάτω καθίσματα
στο τέλος οι πονηροί αυλοκόλακες*

Τό να μήν κατάλαβε βέβαια ό Μ.Θ. τό νόημα του ποιήματος πάει πολύ. Τότε τί συμβαίνει; Τί φταίει; Φταίει αυτός πού ήταν δίπλα του και ψιθύρισε: «ή μύτη της κυρίας Δημάρχου θυμίζει τή γεωγραφία»; Φταίει ή μύτη της κυρίας Δημάρχου; Τί φταίει; Φταίει τό κεφάλι τό δικό μας όπως φαίνεται. Κι άς πω τήν ύποψία μου. Φταίει ό περιβόητος πιά έτεροχρονισμός. Γιατί από δηλώσεις του ίδιου του συνθέτη έγινε γνωστό πως τή μουσική αυτή τήν είχε άρχισει στα πρώτα χρόνια μετά τήν έκδοση του *Κατά Σαδδουκαίων*. Τά χειρόγραφα χάθηκαν στη δικτατορία πού άκολούθησε, όποτε τό έργο ξαναγράφτηκε απ' τήν άρχή και δουλεύτηκε όλα αυτά τά χρόνια, όπου οι πολιτικές μεταθέσεις του δημιουργού υπήρξαν πολλές και άκραιο, χωρίς βέβαια να γνωρίζουμε ποιές επιπτώσεις είχαν στο έργο κάθε φορά.

Ό ταραγμένος Μιχάλης Κατσαρός στέκει δίπλα του τώρα βουβός μέ τόσες παραιτήσεις

*άπό φωνή
άπό τροφή
άπό άλογο*

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Αυτός ο Κατσαρός πού τό 53 μίλησε, όταν κανένας δέν μιλούσε, καί εἶπε μέσα στά ὅσα κατήγγειλε μέ τούς στίχους του, τό περίφημο «διατελῶ ἐν πλήρει συγχύσει ἄθῶος».

Μέσα στό δάσος, μέσα στό νεκρό δάσος τῶν λέξεων, σήμερα οἱ ἀπόηχοι κάποιων μυθικῶν φράσεων ἢ λέξεων, πού ὁ ποιητής καταγράφει στούς στίχους του, ἔχουν ἀναστηλωθεῖ παντοῦ μέ φωτεινά γράμματα μειωμένης θελεκτικῆς ἱκανότητος. Σύμβολα ἀδρανῆ. Καταβολάδες ἐνός φυτοῦ πού θέλει νά ἀνανεωθεῖ ἀπό τή σάρκα του. Λέξεις καί φράσεις γυμνές ἀπό περιεχόμενο, γυμνές ἀπό πραγματικότητα, πού κάποτε τίς δυναμίτιζε. Τώρα ἀκούονται ὡσάν ἀθύρματα στ' αὐτιά μας, τά ὅποια ἀντίθετα πρός τίς ἐπιταγές τῶν κτητόρων τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ τά κρατοῦμε ἀνοιχτά σέ φοβερά ἀκούσματα, κοντά στά μάτια καί τό νοῦ, πού δέν ὑποτάσσονται.

Τί θά γίνει ὁμως μέ μᾶς. Πού μπήκαμε στή φωτιά διαβάζοντας ἀπ' τή μιά τό *Πῶς δενότανε τ' ἀτσάλι* κι ἀπ' τήν ἄλλη ἀποστηθίζαμε κρυφά ἐκεῖνες τίς ἀτέλειωτες νύχτες τοῦ 58 τούς στίχους τοῦ Κατσαροῦ; Καί τώρα χρόνια ὀλόκληρα ἔξω ἀπ' τά κόμματα, περιθώριο, προσπαθοῦμε νά περιώσωμε τόν αὐτοσεβασμό μας, τήν ὑπόστασή μας νά μὴν ἐκφυλιστεῖ σέ «ἀγοραῖο ρήτορα», ὅ,τι ἀπόμεινε τέλος ἀπό τό ὄνειρο πού ξημέρωσε σ' ἕναν κόσμο ἄλλο, ὅπου

Οἱ ἐξουσίες χαϊδεύονται σάν ἐρωτιάρες γάτες

πάνω ἀπ' τίς στέγες μας
Τώρα πού ὅλα εἶναι καθαρά, ὅποιος διαλέγει ὅ,τι διαλέγει, σημαίνει πῶς διαλέγει ἐν γνώσει του καί ὄχι «ἐν συγχύσει». Καί δέν θά μπορεῖ αὔριο ἀκολουθώντας ἐκεῖνη τήν ἄθλια τακτική τῆς αὐτοκριτικῆς, δίκην χριστιανικῆς ἐξομολογήσεως, νά πει ἔκανα λάθος.

Ἐμεῖς οἱ καταραμένοι σατανάδες, οἱ ξορκισμένοι αἰρετικοί συρρικνωθήκαμε στήν ἀξιοπρέπειά μας καί κόντρα στούς μύθους, τά χρώματα, τά μεγάλα λόγια, τά μεγάλα ὀνόματα, κόντρα στά συνέδρια καί τίς συσκέψεις, πού δέν ἔχουν τίποτα νά ποῦν, παίρνομε τό λόγο χωρίς νά μᾶς τόν δώσει κανεῖς γιά νά ποῦμε: Ἀντισταθεῖτε.

Κι ὄχι μόνο «σ' αὐτόν πού χτίζει ἕνα μικρό σπιτάκι καί λέει: καλὰ εἶμαι ἐδῶ», ὄχι μόνο «στήν κρατική ἐκπαίδευση», ὄχι μόνο «στόν κοντό ἄνθρωπο τοῦ γραφείου», ἀλλά καί σ' αὐτόν, τόν ὅποιο κύριο Θεοδωράκη, πού χτίζει μιά μουσική γιά νά τέρψει ἑαυτοῦς καί ἀλλήλους, πάνω στό ὄραμα χιλιάδων νεκρῶν καί ζωντανῶν, στό ὄραμα πού ἐκφυλίστηκε σέ μιά φοβερή γραφειοκρατία, σ' ἕνα ἀπάνθρωπο πλάνο παραγωγῆς (ἢ ἐργάτρια Ντούμπιοβα παρήγαγε δέκα πέντε χιλιάδες ποτήρια), σέ μιά προνομιούχα νομενκλατούρα καί σέ μιά ἀδίσταχτη παγκόσμια δύναμη πού κατευθύνει μέ τήν ἰσχύ τῶν ὄπλων τίς τύχες ἄλλων λαῶν.

Γιά νά μείνει τουλάχιστον τό ποίημα ὅπως ἦταν

.....πρὶν διαβαστεῖ

—καθὼς διαβάστηκε—

ἕνα ζεστό ἄλογο ἀκέραιο

Πρὶν διαβαστεῖ

ὄχι οἱ κληρονόμοι πού περίμεναν

ἀλλά σφετεριστές καταπατήσαν τά χωράφια.

Ἀλλάξανε φράσεις σημαντικές

ὥρες σκυμμένοι πάνω του μέ τρόμο

ἐξαφανίσανε τά μέρη μέ τούς ποταμούς

τή νέα βουή στά δάση

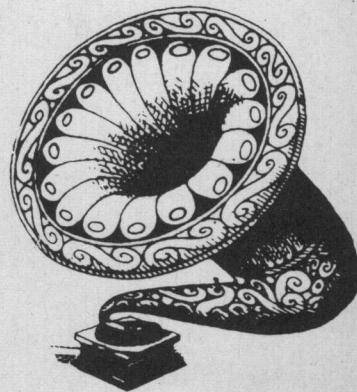
τόν ἄνεμο τόν σκότωσαν —

τώρα καταλαβαίνω πιά τί ἔχασα

ποιός εἶναι αὐτός πού πνίγει.

Πανσοσιαλιστή, κύριε Θεοδωράκη!

Νίκος Ἀντωνάτος

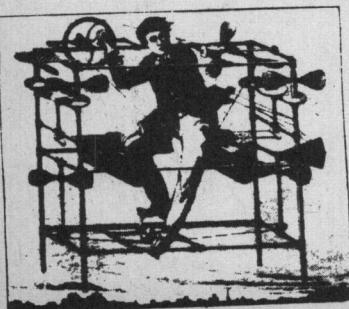
δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ίδρύεται στην περιοχή Ἀθηνῶν - Πειραιῶς τό «Ἀττικό Πανεπιστήμιο»

Όταν στις αρχές Ἀπριλίου ὁ Πρωθυπουργός κηρύσσοντας τήν ἑναρξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Ἀνωτάτης Παιδείας, ἀνακοίνωσε τήν ἴδρυση τεσσάρων νέων πανεπιστημίων, ἴσως νά ἐντυπωσίασε τήν κοινή γνώμη, ὄχι ὁμως καί ὄσους μ' ἀνησυχία βλέπουν τά τελευταία χρόνια τήν ἐπιδείνωση τῶν συνθηκῶν λειτουργίας τῶν ἤδη ὑπαρχόντων ἰδρυμάτων. Οἱ τελευταῖοι γνωρίζουν πόσο ἐξαιρετικά δαπανηρή ὑπόθεση εἶναι πλέον ἡ ἴδρυση ἑνός σύγχρονου, ἰδιαίτερα τεχνολογικῆς κατεύθυνσης, πανεπιστημίου. Τόσο δαπανηρή ὥστε καί γιά τά ὑπάρχοντα ἀκόμη, τό ἐπιχορηγούμενο ἀπό τήν πολιτεία ποσό γιά τή λειτουργία τους νά μειώνεται συστηματικά κάθε χρόνο σέ σύγκριση μέ τόν προηγούμενο, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὁ πληθωρισμός καί ἡ ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς. Μείωση πού ὄχι μόνο ὑποβαθμίζει τό διδακτικό ἔργο, ἀλλά καί περιορίζει σημαντικά τό ἐρευνητικό, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀναγκαιότητα τόσες φορές ἔχει συσχετισθεῖ, ἀπό πολλές πλευρές, μέ τήν ἐθνική μας ἀνεξαρτησία, αὐτοδύναμη ἀνάπτυξη κ.λπ., κ.λπ.... Ἄραγε, θεωροῦν οἱ ὑπεύθυνοι τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς στήν ἀνωτάτη ἐκπαίδευση, ὅτι πράγματι — ὅπως ἐδήλωσαν — ἀποτελεῖ σοβαρό λόγο γιά τήν ἴδρυση τῶν νέων πανεπιστημίων ἡ προσωρινή ἀπομάκρυνση τῶν ἐπαρχιωτῶν φοιτητῶν ἀπό τά σπιτία τους, γιά νά παρακολουθήσουν τίς σπουδές τους στά ἤδη ὑπάρχοντα πανεπιστήμια; Ἀλλά τότε γιατί δέν συζητοῦν τήν πολύ φθηνότερη λύση τῶν καλύτερων καί περισσότερων φοιτητικῶν ἐστιῶν, ταξιδιωτικῶν διευκολύνσεων κ.λπ. Ἐκτός ἂν ἀσπάζονται βαθύτερους λόγους, δεῖγμα τῶν ὁποίων μᾶς ἔδωσε σ' ἐμβριθές ἄρθρο του ὁ κ. Νέτας στήν ἐφημερίδα Ἐλευθεροτυπία (8.3.83) λίγες μέρες πρὶν τήν πρωθυπουργική ἐξαγγελία. «Τί μπορεί νά κάνει ἡ Ἀνωτάτη Γεωπονική Σχολή Ἀθηνῶν» ἔγραφε ὁ κ. Νέτας, «ὅταν εἶναι ἐγκατεστημένη καί λειτουργεῖ μέσα στήν Ἀθήνα; Γιατί δέν μεταφέρεται στή Λάρισα ἢ σέ ὅποιο ἄλλο ἐπαρχιακό ἀγροτικό κέντρο; Στήν Ἀθήνα βγάξει κάποιους ἐπιστήμονες πού δέν ἔχουν σχεδόν καμιά ἐπαφή μέ τή γῆ καί τίς καλλιέργειες, πέρα ἀπό τό ὅτι συνηθίζουν στήν ἀστική ζωή καί μετά τούς εἶναι δύσκολο νά προσαρμοστοῦν στίς συνθήκες ἐργασίας τῆς ἐπαρχίας, ὅπου ὀφείλουν νά ἐργαστοῦν καί νά ἀξιοποιήσουν τίς γνώσεις τους». Πολλά θά εἶχε νά παρατηρήσει κανεῖς σ' αὐτές τίς ἀπόψεις ἀλλά ἄς μείνουμε στό κυριότερο, ὅτι δηλαδή ἡ σύγχρονη γεωπονική ἐρευνα διεξάγεται ἐργαστηριακά, ὅτι γιά τίς ἐφαρμογές τῆς στόν ἀγρό ἡ Γεωπονική Σχολή διαθέτει σέ ἀπόσταση μικρότερη τῶν 100 χιλιομέτρων ἀπό τήν ἔδρα τῆς δύο κτήματα 1000 καί 650 στρεμμάτων ἀντίστοιχα, ὅπου καί γῆ καί καλλιέργειες ὑπάρχουν, καί ἡ ἐπαφή μ' αὐτές ἐπαφίεται στή διάθεση τῶν διδασκόντων-διδασκομένων τῆς Σχολῆς. Ἀνάλογες προϋποθέσεις ἐργου ἔχει ἡ Γεωπονοδασολογική Σχολή Θεσσαλονίκης. Ὅσο γιά τίς δυσκολίες προσαρμογῆς στίς συνθήκες ἐργασίας τῆς ἐπαρχίας — ἂν καί ἡ Λάρισα δέν εἶναι πιά πρότυπο μὴ ἀστικῆς ζωῆς — ὁ πολυπράγμων κ. Νέτας δέν ἔχει φαίνεται πληροφορηθεῖ ὅτι τό μεγαλύτερο πρόβλημα τῶν πτυχιούχων γεωπόνων σήμερα, εἶναι τό ὑψηλό ποσοστό ἀνεργίας τους (30%) καί ὁ καταθλιπτικός ὄγκος γραφειοκρατικῆς ἀπασχόλησης ὅσων ἤδη ἀπασχολοῦνται στό δημόσιο.

Ὅμως, ἔστω καί ἂν κάποιοι ξεπερνοῦσε πρὸς στιγμή αὐτές τίς ἐπιπολαιότητες, σχετικά μέ τήν ἴδρυση τῶν νέων πανεπιστημίων, καί δεχόταν ὅτι ὑπάρχουν σήμερα δυνατότητες εὐρυθμῆς λειτουργίας τους, πολύ δύσκολα θά συμφωνοῦσε μέ τή μεθοδολογία πού τό Ὑπουργεῖο Παιδείας ἐπέλεγε γιά τήν προώθηση τῶν σχεδίων του.

Ἐννοῶ γενικότερα τόν τρόπο ἐξαγγελίας τῶν νέων πανεπιστημίων ἀλλά καί εἰδικότερα τό ἴδιο τό Σχέδιο Προεδρικοῦ Διατάγματος γιά τό φερόμενο ὡς Ἀττικό Πανεπιστήμιο. Ἄν καί τό προηγούμενο τῆς ψήφισης τοῦ Νόμου 1268 κάθε ἄλλο παρά ἐγγυᾶτο τῆ «λαϊκή συμμετοχή» σ' ὅσα τό ὑπουργεῖο ἀποφασίζει ἢ νομοθετεῖ, λίγοι ὥστόσο πίστευαν ὅτι μιά εἴδηση πού ἀνέγραψε ἡ ἐφημερίδα *Τὰ Νέα* στίς 18.1.83 περί ἰδρύσεως τῶν τεσσάρων νέων πανεπιστημίων, ἀπηχοῦσε

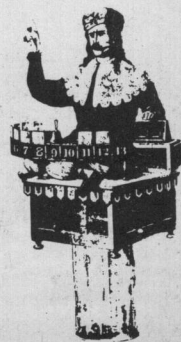
δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

πραγματικά τις άμεσες προτεραιότητες του Υπουργείου και μάλιστα «σύμφω-
να με τις απόψεις των φορέων των παραπάνω σχολών» (Σ.Σ. έννοει τις σχολές
Έμπορική, Βιομηχανική, Πάντειο, Γεωπονική για τό Άττικό Πανεπιστήμιο), ό-
πως εκείνο τό δημοσίευμα πληροφορούσε τούς έμβρόντητους και άδαείς «φο-
ρείς». Στους μήνες που άκολούθησαν άπεγνωσμένα οί τελευταίοι προσπάθησαν
νά εκμαιεύσουν από τόν γενικό γραμματέα κ. Ρόκο ότιδήποτε σχετικό μέ τήν
παραπάνω είδηση. "Ο,τι γνώριζε ό συντάκτης των *Νέων* κ. Παπάζογλου στάθη-
κε άδύνατο νά πληροφορηθούν, έπίσημα τουλάχιστον, οί πρυτάνεις ή τά συνδι-
καλιστικά όργανα των πανεπιστημιακών φορέων. Θά τό μάθαιναν στίς 4 Άπρι-
λίου από τόν ίδιο τόν πρωθυπουργό ή τήν τηλεόραση όσοι δέν ευτύχησαν νά
προσκληθούν στήν πανηγυρική πρεμιέρα του ΕΣΑΠ. "Ολοι όμως, παρ' όλα αυ-
τά, έντέλλοντο σ' ένα μήνα τό άργότερο, νά αποφασίσουν για τό Σχέδιο Προε-
δρικού Διατάγματος που προαναφέραμε. Ταχύτητα διαδικασιών που ίσως έναρ-
μονίζεται μέ τήν εποχή των ρομπότ, κι όχι του ξεπερασμένου Μάρξ, όπως δια-
κηρύσσει έσχάτως στά άμφιθέατρα ό κ. Λιάνης, ύπουργός έρευνας και τεχνολο-
γίας, αλλά πολύ δύσκολα επιτυγχάνεται μέ τις συλλογικές διαδικασίες λήψης
άποφάσεων που είσήγαγε ό δικός του Νόμος 1268.

Όστόσο, τό ίδιο τό Σχέδιο έπεφύλασσε τή μεγαλύτερη έκπληξη στους ένδια-
φερομένους «φορείς». Καί πρώτα άπ' όλα ή συγχώνευση των τεσσάρων σχολών
σ' ένα πανεπιστήμιο. Στήν προφανή άπορία όσων διερωτώνται για τήν παρουσία
μιάς γεωπονικής σχολής ανάμεσα σέ τρεις θεωρητικής κατευθύνσεως σχολές, ή
άπάντηση βρίσκεται στό άρθρο 1 παρ. 3 του Σχεδίου. «Σκοπός του Άττικού
Πανεπιστημίου είναι ή διδασκαλία και έρευνα σέ βασικούς κλάδους των κοινω-
νικών επιστημών καθώς και σέ θέματα τεχνολογίας και ανάπτυξεως, που σχετί-
ζονται μέ τήν οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας. Για
νά επιτελέσει τό σκοπό του αυτόν, τό Πανεπιστήμιο όργανώνει τή διδασκαλία
και έρευνα σέ διεπιστημονικούς τομείς όπου τούτο είναι αναγκαίο από τή φύση
των γνωστικών αντικειμένων». Η διεπιστημονικότητα, λοιπόν, ή ή «διαπνευ-
ματικότητα, σαν άναγνώριση της ανάγκης πώς κάθε πρόβλημα, επειδή είναι λι-
γότερο ή περισσότερο πολυσύνθετο, μπορεί καλύτερα ν' αντιμετωπισθεί άν τό
κοιτάζουν, τό ξεετάσουν, τό άκροασθούν περισσότεροι άνθρωποι, αλλά μαζί μέ
διαφορετική παιδεία και ειδικευμένη γνώση όπως συνηγορεί ένθερμα ό κ.
I.—Α.Δ. Μεταξάς (έφημερίδα *Τό Βήμα της Κυριακής* 17.4.83), είναι ό στόχος.
Δέν είναι στίς προθέσεις μου ν' άσχοληθώ σ' αυτό τό σύντομο σημείωμα μ' ένα
τόσο σημαντικό ζήτημα όπως ή διεπιστημονικότητα, που άναμφισβήτητα άπο-
τελει μία άναγκαία μεθοδολογική προϋπόθεση στή σύγχρονη έρευνα. Άλλά ό-
μολογώ δέν κατανοώ γιατί ή Πάντειος, ή Έμπορική, ή Βιομηχανική θά όργανώ-
σουν «διεπιστημονικότερα» τή λειτουργία τους άν συγχωνευθούν σέ Τμήματα
Οικονομικής Έπιστήμης, Κοινωνιολογίας, Πολιτικής Έπιστήμης, Διοίκησης
Έπιχειρήσεων, Δημοσίας Διοίκησης, όταν ήδη έχουν ανάπτυξει αντίστοιχους
γνωστικούς τομείς όπου και μπορούν νά έπιδοθούν κατά τά γούστα τους σέ πε-
ρισσότερη ή λιγότερη διεπιστημονικότητα. "Αν πάλι θεωρείται ότι τά τμήματα
Άγροτικής Τεχνολογίας και Άνάπτυξης, Άγροτικής Παραγωγής — γιατί τό
Τμήμα Βιομηχανικής και Ένεργειακής Τεχνολογίας δέν ύπάρχει σήμερα — ό-
λοκληρώνουν μέ τήν τεχνολογική τους διάσταση τό διεπιστημονικό έγχείρημα,
θά έπρεπε νά αίτιολογηθεί ή τόση έμφαση στήν άγροτική τεχνολογία και άνά-
πτυξη αντιπροσωπευόμενων από τή Γεωπονική Σχολή, και ή αντίστοιχη έξαιρέ-
ση του Πολυτεχνείου, σημαντικότερου σέ όγκο, θεματολογία και ιστορία τεχνο-
λογικού ιδρύματος της χώρας. Έκτός και άν τό πρότυπο ανάπτυξης της «άλλα-
γής» στηρίζεται πλέον βασικά στον άγροτικό τομέα, ένδεχόμενο όμως που κα-
μιά άλλη ένέργεια της κυβέρνησης δέν έπιβεβαιώνει ή, για νά είμαστε σαφέστε-
ροι, όλες οί ένδείξεις μάλλον πείθουν περί του αντίθετου. "Ομως επειδή σ' αυτήν
τή «θεωρητική» άπορία μου δέν άναμένω μία άμεση άπάντηση, άς προσθέσω
και μία άπορία πρακτικού χαρακτήρα. Άλήθεια, πώς θά διεξάγονται τά διεπι-
στημονικά προγράμματα όταν οί άναφερόμενες σχολές εύρίσκονται αντίστοιχα
στή Συγγρού, τήν Πατησίων, τόν Πειραιά και τόν Βοτανικό.

Φοβάμαι ότι πριν έκδηλωθούν οί έμμονές των έρευνητών στήν περιφρούρηση
των ειδικότητων τους, ή διεπιστημονικότητα άπειλείται πρωτίστως από τό κυ-
κλοφοριακό χάος του λεκανοπεδίου - campus - Άττικής.

Έντούτοις, οί σημαντικότερες άντιρρήσεις στό Σχέδιο θά έπρεπε νά είναι τε-
λικά διαδικαστικού χαρακτήρα, μιας και ή ούσία, άν άπασχολούσε σοβαρά τά

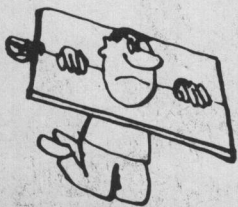
Δια γυμνου οφθαλμου Δια γυμνου οφθαλμου

ένδιαφερόμενα μέρη θά απαιτούσε ένα εύλογο διάστημα, μεγαλύτερο όπωσδήποτε του ενός μηνός, γιά νά διαπιστωθεί άν πραγματικά υπάρχουν, και ποιοί, υλικοί όροι συγχωνεύσεως τών τεσσάρων ίδρυμάτων. Καλή ή διαπνευματικότητα αλλά είναι γνωστό τί συμβαίνει όταν τό μέν πνεύμα πρόθυμον αλλά...

Επί τής διαδικασίας λοιπόν δέν θά ήταν υπερβολή νά θεωρηθεί ότι τό "Άρθρο 4 του Σχεδίου καταργεί άπευθείας τό "Άρθρο 3 του Νόμου 1268 γιά τή δομή και λειτουργία τών ΑΕΙ. Δηλαδή τήν πλήρη αυτοδιοίκηση τών υπό συγχώνευση ΑΕΙ. Γιατί τί άλλο μπορεί νά σημαίνει ή σύσταση, ή σύνθεση και ή λειτουργία τής Προσωρινής Διοίκησης του νέου Πανεπιστημίου. Καθώς, μέχρι νά αναδειχθούν τά οικεία πανεπιστημιακά όργανα διοίκησης, τή διοίκηση και τή διαχείριση του "Αττικού Πανεπιστημίου άσκει ένδεκαμελής διοικούσα έπιτροπή πού άποτελείται από ένα τουλάχιστο (ύπουργ. δική μου Α.Λ.) μέλος ΔΕΠ* του κάθε ΑΕΙ πού συγχωνεύονται μέ τό "Αττικό Πανεπιστήμιο. «Τά μέλη αυτά (παρ. 2α) επιλέγονται από τόν "Υπουργό "Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, μέσα από κατάλογο 10 μελών ΔΕΠ, πού ύποχρεούται νά υποβάλλει στόν "Υπουργό τό αντίστοιχο ΑΕΙ, και από έπιστήμονες άναγνωρισμένης ικανότητας και πείρας... Τά μέλη αυτά επιλέγονται από τόν "Υπουργό "Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ό όποιος όρίζει τόν Πρόεδρο και "Αντιπρόεδρο τής "Επιτροπής». Στη συνέχεια τό έκπληκτικό αυτό κείμενο μάς πληροφορεί ότι ό "Υπουργός μπορεί ν' αντικαταστήσει όρισμένα ή και όλα (ύπουργ. δική μου Α.Λ.) τά μέλη τής Διοικούσας "Επιτροπής, και ότι ακόμα ή τελευταία (παρ. 11) μπορεί μέ άπόφασή της νά μεταβιβάσει όποιαδήποτε άρμοδιότητά της ή τήν έξουσία λήψης άποφάσεων γιά έπείγοντα θέματα στόν Πρόεδρο ή σέ μέλη της. Οί άποφάσεις μεταβίβασεως εγκρίνονται και πάλι από τόν "Υπουργό!

Δέν χρειάζεται νομίζω ιδιαίτερη εύστροφία γιά νά κατανοήσει και ό πλέον καλοπροαίρετος άναγνώστης αυτού του παράφορα «δημοκρατικού» σχεδίου ότι, έντέλει, ένας άνθρωπος, ό Πρόεδρος τής Διοικούσας "Επιτροπής, άναλαμβάνει έργολαβικά, μέ άποκλειστική άνάθεση από τόν "Υπουργό-του, τό παρόν και τό μέλλον πολυπρόσωπων ίδρυμάτων σά νά μήν υπάρχουν σ' αυτά άρχές δημοκρατικά έλεγμένες πιά, συλλογικοί φορείς και μία άκαδημαϊκή κοινότητα μ' ένα μικρότερο ή μεγαλύτερο παρελθόν, πάντως μεγαλύτερο του κ. Κακλαμάνη. Γιατί παρακάμπτονται όλοι αυτοί, ακόμα και ή ΕΦΕΕ, ιδιαίτερη άδυναμία του γενικού γραμματέα κατά τήν αντιπολιτευτική περίοδο του ΠΑΣΟΚ; Προφανώς καλή ή διαπνευματικότητα αλλά νά 'χουμε και τό νού μας... Και σά νά μήν έφταναν όλα αυτά, άσφαλώς γιά νά ενισχυθεί ή διαπνευματικότητα, μιάς και κατά τόν κ. Μεταξά «μερικοί θέλουνε τή μοναξιά» και έπειδή πρέπει νά προφυλαχθούμε από τήν «έπιστημονική αντικοινωνικότητά τους», έπειδή, ακόμα, «όλα αυτά έχουν κάποιο όριο: τό δημόσιο συμφέρον», προσκαλούνται οί άλλοι: οί διεπιστημονικοί. Μέ τό "Άρθρο 6 παρ. 1. ιδρύονται 100 νέες θέσεις ΔΕΠ, οί πρώτες πού θά πληρωθούν στό "Αττικό Πανεπιστήμιο. Και πάλι ή προτεινόμενη διαδικασία δέν ύπολείπεται καθόλου σέ δημοκρατικό και άκαδημαϊκό ήθος όσων προηγήθηκαν. "Η πλήρωση γίνεται από «ειδικά σώματα έκλεκτόρων, τά όποια συγκροτούνται (τό μαντέψατε;) μέ άπόφαση του "Υπουργού "Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων μετά από γνώμη (μήπως τό μαντέψατε πάλι;) τής αντίστοιχης Διοικούσας "Επιτροπής. Τά έπταμελή αυτά ειδικά σώματα, σθεναρείς άμύντορες τής διεπιστημονικότητας άνήκουν σέ έλληνικό ή ΑΕΙ του έξωτερικού. Στόν "Υπουργό ακόμα άνατίθεται και ή τελική κρίση τής τύχης ύποψηφίων πού συγκέντρωσαν άπόλυτη πλειοψηφία του συνόλου τών έκλεκτόρων αλλά μικρότερη τών δύο τρίτων αυτών.

Δέν ξέρω άν πραγματικά άξίζει νά ασχοληθεί κανείς περισσότερο μ' αυτό τό νέο δείγμα γραφής του "Υπουργείου Παιδείας. "Ο μακαρίτης ό Παζολίνι έλεγε ότι ό έξτρεμισμός τής δεξιάς δέν είναι παρά ή άκραία έκφραση ενός ψεύτικα δημοκρατικού κέντρου. Προσωπικά και μέ κίνδυνο νά μου καταλογίσει ό (δια)πνευματικός κ. Μεταξάς ότι άνήκω σ' αυτούς πού έχουν «ψυχολογικό πρόβλημα (τήν έπιστημονική αντικοινωνικότητά τους», γιά μία άκόμη φορά ύποχωρώ στόν πειρασμό νά ρωτήσω όσους φορείς ή άρμόδια δημόσια πρόσωπα έντέχνως... και εύλόγως σιωπούν: σκεφτείτε, βρέ παιδιά, άν τά 'κανε όλα αυτά ή έπάρτατος δεξιά...

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

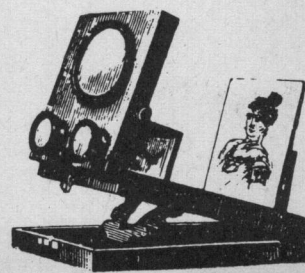
Ἐπέτειοι

Οί επέτειοι τῆς 21ης Ἀπριλίου καί τοῦ Πολυτεχνείου ἔχουν πάρει ἤδη, μέσα σέ τόσο λίγα χρόνια, κάτι ἀπό τή μνημειακή ἔκφραση τῶν ἐθνικῶν ἐορτῶν. Κάθε χρόνο παρακολουθοῦμε στήν τηλεόραση τίς εἰδικές ἐκπομπές - ἀναμνηστικά ταμπλό τῆς ἐποχῆς, κυρίως ὁμως ξέρουμε πῶς εἶναι μέσ στό πρόγραμμα μιά συζήτηση γιά τά τότε πολιτικά γεγονότα, πού διεξάγεται μέ κάποιους πού παραλλάσσονται μεταξύ τους, ἀλλά βγαίνουν ἀπό μιά κατηγορία ἀνθρώπων - πού δέν μποροῦμε νά τήν καθορίσουμε βάσει πολιτικῶν ἀπόψεων τόσο, ὅσο βάσει μιάς ἐμπειρικής παρατήρησης ὅτι εἶναι πάντα ἀπό αὐτή τήν κατηγορία πολιτῶν πού μᾶς μιλάνε γιά σοβαρά θέματα στήν τηλεόραση. "Ὅλο καί λιγότερο ἐξοργιζόμαστε μέ τά λεγόμενα, ποιοί ἄλλωστε καί τί νά διεκδικήσουμε καί ἀπό ποιούς; Παρόλο πού συχνά πρόκειται γιά συνειδητή παραχάραξη τῆς ἱστορίας καί τῆς ζωῆς — δόξα τῷ Θεῷ — ἀκόμη μνήμης τῶν περισσοτέρων. Νομίζω ὅτι ἀπλούστατα τά βαριόμαστε ὅλα τούτα, τίς ἴδιες μετρημένες στά δάχτυλα φωτογραφίες — ντοκουμέντα, π.χ. ἐκεῖνη τή συγκλονιστική ταρατσα τῆς Νομικῆς καί τήν εἴσοδο τοῦ Πολυτεχνείου — κι αὐτή ἡ θανάσιμη ἀνία τά συνδέει τόσο πολὺ τούτα τά ἐπετειακά μέ τίς παρελάσεις τοῦ ΟΧΙ καί τῆς 25ης Μαρτίου. Δηλαδή, τὸ πρόβλημα δέν εἶναι τόσο σήμερα ἄν ὀρισμένοι προσπαθοῦν νά τραβήξουν τήν κουβέρτα μέ τὸ μέρος τους, αὐτὸ πιά τὸ ξέρουμε καί συχνά δέν γίνεται καί ἀλλιῶς μέ τά κόμματα πού διαθέτουμε. Τὸ κακό εἶναι ὅτι ἡ κουβέρτα εἶναι ἤδη τραβηγμένη ἀπὸ τά πρὶν μέ τὸ μέρος κυρίως ἐκεῖνων πού ἔχουν μιά ἐγκυρη σχέση μέ τά γεγονότα 67-74, γιατί σήμερα ἔχουν ἐγκυρο πρόσωπο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλοῦν καί τὸ δικαίωμα νά δηλώνουν ἀπρόσκοπτα, μέ τὸν ἐπίσημο ἐπετειακὸ λόγο — κι ἄς λέγεται αὐτὸ «συζήτηση» — τήν ἐνεργὸν παρουσία στά γεγονότα ἐκεῖνα. Ὁ καθένας, φυσικά, ὡς ἓνα σημεῖο, ὅσο δέν κάνει τὴ δουλειά τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλά πιστεύει πῶς ἔχει σχέση μέ αὐτά τά χθεσινὰ πράγματα (ἔχω, ἀλήθεια, τὴν ἀπορία γι' αὐτὴ τὴν ἐπίμονη ἀριθμητικὴ μνεία: «δεκάξι χρόνια πρὶν, δεκάξι χρόνια μετὰ...», ἄραγε τά θεωροῦν λίγα ἢ πολλά...), ὁ καθένας λοιπόν, δέν μπορεῖ παρά νά συναρμολογεῖ ἀκόμη καί τά γεγονότα βάσει τῆς πολιτικῆς του ἄποψης (ἀλλὰ ποιάς: τῆς τότε ἢ τῆς τώρα;).

"Ὅλα αὐτὰ τείνουν ὅλο καί περισσότερο νά προσλάβουν ἓνα χαρακτήρα πού τονίζει τὸ ἐθνικὸ, πανελλαδικὸ, ἐνωτικὸ χρῶμα τῆς ὅποιας ἀντιδικτατορικῆς δράσης, ἐντάσσονται σ' ἓναν τρέχοντα σημερινὸ πολιτικὸ λόγο, μιλοῦνται μέ τὴ γλώσσα τῆς ἐξουσίας, ἀφοῦ ἀναφέρονται στά τότε εἴτε μέσα ἀπὸ τὸν «ἀδέκαστο» λόγο κάποιων κοινωνιολόγων εἴτε μέσα ἀπὸ τὸν τωρινὸ εὐυπόληπτο λόγο τῶν κομμάτων τοῦ λαοῦ, τότε κυρίως ἀπόντων. Οἱ ἱστορικὲς ἀπουσίες καί παρουσίες ἔχουν ἀναπληρωθεῖ μέ τὴ μεταδικτατορικὴ νόμιμη παρουσία καί μέ τὴν ἐξουσία, ἢ τρέχουσα διάλεκτος ἀσκησης τῆς πολιτικῆς σήμερα, ἔχοντας ἀνάγκη ἀπὸ ἱστορικὸ παρελθόν, μαρμαρώνει μέ συνοπτικὲς διαδικασίες ὅ,τι βρεῖ πρόχειρο μπροστά της: τὰ Κιλελέρ, τὰ Πολυτεχνεῖα, τὰ ΕΑΜ, τὰ ΕΠΟΝ, τῆς ἐτοίμασαν τώρα κι ἄλλο ἓνα, τὸ 114. Θά βρεθοῦν κι ἄλλα...

Μέσα στά τόσα καί τόσα, ἐφέτο, λιγάκι πρωτύτερα ἀπὸ τὸν ἐπίσημο ἑορτασμό, ἀλλὰ δέν πειράζει, καλύτερα, στή σειρά ἐκπομπῶν «Γεννήθηκα γυναίκα» εἴχαμε τὴν τύχη νά νιώσουμε κάτι ἀπὸ τὴν πραγματικὴ αἴσθηση τῶν χρόνων ἐκεῖνων, καί συγκίνηση, πράγμα δύσκολο πλέον ὅταν πρόκειται γιά πολιτικά. Τί ἦταν ἄλλωστε: ἀπλές μαρτυρίες γυναικῶν. Γυναῖκες ὁμως πού βγήκαν στήν ὀθόνη μέ τὸ πραγματικὸ τους πρόσωπο, μίλησαν μέ τίς πραγματικὲς τους ἐμπειρίες κι ὄχι ὅπως τοὺς εἶπαν ὅτι πρέπει νά παρουσιάζονται οἱ πολιτικὲς ἐμπειρίες, ἐμπειρίες πού δέν θέλησαν οὔτε νά ἀποσιωπήσουν οὔτε νά ἠρωποήσουν, κυρίως οὔτε νά ἀπολιτικοποιήσουν, ἐν ὀνόματι κάποιας σημερινῆς συγκυρίας, ἀλλὰ θεώρησαν αὐτονόητο νά τίς ὀνοματίσουν μέ τὸ πραγματικὸ τους ὄνομα.

Τὰ βιώματά τους μιλῆθηκαν μέ τὸν πλοῦτο τους χωρὶς τὴν παρέμβαση τῆς

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

κομματικής ισοπέδωσης ή του τηλεοπτικού στανταρισμένου παρατοπισμού της γλώσσας με την οποία επικοινωνούμε στη σοσιαλιστική αλλαγή. Τά 16 χρόνια πριν λές και ήταν χθές, άφου είναι και σήμερα. Δέν χρειάζεται νά τραβήξουμε άκραιο συμπεράσματα. Πώς ήταν γυναικείος λόγος και πολιτικός λόγος, γυναικείος-πολιτικός λόγος. Ήταν, πάντως, ένας λόγος πού εκπέμπει πολιτικό μήνυμα, διότι ή πολιτική έδω βιώνεται μέσα στη συμφιλίωση με τό φορτίο πού ό καθένας κουβαλάει για λογαριασμό του, συμφιλίωση πού θέλει κι αυτή τις πολιτικές της μάχες. Άλλιώς, ό πολιτικός λόγος γίνεται μιά ρουτίνα κοντά στις τόσες άλλες, τό κύριο άλλοθι για την άνώδυνη πορεία μας στό θέατρο του κόσμου.

Μαριάννα Δήτσα

Ζητούνται καουμπόηδες

Πάει κάμποσος καιρός πού έχει γίνει διάχυτη ή αίσθηση, ότι τά πολιτικά πράγματα του τόπου λιμνάζουν.

Παλιότερα, επί Ν.Δ. και ειδικότερα επί πρωθυπουργίας Καραμανλή, ύπηρχαν οί μείζονες πολιτικές προθέσεις, ένίοτε άδηλες, αλλά και άνιχνεύσιμες μέσα από νομοσχέδια ή πράξεις της πολιτικής καθημερινότητας. Σέ δηλώσεις του ποδαριού ένυπήρχαν ιδεολογίες πού έτειναν ύπόγεια νά έπικρατήσουν· μέσα από τά μικροπράγματα άκόμα άναδεικνύονταν πολιτικές αντίληψεις ή σχέδια. Σήμερα όλοι μοιάζουμε νά 'χουμε καταπιεί τή γλώσσα μας. Τί συμβαίνει; Νομίζω πώς ή ύλη πού μάς τροφοδοτούν κάπου είναι σκάρτη, δέν βγάξει τίποτα. Τίς μεγάλες πολιτικές προθέσεις δέν είναι καν άνάγκη νά ψάξεις νά τίς βρεις· σου έκτίθενται καθημερινά στό πιάτο. Όμως κανείς δέν είναι διατεθειμένος νά τίς πάρει στά σοβαρά. Πράγματα πού γίνονται, άπ' τήν άλλη, δέν κρύβουν μέσα τους καμιά πολιτική, δέν αποτελούν δηλαδή στοιχεία μιάς πολιτικής, ώστε συντιθέμενα νά τήν άναδεικνύουν.

Γιά νά μήν άδικήσουμε όμως τήν κυβέρνηση, πρέπει νά πούμε πώς τό φαινόμενο είναι γενικότερο. Ή Ν.Δ. λ.χ. άρνεϊται κι αυτή έπιμόνωσ νά έχει πολιτική. Ό οικονομικός και πολιτικός φιλελευθερισμός πού πλασάρουν οί θεωρητικές της γραφίδες παραμένει ένα κομάτι τυπωμένο χαρτί, δέν μετουσιώνεται σέ πολιτική. Ή πολιτική της Ν.Δ., αντίθετα, εκείνη πού άπευθύνεται στόν κοσμάκη, άφήνει άπλως νά έννοηθεί ότι πίσω από ένα δονούμενο πολιτικό προσκήνιο, πίσω από μπόμπες —ή καυστήρες— πού σκάζουν, από παράγοντες πού δολοφονούνται —ή τούς «βγάζουν άπ' τή μέση»—, πίσω από πασοκικές χούντες, φασισμούς και άπαλλαγές, πίσω, τέλος από τό «τά 'χετε κάνει θάλασσα», κρύβεται μιά πελώρια έφ' όλης της ύλης αντίθεση με τήν κυβέρνηση, αντίθετη πού κρατιέται έπιμελώς θολή, δέν συγκεκριμενοποιείται. Ό καθένας καλείται νά έπενδύσει τή δική του αντίθεση, όπως αυτός τήν καταλαβαίνει, στην αντίθεση «μπόμπα ή καυστήρας;». Μεταξύ κραυγών και ψιθύρων ή Ν.Δ. γίνεται «πολυσυλλεκτική». Δέν μαζεύει τίς έλιές άπ' τό δέντρο· τίς αφήνει νά πέσουν.

Άλλ' εκεί πού κάθε νοήμων άνθρωπος θά γελάσει είναι στό έρώτημα «πού τό

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

πάει ή κυβέρνηση;». 'Επειδή κάθε κοινωνία θέτει ως γνωστό μόνο εκείνα τά έρωτήματα πού μπορεί νά επιλύσει, γι' αυτό κανείς δέν καταπιάνεται στά σοβαρά μέ τοῦτο. "Όλοι ξέρουν ότι ή κυβέρνηση δέν τό πάει πουθενά. Τό πολύ-πολύ κάπου τήν πάνε τά πράγματα. Καί δέν τό πάει πουθενά, γιατί κι αυτή δέν έχει πολιτική.

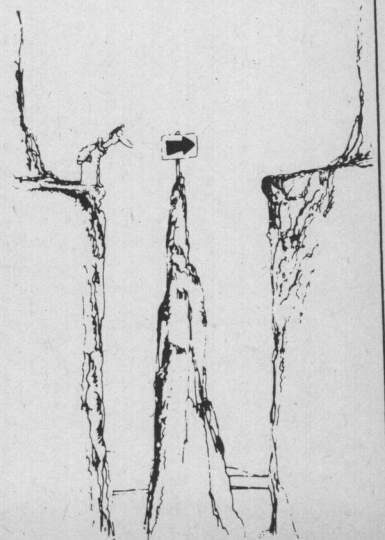
"Αν ή πολιτική πρώτ' απ' όλα σημαίνει σύνθεση, σημαίνει γνώση τών αντιθέσεων, σημαίνει ιεράρχηση, σημαίνει απόρριψη, τίποτε απ' όλα αυτά δέν διακρίνεται στόν όρίζοντα. 'Ο χωρισμός τών διαφόρων ύπουργείων — τών τομέων ευθύνης — σέ πενήντα δύο, μάλλον βαδίζει τό δρόμο τής άποσύνθεσης. Για ιεράρχηση ανάμεσα στίς πενήντα δύο αυτές άρμοδιότητες, άς μή γίνεται λόγος. 'Αναζητείται άπλώς ό κατάλληλος άνθρωπος για τήν κατάλληλη θέση και άναμένεται απ' αυτόν, έτσι γενικά κι άόριστα, νά κάνει καλά τή δουλειά του. Παρακολουθούμε έτσι τόν μετριοπαθή κενσιναιισμό επί ύπουργείας Λάζαρη νά μεταβάλλεται από τή μιά μέρα στήν άλλη μέ τόν πιό φυσικό τρόπο σέ μιάν οικονομική πολιτική προσαρμοσμένη στίς ανάγκες τής άγοράς: πολιτικές δηλαδή βάσει τών όποιων στάς Εύρώπας οι άνθρωποι χωρίζονται σέ παρατάξεις και πολεμούνται άνελέητα μεταξύ τους, έδώ θεωρούνται συνταγές κατάλληλες κατά περίπτωση.

'Ο κ. Αύγερινός, θέλοντας νά κάνει καλά τή δουλειά του, έχει έτοιμάσει κάποιο νομοσχέδιο για τήν υγεία — από τίς λίγες ρητές προεκλογικές δεσμεύσεις τοῦ ΠΑΣΟΚ. Λέγεται όμως ότι ό κ. Κουλουριάνος, πού, ως ύπουργός επί τής διαχειρήσεως τοῦ χρήματος, θά θεωρηθεί πετυχημένος όταν εισπράξει πολλά και δώσει λίγα, δέν θέλει νά διαθέσει τό χρήμα. 'Απουσίας τής πολιτικής αφήνονται πενήντα δύο ύπουργεία ν' αντιμάχονται. 'Ετσι, μιά παρεμφερή δυάδα συγκροτούν και οι κ.κ. Λαλιώτης και Δροσογιάννης. 'Ο πρώτος όρμώμενος από τήν ίδια τή φύση τοῦ ύπουργείου του έκτοξεύει πύρινες διακηρύξεις πού ξεσηκώνουν τή νεολαία. Στόν αντίποδα τής γενιάς τοῦ Πολυτεχνείου πού είναι συγκεντρωμένη στό 'Υπουργείο Νέας Γενιάς, βρίσκεται ό κ. Δροσογιάννης. Κάπως περασμένης ηλικίας αυτός, άγωνίζεται νά κρατήσει τό στράτευμα, νά τιθασεύσει φαντάρους, νά πειθαρχήσει νεολαίους, νά μαγαλώσει κουκουλοφόρους. 'Όποια ή έκπληξη του όταν διαπιστώνει πώς οι κουκουλοφόροι δέ λένε τίποτα παραπάνω απ' όσα λέει τό 'Υπουργείο Νέας Γενιάς. Στήν ουσία δηλαδή ό κ. Λαλιώτης υποσκάπτει τό έργο τοῦ κ. Δροσογιάννη κι ό κ. Δροσογιάννης τοῦ κ. Λαλιώτη. 'Αλλ' είπαμε: και τά δύο ύπουργεία πρέπει νά πετύχουν, νά παρουσιάσουν έργο, έκαστο έφ' ώ έτάχθη.

Μέ έκπληξη άκούσαμε πρό καιρού ν' αναγγέλλεται μέ στόμφο από τή Γενική Γραμματεία 'Αθλητισμοῦ ότι οι "Έλληνες άνέβηκαν στή δεύτερη θέση παγκοσμίως σέ συμπλήρωση στηλών Προ-Πό. Κι απ' ό,τι κατάλαβα δέν πρόκειται για τίς κατά κεφαλήν στηλές αλλά για άπόλυτους αριθμούς. 'Αναλογίζομαι ότι ή περηφάνεια τοῦ κ. Κουλούρη θά πηγάζει από τήν ικανοποίηση πού θά νοιώσει ό πρωθυπουργός όταν τοῦ αναγγελθεί ή έπιτυχία αυτή τής ΓΓΑ. 'Επιτέλους ένας τομέας όπου γίνεται πετυχημένο έργο. Δέν γνωρίζω βέβαια ποιό ύπουργείο αντιμάχεται ό κ. Κουλούρης. Θά μπορούσε νά ήταν τό 'Υπουργείο Πολιτισμοῦ, αν ή κ. Μερκούρη δέν ήταν αυτή τήν εποχή άπασχολημένη μέ τά 'Ελγίνεια.

Τό 'Υπουργείο Συγκοινωνιών θέλει νά δώσει προτεραιότητα στά μαζικά μέσα μεταφοράς. Κάποιες δειλές κουβέντες άκούστηκαν περί τρένων και μερικές έλπιδες γεννήθηκαν. "Όμως τό ύπουργείο Δημοσίων 'Εργων βλέποντας τό καθημερινό χάος προγραμματίζει νέους δρόμους, κόμβους και γέφυρες για ν' αντιμετωπίσει τό φρακάρισμα τών έπιβατηγών.

Μάταια άναζητᾶ κανείς κάποια πολιτική, όποια και νά 'ναι. 'Από τό 'Υπουργείο Χωροταξίας άκούσαμε πολλά βαρύγδουπα για θεσμοθέτηση τής γειτονιάς

Δια γυμνου οφθαλμου Δια γυμνου οφθαλμου

κ. ἄ., ἀλλά τό μόνο πού είδαμε ἦταν ἕνας νόμος ἐπονομαζόμενος «μεταβατικός» πού μάλωνε ὅπως-ὅπως τήν ὑπάρχουσα κατάσταση. Γιά τήν κρίση τοῦ τύπου ἀκούσαμε ὅτι εἶναι «δομική» καί ἄλλα ἠχηρά, ἀλλ' ἡ ἀντιμετώπισή της κάθε ἄλλο παρά δομική ἦταν. Κι ἂν δέν ἐμφανίζόταν ὁ *Ἐλεύθερος Τύπος* νά τούς μπει στό μάτι (τόσο καιρό τό *Ἔθνος* δέν ἐνοχλοῦσε) δέν θά ἐμφανίζονταν οὔτε τά πρόσφατα «μεταβατικά» μέτρα περί τύπου, πού βέβαια ἀφήνουν νά ἐνοηθεῖ ὅτι τά «δομικά» ἔπονται. Ἄν ὅμως ὑπῆρχε τέτοια ριζική προοπτική, πρὸς τί τά μεταβατικά μέτρα;

Κουβέντες πολλές ἀκούγονταν περί Ἑθνικῆς Φαρμακοβιομηχανίας. Πάνω στήν ἀναμονή καί γιά προλείανση τοῦ ἐδάφους καθλώθηκαν οἱ τιμές τῶν φαρμάκων ἐπὶ δύο περίπου χρόνια. Ἡ διαρκῆς μεταβολή τῆς συναλλαγματικῆς ἰσοτιμίας δέν ἀναγνωρίστηκε οὔτε στά εἰσαγόμενα φάρμακα. Τά πράγματα ἔφτασαν στό ἀπροχώρητο μέ τήν ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς, οἱ βιομηχανίες πουλοῦσαν πιά μέ παθητικό καί βέβαια ἔκοψαν τήν πίστωση στίς φαρμακαποθήκες. Κι ἐνῶ ἡ ἀπεργία-ἀπάντηση τῶν φαρμακεμπόρων προβαλλόταν ἀπ' τήν κυβέρνηση μέ πυχάιους τίτλους καί νόμιζε κανεῖς πῶς κάτι σημαντικό κυφορεῖται σχετικά μέ τήν Ἑθνική Φαρμακοβιομηχανία, διαβάζουμε πρό ἡμερῶν στίς ἐφημερίδες τήν εἶδηση ὅτι τελικά ἐγκρίθηκε ἡ αὔξηση τῆς τιμῆς τῶν εἰσαγομένων φαρμάκων. Ὡδυνεν ὄρος καί ἔτεκε κάτι σάν τά περσινά συμβάντα στή λαχαναγορά.

Λόγια πολλά λέγονται κι ἀκόμα πιά πολλά ξεχνιοῦνται ἢ σκοντάφτουν στήν πορεία. Τά περί ἀποκέντρωσης καί τοπικῆς αὐτοδιοίκησης συγκινοῦν ἀκόμα τόν κ. Μπέη, ἀλλά τ' αὐτί τοῦ κ. Κουλουριάνου δέν ἰδρώνει. Στά τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἄς μὴν ἀναφερθοῦμε καλύτερα, κι ἄς μὴν τά πᾶνε καλά ὁ κ. Καψῆς μέ τόν κ. Παπούλια, σεβόμενοι τίς δυσκολίες τῆς ἐποχῆς. Σ' ὅλην ὅμως αὐτή τήν ἱστορία τῶν διῦπουργικῶν ἀντιθέσεων, κάποιοι ἀπό τήν ἴδια τήν φύση τῶν ἀρμοδιοτήτων τους ἔχουν τό πάνω χέρι. Ὁ κ. Κουλουριάνος ἐπιβάλλεται στόν κ. Αὐγερινό, ἢ τόν κ. Μπέη. Ὁ κ. Κουλούρης στόν κ. Δωρῆ. Ὁ κ. Κατσιφάρας στόν κ. Γιαννόπουλο. Ὁ κ. Δροσογιάννης στόν κ. Λαλιώτη καί ὁ πρωθυπουργός στό κόμμα του ὅπως ὁ Σεραφεῖμ στόν Καντιώτη. Δροσογιάννης, Κατσιφάρας, Κουλούρης, Κουλουριάνος: τούς ἔχουμε ξαναδεῖ αὐτούς τούς ὑπουργούς κι ἄς εἶχαν ἄλλα ὀνόματα. Εἶναι οἱ φωνές τῆς ἀλήθειας. Μόνο πού κάποτε ἡ ἀλήθεια αὐτή θεωρεῖτο παντοτεινή· σήμερα τήν λέμε μεταβατική. Καί τά ἀνάλογα μέτρα μεταβατικά κι αὐτά.

Μεταβατικά. Δηλαδή προσωρινά, εὐκαιριακά, ὅπως μᾶς ἔρθουν. Στό πεδίο αὐτό πού —ἀπούσης τῆς πολιτικῆς— ἡ κυβέρνηση κατέληξε νά δίνει τή μάχη, δέν ὑπάρχει χρεία κομματικῶν κυβερνητικῶν παραγόντων, κοινωνῶν τῆς κοινῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς. Κομματικοί καταλαμβάνουν τίς κατώτερες θέσεις τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ ὡς πιστοί, ἄνθρωποι δικοί μας. Γιά τά ἀνώτερα κλιμάκια ζητοῦνται ἀπλῶς ἄνθρωποι «πού θά τά βγάλουν πέρα». Ζῦπνιοι καί καταφερτζῆδες, ὅπως ἄνθρωποι «πού θά τά βγάλουν πέρα». Ζῦπνιοι καί καταφερτζῆδες, ὅπως ὁ κ. Καψῆς γιά νά παντρέψει τούς Ἀμερικανούς μέ τόν ἀντιαμερικανισμό τοῦ ΠΑΣΟΚ, εἰδικοί τεχνοκράτες ἐξ Ἀμερικῆς, ὅπως πολλοί ἄλλοι, γιά νά προσφέρουν ἔργο. Ζητοῦνται καουμπόηδες. Ὁ μόνος πού δέν συμμετέχει στό διῦπουργικό Φάρ Οὐέστ εἶναι ὁ Ὑπουργός Ἐργασίας κ. Γιαννόπουλος. Αὐτός δέν ἔχει πάρει σοβαρά τό ρόλο του ὡς προστάτης τῆς μισθωτῆς ἐργασίας καί προσπαθεῖ ἀντίθετα νά ἐναρμονισθεῖ μέ τό πνεῦμα τῆς γενικότερης κυβερνητικῆς πολιτικῆς: παίξει κανεῖς μέ τά ἐξάσφαιρα, ἀλλ' ὄχι καί μέ τή φωτιά.

Λαμιανός

ΤΟ «ΕΝΑ» ΚΑΙ Ο «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ» ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΙΑ

Δύο νέα έντυπα, ο Έλεύθερος Τύπος, εφημερίδα μεγάλης κυκλοφορίας (πρώτη εμφάνιση περίπου 98.000 φύλλα) κι ένα περιοδικό που αν και μικρανήψι του STERN «δέν μοιάζει με κανένα», τό ΕΝΑ, κοσμούν εδώ και λίγες μέρες τό στερέωμα τής ελληνικής δημοσιογραφίας. Δύο έντυπα άπολύτως διαφορετικά στό είδος και στό ύφος κι ώστόσο όμοια σά δυό σταγόνες νερού: και τά δυό εισάγουν στην ήδονοβλεπτική σχέση με τή ζωή και τήν πραγματικότητα, στή βασιλεία του άκοινωνήτου ανθρώπου.

Τά δυό νέα έντυπα δέν είναι ούτε οί πρώτοι ούτε οί μόνοι εισαγωγείς του είδους. Πολλοί θά μπορούσαν νά καυηθούν ότι άνοιξαν εδώ και καιρό τό δρόμο. Έτοῦτα όμως τά νέα πολυσέλιδα και πολύχρωμα συναξάρια σημαδεύουν μιά νέα φάση στά καθέκαστα τής ελληνικής δημοσιογραφικής άθλιότητας. Η Έλλάδα έξευρωπαϊζεται, έκσυγχρονίζεται, μπαίνει στή φάση τής πληροφορικής. Έπιτέλους, φτιάχτηκε και σ' αυτόν τόν τόπο ή στιλπνή επιφάνεια που άντικαθρεφτίζει τό τίποτε. Τί γράφουν; ΤΙ ΠΟΤΕ. Άλλά τά λένε όλα και προπαντός τά δείχνουν, τά φωτογραφίζουν. Η γραφή γίνεται παραδουλεύτρα τής εικόνας, ύπομνηματισμός. Τό κύριο είναι τό φωτογραφικό παιχνίδι, οί εικόνες, οί εικονίτσες, τά τεχνάσματα για νά περνά ή ώρα, τό πολύ χρώμα, οί θόρυβοι, τά κουτσομπολιά, τά ειδησάρια, τά κουίζ, τά θεάματα, τί θά φορέσουμε, τί θά φάμε, τί θά δοῦμε, τί θά πιῦμε, του κόσμου τά παράξενα, τά έξωτικά, και πάλι οί φωτογραφίες, συναρπαστικές, χρωματιστές, λαχταριστές, τά ώροσκόπια, οί διαφημίσεις και ξανά μανά τά ίδια.

Η προοπτική του «ΕΝΟΣ»

Ο αναλυτικός πειρασμός δέν θά πρόσφερε άλλο από τό νά κάνει άκόμη πιό έντυπωσιακή τήν έντύπωση που σου προξενεί τό πρώτο φυλλομέτρημα: Παράδειγμα από τό τεῦχος 3 του ΕΝΑ (άλήθεια πώς κλίνεται; Γενική του ΕΝΟΣ;) Βέβαια τά φτωχά φωτογραφικά μέσα του «Πολίτη» δέν μπορούν ν' αναπαραστήσουν τό θάμβος τής μονόστηθης του έξωφύλλου του. Άς είναι. Προχωρούμε στην ανάλυση τής ύλης των 132 σελίδων του. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι οί 132 σελίδες του ταξινομούνται ως εξής: Άρθρα πάσης φύσεως σελίδες 26 (ή 19,6%). Σημειώματα, σημειωματάκια, ειδησάρια, σχόλια, σελίδες 6 (ή 4,8%), ώροσκόπια, σταυρόλεξα, κουίζ, μόδα, γελοιογραφίες, προγράμματα θεάτρων, κινηματογράφων, τηλεόρασης, ραδιοσταθμών, μουσικά νέα, εκθέσεις, ρεστοράν κι άλλα τέτοια «εὐχάριστα» πράγματα σελίδες 16 (ή 23,3%), φωτογραφίες (οί περισσότερες έγχρωμες) σελίδες 68 (52,4%). Σύνολο εκατό τά εκατό τό πολύχρωμο τίποτε. Η σχεδόν, γιατί υπάρχουν κι εκείνα

τά 25% τής ύλης (άρθρα και σημειώματα) που, άς πούμε, είναι για νά διαβάζονται κι όχι για νά βλέπονται. Τώρα τί διαβάσεις σ' αυτό τό ¼ του περιοδικού αυτό είναι μιά άλλη ιστορία ή μάλλον μιά πρόφαση για νά χαζέψεις με τίς φωτογραφίες, νά πεθυμήσεις τά διαφημιζόμενα, νά στριμωχθείς στην κλειδαρότρυπα για ν' απολαύσεις τό θέαμα τής ζωής σου και τής ζωής των άλλων κατάλληλα σκηνοθετημένο ώστε νά μήν υπάρχει σ' αυτό ούτε ίχνος αλήθειας κι αὐθεντικότητας αλλά οί άπαστράπτουσες επιφάνειες τής άσημαντότητας, οί σκιές του άποστερημένου πόθου, ή ρέμβη τής μελοδραματικής νοσταλγίας, οί σιωπές του ύποχθόνιου τρόμου. Ξαναπερνάμε στό βασίλειο των «κοινωνιών χωρίς γραφή».

Σπάνια ξεδεύτηκαν τόσα πολλά και «συνεργάστηκαν» τόσοι για νά βγει στόν κόσμο μιά τέτοια άσημαντότητα. Άλλά οί παραγωγοί του ξέρουν πολύ καλά — τό ξέρει για παράδειγμα ή συνταγή του δοκιμασμένου και πολύπειρου STERN — ότι ή άσημαντότητα ύποχρώνει και σκλαβώνει και πολτοποιεί και άποφέρει. Ο διάχυτος φασισμός που διαπερνά ως τό κόκαλο σάν ψιλή βροχή θά εκκενώσει τό πεδίο από κάθε αντίσταση κι εκεί, σ' αυτόν τόν όμοιογενοποιημένο χώρο, κατάφορτο ώστόσο από τίς παραστάσεις και τίς αναπαραστάσεις μιάς υπερσυντεταγμένης και άνωθεν διατεταγμένης κοινωνίας, τής κοινωνίας των καθημερινών μύθων, μπορούν νά εμφανίζονται ανενόχλητα όλα τά τραγικά ένδεχόμενα χωρίς γραμμές σωτηρίας. Νά μήν ξέρουμε δηλαδή για ποιο πράγμα μιλάμε: για τή ζωή μας ή για τήν παράστασή της έτσι όπως τήν έβγαλαν οί φωτογράφοι μέσα από τόν σκοτεινό θάλαμο τής KODAK. Έτσι κάθε άποχανωμένο κι άτομοποιημένο πνεῦμα θά άντλήσει άπόλαυση από τή φαντασμαγορία όπου διαλύεται ή ταυτότητά του, μετατοπίζοντας τά φυσικά στοιχεία προς τήν όπτική άφαίρεση, τήν ένέργεια προς τή θεαματικότητα, ως τό σημείο που θά γίνει εύκολη βορά τής έξουσίας.

Ο Ε.Τ., άλλα μέσα ίδιος ό σκοπός

Ο Έλεύθερος Τύπος έξάλλου χρησιμοποιεί άλλα μέσα για νά φέρει έ-

πί της γής τή βασιλεία του άκοινώ-
νητου άνθρώπου. Είναι καταπλη-
κτικό. Τό κύριο ιδεολογικό μοτίβο
καί δημοσιογραφικό έργαλειο τής
νέας έφημερίδας είναι ή τρομολα-
γνεία. (Ή Μαρία Άλιφέρη δηλώνει
αυτάρεσκα στον Ε.Τ.: «κάνω ό,τι
μ' έρεθίζει». — Σέ διπλανή σελίδα ό
ρεπόρτερ θά συμπληρώσει: «φυλα-
χτείτε, ό τσαντάκιος παραμονεύει»).

Ούτε κι αυτή ή δημοσιογραφική
μέθοδος είναι καινούργια στην έλ-
ληνική δημοσιογραφία. Οί άλλες,
οί ιστορικές έφημερίδες, έχουν χρη-
σιμοποιήσει μ' έπιτυχία τό μέσο.
Μάλιστα ή «μεταλλαγμένη» τηλεό-
ραση έχει φορτώσει άκόμη και τό
δελτίο ειδήσεων μέ καθημερινές ει-
κόνες βίας, συγκρούσεων, πολτο-
ποιήσεων και πάσης φύσεως κατα-
κρεουργήσεων. Τό καινούριο όμως
είναι ή ποσότητα μέ τήν όποία πα-
ρουσιάζεται αυτό του είδους ή άρ-
θρογραφία και ή άπελπιστική φτώ-
χεια τής υπόλοιπης θεματικής. Σέ
ένα μόνο φύλλο του Ε.Τ. μετρήθη-
καν 24 κείμενα φόβου σημαντικά
πού καταλάμβαναν τίσ 10 από τίσ
40 σελίδες του, όση περίπου έκταση
έπιτρέπει ό κ. Μαρούδας για νά χο-
ρηγείται ή άτέλεια χάρτου. Έτσι ή
κοινωνική και ή πολιτική ζωή περι-
στέλλεται σέ κάποιες τρομερές ει-
δήσεις, σέ άποσπασματικά μικρο-
συμβάντα πού διογκώνονται ώσπου
νά καταλάβουν όλόκληρη τήν όθό-
νη του έπιστητού: ξυλοδαρμοί,
τσαντάκηδες, συγκρούσεις, τρο-
χαία, κατολισθήσεις, άεροπειρα-
τείες, πυρκαγιές, φόβοι άποτυχίας,
λαχτάρες έπιτυχίας, πλαστογρα-
φίες, διαρρήξεις. Ή κοινωνία μας
κατοικεί μέσα στην τυφλή βία, τό
έγκλημα, τήν άπάτη, τό βιασμό,
τήν άσέλγεια, τά ναρκωτικά. Οί άν-
θρωποι άλαφιασμένοι τσαλακώ-
νονται τά ματωβαμμένα σαββατο-
κύριακα, γυναίκες βιάζονται κατα-
μεσης στό δρόμο, νέοι και νέες αυ-
θαδιάζουν μαστουραμένοι και βλο-
συροί, σατανικοί γερόντοι ύπονο-
μεύουν τά πάντα. Ό φόβος πού ά-
ναδύεται από τούτες τίσ αίμόφυρτες
σελίδες θά υπαγορεύσει τό άμείλι-
κτο πρόσταγμα: Φυλαχτείτε, κουμ-
πωθείτε, επιφυλαχθείτε, ύποπτευ-
θείτε, φοβηθείτε.

Τό υπόλοιπο χαρτί γεμίζει μέ μι-
κρές άγγελίες (3 σελ.), διαφημίσεις
(6 σελ.), άθλητικά (9 σελίδες), άρ-
θρα για τή γυναικεία όμορφιά και
τά «προβλήματα» τής γυναίκας,
σελίδες επί σελίδων τά θεάματα, ή
ζωή των στάρ. Ή πολιτική (δέν συ-

ΕΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ 3 14 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1982 ΤΙΜΗ 80 ΔΡ.

**Η γυναίκα
στη δουλειά**

**Όργανο
της εξουσίας
η τηλεόραση**

**"Θέλω ελληνική
κωμωδία..**

Θεσσαλονίκη 2000

ζητώ τήν άποψη — δέν ύπάρχει καν
ύλική προϋπόθεση γι' αυτό) 2 έως 3
σελιδούλες τήν ήμέρα μέ τή μορφή
τής πολιτικής άνεκδοτολογίας. Τό
άκομμάτιστο τής έφημερίδας ση-
μαίνει σκέτη — νέτη διαγραφή του
πολιτικού. Άλλά και του κοινωνι-
κού. Τί άπομένει; Ή άνεκδοτολο-
γία.

Λέγεται ότι ή έφημερίδα είναι δε-
ξιών άποκλίσεων. Και βέβαια είναι,
άφοϋ ό έκφοβισμός, ή έξώθηση στην
άποχαύνωση και τόν πολιτικό λή-
θαργο ήταν πάντα από τά ισχυρότε-
ρα όπλα τής δεξιάς.

Κι όμως περνάει

Αυτή ή δημοσιογραφία κι ό φασι-
σμός της έχουν πέραση και σαρκά-

ζουν εκείνους πού, μόλις λίγα χρό-
νια πριν, νόμιζαν πώς «δέν περνάει
ό φασισμός». Γιατί ή άνταπόκριση
του κοινου στο κάλεσμα είναι πραγ-
ματικότητα. Τό περίτεχνο και φαν-
ταχτερό ΕΝΑ κατέκτησε περίπου
50.000 αγοραστές, πενήντα χιλιά-
δες οικογένειες. Ό Έλεύθερος Τύ-
πος γάζωσε πίο καταιγιστικά τό το-
πίο: περίπου 100.000 στην πρωτεύ-
ουσα κι άλλες τόσες στην έπαρχία.
Ήν τώρα πού ό κ. Μαρούδας τόν
ύποχρέωσε νά καταργήσει τό δεκά-
ρικο και νά πουλιέται προς 20 δρχ.
τό φύλλο, χάσει μερικές δεκάδες
χιλιάδες άναγνώστες τό φαινόμενο
θά είναι πάντα κολοσσιαίων και ά-
νησυχητικων διαστάσεων.

Ή έπιτυχία αυτή (όπως και ή άν-
τίστοιχη τής *Αύριανής*) είναι ή κα-
λύτερη άπόδειξη του άγελαίου και

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ • Αρ. Φύλ. 15
ΤΕΤΑΡΤΗ 27 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1983 • 1164, 9942 430 • Τμήμ. 499, 20

**Στα νοσοκομεία
630 από το νέφος**

Επίθεση από το νέφος... Στις 27 Απριλίου 1983... 630 άτομα νοσηλεύονται στα νοσοκομεία λόγω της επίθεσης από το νέφος. Η κατάσταση είναι κρίσιμη και απαιτείται άμεση δράση.

ΖΗΤΕΙΤΑΙ ΑΥΤΟΠΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΛΥΝΕΚΡΟ ΤΡΟΧΑΙΟ ΣΤΟ ΣΤΙΓΜΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

ΘΡΗΝΟΣ
ΓΙΑ 6

**Σπάζαν μαγκωμένοι
στα δυο διαλυμένα Ι.Χ.**

Μια γυναίκα δέχθηκε την επίθεση από το νέφος... Η κατάσταση είναι κρίσιμη και απαιτείται άμεση δράση.

του άσπόνδουλου της κοινωνίας μας. Γιατί δεν είναι τα λεφτά κάποιου κ. Βουδούρη που εφτιαξαν τον Ε.Τ. ούτε τα εκατομμύρια του γαμπρού του Μητσοτάκη που έδωσαν ζωή στον φαντασμαγορικό κόσμο του ΕΝΟΣ. Άπειράριθμες μικρές και μεγάλες κατολισθήσεις στο βάλτωμα και τό πελάγωμα εφτιαξαν ένα λαό χωρίς αντίστασεις, του καλλιέργησαν τις κοινωνικές προλήψεις κι έναν κόσμο παραστάσεων χωρίς συνείδηση των έσωτερικών του συγκρούσεων και χωρίς συνοχή· του έκοψαν τὰ νήματα που τόν συνέδεαν με τόν κοινωνικό του χώρο και τόν ιστορικό του χρόνο και, έξουθενωμένο και άτομοποιημένο, τόν παρέδωσαν βορά σέ απειλητικά φαντάσματα και άγχώδεις προσδοκίες. Ο άκοινωνητος άνθρωπος προϋπήρχε. Τόν είχε θρέψει μιά στερηρή παράδοση δραχμοθηρίας. Τό ΕΝΑ κι ό 'Ελεύθερος Τύπος μπορούν ελεύθερα νά τόν αναπαράγουν και νά τόν πολλαπλασιάζουν συνεχίζοντας τήν παράδοση που άλλοι έπλασαν μέ φανατισμό. Τό φοβισμένο και θαμπωμένο άτομο: ό στυλοβάτης της σύγχρονης κι έκσυγχρονισμένης φοβικής κοινωνίας.

Τί νά προφτάσουν τώρα τὰ μίξερ-μέτρα γιά τόν τύπο του κ. Μαρούδα...

Άγγελος Έλεφάντης

**ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ
ΣΤΑ ΣΟΥΠΕΡΜΑΡΚΕΤ**

Τά λεγόμενα σούπερ-μάρκετς θά μπορούσε νά ειπωθεί ότι τάχθηκαν νά εκφράσουν μιά κυρίαρχη πτυχή της νεοελληνικής ζωής, δηλαδή τήν πολυτελή και πληθωρική κατανάλωση κατά προτίμηση εισαγόμενων ειδών. Πέρα όμως από αυτό τό κεντρικό μοτίβο, έχει αναπτυχθεί, κυρίως στά σούπερ-μάρκετς της πρωτεύουσας, ένα καινοφανές μοντέλο στο οποίο παράγονται και παγιώνονται νέα ήθη...

Έτσι από ένα σημείο και πέρα τά καταστήματα αυτά πωλούν άρκετά από τά είδη τους σέ ύψηλότερες τιμές από αυτές των συνοικιακών παντοπωλείων! Γιατί όμως; Γιατί άπλούστατα επέβαλαν τήν παρουσία

τους και μαζί κάποιες ιδιότυπες κοινωνικές(;) σχέσεις. Θά μπορούσε νά θεωρηθεί ότι μέ τίς ύψηλότερες τιμές επιβάλλουν ένα φόρο θεάματος στους μικροαστούς που δεν άρκοῦνται σέ όσα καταναλωτικά

είδη αγοράζουν, αλλά ίκανοποιούν τήν καταναλωτική βουλιμία τους και μέ τήν όρασή τους. Έκτός από τά παραπάνω στους άσφυκτικούς χώρους των σούπερ-μάρκετς ξετυλίγονται και εξελίσσονται κάποιες μορφές «κοινωνικής» ζωής: επιδεικνύονται τά άκριβά φορέματα και τό μακιγιάζ του συρμού, δημιουργούνται γνωριμίες ανάμεσα στην άναζήτηση της εισαγόμενης μπίρας και τή γερμανική (!) κονσέρβα τριμμένου καρότου, εκφράζονται τά νέου τύπου καμάρια, καθησυχάζονται μέ κάποια έλβετική σοκολάτα τά ζωνρά μωρά, στά όποια επιπλέον προσφέρεται μιά βόλτα μέ τό καρότσι των ψώνων.

Σ' αυτά μπορεί να προσθέσει κανείς και ένα άλλο στοιχείο σχετικό με αυτούς τους ναούς της κατανάλωσης: τά περισσότερα διαθέτουν στον άκόρεστο πελάτη εισαγόμενα προϊόντα, που αδυνατεί να τά βρεί άλλου. Άναμφίβολα τά καταστήματα αυτά έχουν επιβοηθήσει την αύξηση της κατανάλωσης εισαγόμενων — πολυτελών... — τροφίμων. Βέβαια τά ελληνικά τρόφιμα έχουν σοβαρά προβλήματα ανταγωνιστικότητας τά τελευταία χρόνια — μέσα στην έννοια «άνταγωνι-

στικότητα» περιλαμβάνεται και τό λούσο —, πλην όμως με έφαλτήριο τίς βιτρίνες των σούπερ-μάρκετς έχουν προωθηθεί προϊόντα τά όποια χωρίς αυτή τήν άβανατοδóρικη προβολή δέν θά έξετόπιζαν τά αντίστοιχα έλληνικά. Τί περισσότερο διαθέτουν τά γαλλικά κοτόπουλα λογουχάρη, από τά — έξίσου όρμονούχα — έλληνικά;

Άξίζει τόν κόπο νά παραθέσουμε ένα κείμενο του συνάδελφου Ν. Στερεόπουλου (Οικονομικός Ταχυδρόμος 2/12/82) που αναφέρεται με γλαφυρότητα στο φαινόμενο των πολυκαταστημάτων, με τίτλο «Ή ψυχαγωγία της κατανάλωσης»:

Στιγμιότυπα από ένα σουπερμάρκετ

«Πάει ό σινεμάς, ή γκαζόζα ή τό ύποβρύχιο στο καφενείο της γειτο-

νιας και τό κέρασμα στο ζαχαροπλαστείο. Πάει κι ή περπατική βόλτα, πάνε όλα άφου τώρα πιά στή μοντέρνα εποχή μας διασκεδάζουμε διαφορετικά. Πι νά τήν κάνουμε άλλωστε τή διασκέδαση άφου ή απελευθέρωση μās κρατάει κλεισμένους στο σπίτι!

Έτσι διασκεδάση σήμερα σημαίνει Σουπερμάρκετ. Ναι, και μήν κάνετε πώς δέν καταλαβαίνετε... Έμεις έχουμε τρία τέσσερα στήν περιφέρειά μας και συνέχεια σ' αυτά σιχνάζουμε. Πάμε έτσι άπρογραμματίστοι για νά ξεσκάσουμε λιγάκι.

Πανηγύρι πραγματικό που λέτε τά ψώνια στο Σουπερμάρκετ. Και νά μαστε μόνον έμεις; Όλοι στήν πολυκατοικία μας έτσι κάνουνε. Καμιά φορά μάλιστα παίρνουμε και τό φιλικό ζευγάρι από τό τεσσάρι του δευτέρου.

Τό τί γίνεται λοιπόν εκεί μέσα, είναι άλλο πράγμα. Μιά κυρία, καθώς είχαν πάρει τό καρότσι της τά παιδιά της για νά παίξουν, αυτή σκυμμένη όπως ήταν, εξακολουθούσε νά βάζει σκόνες, κονσέρβες κι άλλα στο καρότσι της διπλανής. Μιά άλλη, όταν ό άντρας της τόλμησε νά ρωτήσει τί είχε μέσα ένα κουτί που διάλεξε αυτή του άπάντησε: "Άφησε τώρα... θά σου πω στο σπίτι". Ένα τρίτο στιγμιότυπο όταν δύο γυναίκες ξαφνιάστηκαν "μωρέ μάνα σάν πολλά δέν πήραμε;" συνειδητοποιώντας ότι και τά δύο καρότσια τους, που τσουλούσαν με κόπο, ήταν φίσκα.

Μεγάλη διασκέδαση σας λέω. Άκόμα και για τό παιδί. Ξέρετε τό βάζουμε στο καροτσάκι κι αρχίζουμε τίς βόλτες. Και τρώμε από μία γκοφρέτα. Υπάρχουν τόσες πολλές κι είναι τόσο μικρές μέχρι νά φτάσεις στο ταμείο!...

Πώς βλέπουν τόν εαυτό τους

Τά σούπερ-μάρκετς όμως έχουν άποψη και για τόν εαυτό τους. Δέν περιορίζονται δηλαδή στο νά προσπαθούν νά ύποκαταστήσουν τήν έλλειψη ψυχαγωγίας στο λεκανοπέδιο της Άττικής, μέσω της «άπόλαυσης» της κατανάλωσης. Σύμφωνα με πληροφορίες από εργαζόμενους στις επιχειρήσεις αυτές, οι όποιες έπωφελούνται από όρισμένα χαρακτηριστικά του κατακλιμάτος της ελληνικής οικονομίας — αύξηση των εισαγωγών, διόγκωση της κατανάλωσης

σε βάρος της άποταμίευσης —, οι εργασιακές σχέσεις δέν είναι ειδυλλιακές. Όπωςδήποτε είναι λιγότερο ιδανικές από τόν έκθαμβωτικό «κόσμο», τόν άπόλυτα «τακτοποιημένο», πού παρουσιάζουν στην ένθουσιασμένη πελατεία τους.

Οί άμοιβές κατά κανόνα κυμαίνονται γύρω από τόν βασικό μισθό, ένω προωθείται κλίμα φοβίας και παροτρύνονται εργαζόμενοι να «καρφώνουν» τις άτασθαλίες τών συναδέλφων τους. Οί άπολύσεις είναι συχνές, άφου άλλωστε υπάρχουν στρατιές τών άνέργων, μεταξύ τών όποιων μερικοί θά κολακεύονται άν ύπηρετούσαν δίπλα στην άστραφτερή άλυσίδα τών ραφιών και στις έναλλασσόμενες πάραστάσεις τών προθηκών.

Ένδειξη της ποιότητας τών εργασιακών σχέσεων είναι τό έξής γεγονός: μία υπάλληλος άπολύθηκε γιατί άρνήθηκε να παραβρεθεί «αύθρομητως» μία Κυριακή στά έγκαινια του νέου ύποκαταστήματος του σούπερ-μάρκετ «της», γιά να χειροκροτήσει τό λογίδριο του έργοδότη.

Η ύψηλή ποίηση τών άπορρυστικών

Έκτός όμως από τά τρόφιμα σερβίρονται και ποιήματα στά καταστήματα αυτά. Είναι τέτοιος ό οίστρος τών έμπνευστών τους πού άξίζει να παραθέσουμε δείγματα. Άλλωστε στις χαλεπές ήμέρες μας δύσκολα συναντά κανείς τέτοια «καλλιτεχνικά» δείγματα πού ένέχουν γαργαλιστικές ιδιότητες:

Άλφα-βητικά

"Άλφα-Βήτα συλλαβίζει τό παιδί και στην μάνα του φωνάζει "Άλφα-Βήτα στ' "Άλφα-Βήτα τρέχει γρήγορα να βρεϊ του πουλιού τό γάλα, πούναί όλο γλύκα

"Άλφα-Βήτα και ό γέρος και ό νιός κι ή γιαγιά ή έγγονή στά "Άλφα-Βήτα μία πορεία, μία ζωή και ένα βιός από τρόφιμα, παιγνίδια ως και προϊκα

"Άλφα-Βήτα με γλυκό και με άλάτι και με λίγα και καθόλου, τόν παρā ή αυτού έξοχότης ό πελάτης είναι πάντα στ' "Άλφα-Βήτα ή χαρά

"Άλφα-Βήτα είν' ή κάθε μας μεριά Χαλανδράκι, Φιλοθέη ως Γλυφάδα

Η Σταδίου, Ν. Σμύρνη, Φαληριά
"Άλφα-Βήτα πρώτη φίρμα στην Έλλάδα.

"Άλφα-Βήτα κι άν θά φτάσουμε στ' ώμέγα στο τετράγωνο "Άλφα-Βήτα θε να πούμε
μιά και θέλει ή πελατεία μας ή μέγα πάντα ΠΡΩΤΟΙ, γειά χαρά

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ
(Συμπεθερούλης)

Τά «Άλφαβητικά νέα» όμως στο ίδιο τεύχος τους δημοσιεύουν και άλλα έμμετρα χωρία. Χαρείτε τα:

«Τους έκδρομείς μόλις σαλπάρισε τό πλοίο ό πάντα ευθυμος γελαστός κ. Μπάκης Βασιλόπουλος, Άντιπρόεδρος της Έταιρίας μας, καλωσόρισε τους συναδέλφους με χαρούμενες παρλάτες.

Καλωσορίζω όλους μας καλοί μας συνεργάτες
με εύχές θαλασσινές, χαρούμενες, κεφάτες
νάναί τό ταξίδι μας γεμάτο από φιέστες.

Μέ τάβλι χορό και μουσική θά φτάσουμε στις Σπέτσες.
Έκει θά κολυμβήσουμε πολύ θά δροσιστούμε
και τά ώχρά μας πρόσωπα πολύ άς μαυριστούν
και πάντα νάχουμε στο νοϋ με άδειο τό στομάχι
και τις βουτιές σαν άνθρωποι και όχι σαν βατράχοι...»

Έκτός όμως τών επιδόσεων στην ποίηση υπάρχουν και άποπειρες παραγωγής εργοδοτικής-φεμινιστικής ιδεολογίας. Τό κρούσμα είναι πρωτόγνωρο και γι' αυτό σās παρουσιάζουμε ένα δείγμα από τη στήλη του ίδιου περιοδικού με τόν τίτλο «Γυναικεϊοί όρίζοντες»:

«Άγαπητή συνάδελφε,

Σ' αυτή την πρώτη επαφή μαζί σου αισθάνομαι συγκινημένη και θά σου εξηγήσω τους λόγους.

Άρχικά θά ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην επιχείρηση πού μās παραχώρησε αυτή την σελίδα.

Αυτή ή σελίδα θά είναι δική μας γιά να τά λέμε. Δέν θά είναι ή σελίδα πού κάποιος άνθρωπος, π.χ. εγώ, θά έκθέτει τις άπόψεις του, αλλά ή σελίδα όλων τών γυναικών του ΑΛΦΑ-ΒΗΤΑ. Και γιά να μην παρεξηγηθώ από τους άντρες συναδέλφους, τό ισχυρό φύλο (είναι πάρα πολλοί αυτοί πού κολακεύονται να άκούνε ότι άνήκουν σ' αυτό), δέν θά

έκλείψει, δέν μπορεί να έκλείψει από τό χώρο μας μιά και είναι αναπόσπαστο μέρος της ζωής μας. Σάν συνάδελφος ή σύντροφος, άδελφός ή γιός. Πάντα λοιπόν θά είναι σημείον άναφορās.

Και γιά να ξεκαθαρίσουμε τά πράγματα περισσότερο, σκοπός της σελίδας είναι να όμορφήσει την ζωή της γυναικας συναδέλφου και αυτό δέν μπορεί να γίνει χωρίς την άνδρική παρουσία σ' αυτήν.

(...) Στην εργαζόμενη γυναίκα πού δέν κάθεται πλέον στο σπίτι της σαν ένα από τά διακοσμητικά του στοιχεία σαν νοικοκυρά πού επειδή ή ένέργεια πού κλείνει μέσα του κάθε ανθρώπινο όν δέν βρίσκει κανάλια διοχέτευσης και καταντά νευρωτική ή την άποτελεσματώνει ή άνία.

Στην εργαζόμενη πού βγαίνει στην ζωή και την αντιμετωπίζει συντροφικά με τόν άνδρα της. Σ' αυτήν την άξιοθαύμαστη παραγωγική μονάδα πού με τό έργο της συμβάλλει στην ευημερία της οικογένειας και του τόπου της. Και λέω άξιοθαύμαστη γιατί ή εργαζόμενη αυτή γυναίκα δέν είναι άπλά και μόνο ή εργαζόμενη πού θά βρεϊ τό φαγητό στο σπίτι έτοιμο τό μεσημέρι και είναι συχνά σύζυγος και μάνα. Και δέν πρέπει ποτέ να ξεχάσει ότι πάνω άπ' όλα είναι γυναίκα. Και σε όλες αυτές τις πτυχές πρέπει να ανταποκρίνεται ή σημερινή γυναίκα.

(...) Έδω θέλω να ευχαριστήσω θερμά την κυρία Νανά Βασιλοπούλου από την όποία θά ενημερωνόμαστε γιά τά προτάγματα της μόδας, τις καινούργιες παραλαβές από τις γενέτειρες τις κομψότητος και τις έκástοτε ευκαιρίες. Την κυρία Μαρία Άναγνωστοπούλου πού έθεσε στην διάθεσή μας όλο τό έπιτελείο τών αισθητικών της εταιρίας. Την κυρία Κατερίνα Τσουγιάννη την ψυχολόγο μας πού θά συμβουλευόμαστε γιά διάφορα θέματα σχέσεων και ότι σχετικό πρόβλημα μās άπασχολεϊ. Τόν κ. Βασίλη Βούλη βιολόγο της εταιρίας γιά θέματα διατροφής.

"Εφη Ρουσογιαννάκη»

Χωρίς να παραγνωρίζουν τις «άξιες» της παραπάνω «καλλιτεχνικής» και «ιδεολογικής» προσφοράς τών σούπερ-μάρκετς όρισμένοι οικονομολόγοι έπισημαίνουν ότι σήμερα καταφεύγοντας στα «προωθημένα» σούπερ-μάρκετς — μερικά είδη τά άγοράζεις φθηνότερα, πληρώνοντας όμως άκριβό-

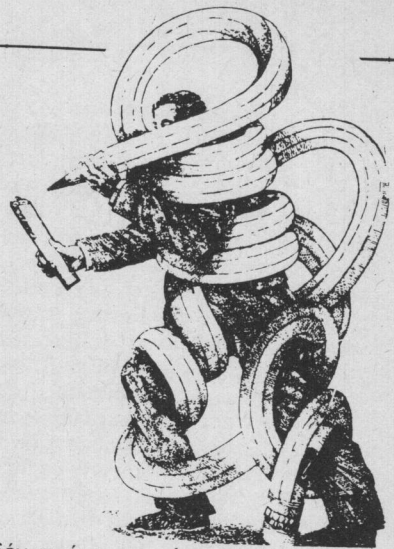
τερα για αρκετά άλλα, ιδίως για τα αποκλειστικώς εισαγόμενα από το κάθε πολυκατάστημα

— χάνεις χρόνο εξαιτίας του αυναοτισμού ενός πλήθους που αγωνιάνά ενημερωθεί για την τελευταία λέξη της γαστρονομικής μόδας, λεηλατώντας τα ράφια και πολιορκώντας τα ταμεία

— πολιορκείσαι από «κανονικοποιημένα» μοντέλα διατροφής, αυτής ακριβώς της διατροφής που αιτιώνεται την αύξηση των καρκίνων και των καρδιοπαθειών (ζωικά λίπη, συντηρητικά κ.λπ.).

Ήσφαλως τά μπακάλικα της γειτονιάς δέν αποτελοῦν μνημεία καθαριότητας, ἐπάρκειας, ποιότητας ἢ ἐπιχειρηματικῆς ἐντιμότητας. Ἡ σταδιακή τους ἐξαφάνιση ὁμως ἐνδέχεται νά ἐπιτρέψει τή μονοπώληση τῆς ἀγορᾶς τροφίμων ἀπό ὑψηλῆς ὀργάνωσης καί λεπτομεροῦς σχεδιασμοῦ συμφέροντα, ὅποτε καί ἡ ποιότητα καί ἡ τιμὴ τῆς καθημερινῆς διατροφῆς θά γίνει ἀνεξέλεγκτη.

Στάθης Χαϊκάλης

δέν πρόκειται νά περικόψει ὅποιο-δήποτε προνόμιο. Ἀντίθετα λέγεται ὅτι ἐξετάζει μέ κατανόηση τά νέα αἰτήματα τῆς συμπαθοῦς τάξεως τῶν δημοσιογράφων καί ἀφήνει νά «διαρρεύσει» ὅτι πρόκειται νά τά ἱκανοποιήσει λίγο πρὶν τὶς ἐπόμενες ἐκλογές.

Ἐκτός ἀπὸ τὰ παραπάνω, μετὰ τὴν ἀνάληψη τῆς διακυβέρνησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸ ΠΑΣΟΚ πάμπολλοι δημοσιογράφοι ἐτεροαπασχολοῦνται — ἐκτός ἀπὸ τὴν τηλεόραση — στὰ γραφεῖα Τύπου Ὑπουργείων, Ὀργανισμῶν, Δημοσίων Ἐπιχειρήσεων κ.λπ. Δέν μιλάμε μόνο γιὰ τούς συντάκτες τῆς Ἐξόρμησης πού ὁ καθένας τους ἀνέλαβε δύο καί τρία κυβερνητικά πόστα, μέ ἀποτέλεσμα μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς νά ὑπερφηανεῦνται ὅτι εἰσπράττουν 100-150.000 δραχμές τὸ μῆνα.

Ἀναφερόμαστε στοὺς ἄλλους δημοσιογράφους, τούς ἐν γένει «προσδευτικούς», πού κυριολεκτικὰ ἄλωσαν κρατικούς ὀργανισμούς καί κυβερνητικές θέσεις, χωρὶς νά παραιτηθοῦν ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τους, χωρὶς νά σταματήσουν νά «ἐνημερώνουν» τὸν ἑλληνικὸ λαό.

Ἀναμφίβολα, ὁ κόσμος τῆς δημοσιογραφίας εἶναι κι αὐτὸς γέννημα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, τῶν ὑστερήσεων τῆς, τῶν ἀδιεξόδων τῆς, καί τῶν διαβρώσεων τῆς. Παρ' ὅλα αὐτά τὸ αἶτημα γιὰ μιὰ ἐναλλακτικὴ πληροφόρηση παραμένει δεξὴ κι ἐπίκαιρο καί γι' αὐτὸ δέν ἀποκλείονται πρῶτοβουλίες κι ἐγχειρήματα πού θά ὑπεδείκνυαν, ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, τουλάχιστον τὴ δυνατότητα νά ὑπάρξει ἐνός ἄλλου εἶδους δημοσιογραφία: ἐκείνη πού ἀσχολεῖται στὰ σοβαρὰ μέ τὶς πραγματικότητες τοῦ τόπου μας καί τοῦ κόσμου ὁλόκληρου.

Χάρης Σταύρου

Η ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΣΤΙΣ ΑΓΚΑΛΕΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Οἱ δημοσιογράφοι προκειμένου νά ἀσκοῦν ἀπερίσπαστοι τὸ λειτούργημά τους — νά ἀποκαλύπτουν δηλαδή τά ... πάντα γιὰ τούς ... πάντες — ἀπολαμβάνουν τῆς κρατικῆς στοργῆς. Φυσικὰ καμιά ἐφημερίδα δέν κάνει λόγο γι' αὐτά τά προνόμια πού πολλαπλασιάζονται. Ἄλλωστε, ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι οἱ τροπολογίες πού μεγαλώνουν τὴ μακριὰ ἀλυσίδα τῶν προνομίων ψηφίζονται ἀπὸ ὅλες τὶς παρατάξεις τῆς Βουλῆς, μεταμεσονυχτίως κατὰ κανόνα.

Ἄς δοῦμε ὁμως μέ ποιὰ μέσα οἱ φιλέσπλαχνες ἐξουσίες ἀνακουφίζουν αὐτούς πού ἐταξαν σκοπὸ τῆς ζωῆς τους νά πληροφοροῦν τὸν ἑλληνικὸ λαό. Προσοχὴ ὁμως! Οἱ διευκολύνσεις αὐτές ἀφοροῦν μόνο τὰ μέλη τῶν Ἐνώσεων Συντακτῶν (Ἡμερήσιου καί Περιοδικοῦ Τύπου). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι θά πρέπει νά λειάνουν κάπως τὶς συνδικαλιστικές τους εὐαισθησίες καί πολὺ περισσότερο τὴ ζέση τους γιὰ ἀξιοπρεπὴ δημοσιογραφία, οὕτως ὥστε νά ξεπεράσουν τὸ σκόπελο τῶν περιέργων διαδικασιῶν πού τούς ἀναγορεύουν σέ μέλη τῶν πανίσχυρων συντεχνιῶν.

Καί τώρα οἱ «διευκολύνσεις»:

- 1) Δωρεάν ὅλες οἱ συγκοινωνίες (ἀστικές ἢ ὑπεραστικές) πλὴν τῶν ἀεροπορικῶν.
- 2) Δωρεάν εἰσοδος στὰ δημόσια θεάματα (κινηματογράφος, θέατρα, γήπεδα κ.λπ.).
- 3) Φορολογία ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως τοῦ εἰσοδήματος, ἐφόσον αὐτὸ δέν ξε-

περνᾶ τὶς 800.000 δραχμές τὸ χρόνο.

4) Παροχὴ στεγαστικῶν δανείων (γύρω στὰ ΔΥΟ ἑκατομμύρια δραχμές) κατ' ἐξάίρεσιν.

Γιὰ νά ἴμαστε δίκαιοι πρέπει νά παραδεχθοῦμε ὅτι οἱ διοικήσεις τῶν σωμάτων, πού προσφέρουν στὰ μέλη τους τὶς παραπάνω ἐλαφρύνσεις, καταβάλλουν ἀγωνιώδεις προσπάθειες νυχθημερόν νά τὶς ἐπαυξήσουν καί νά τὶς βελτιώσουν. Κάποιες πληροφορίες ἀναφέρουν ὅτι αὐτὴ τὴ στιγμή προβαίνουν σέ συνεχὴ διαβήματα γιὰ αὐξηση τοῦ ὕψους τοῦ στεγαστικοῦ δανείου καί τοῦ φορολογούμενου κατὰ τὸ ἡμισυ εἰσοδήματος. Παράλληλα δέν παύουν νά ἐπιζητοῦν ρυθμίσεις σέ ἀσφαλιστικά καί συνταξιοδοτικά θέματα, μέ στόχο νά φθάσουν καί νά ξεπεράσουν τούς Τραπεζικούς.

Καί ἡ Κυβέρνηση; Πῶς ἀντιδρᾷ ἡ σημερινὴ Κυβέρνηση, ἡ «σοσιαλιστικὴ»;

Κατ' ἀρχὴν θεωρεῖται βέβαιο ὅτι

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ: ΗΠΙΟΝ

Γιατί η οξύτητα στις σχέσεις κυβέρνησης και αντιπολίτευσης; Ποιόν εξυπηρετεί η σκλήρυνση του πολιτικού κλίματος; Όλους. Και την κυβέρνηση και τη Νέα Δημοκρατία. Συνέπειες του δικομματισμού.

Πράγματα οξυμένα και πνεύματα εξημμένα. Αυτό θα μπορούσε να είναι και καλό. Για όρισμένους μάλιστα, τούς πολλούς, είναι. Και προς τό παρόν τουλάχιστον ισχύει η αρχή της πλειοψηφίας.

Δέν είναι πάντως μικρό πράγμα να κατηγορείται περίπου στά ίσια μία κυβέρνηση για ήθικη ατύουργια σέ δολοφονία, όπως είχε εξάλλου κατηγορηθεί άκόμα πίο άπροκάλυπτα ή άντιπολίτευση για τό φόνου του ύποψήφιου του ΠΑΣΟΚ στην Όρεσιτιάδα. Ούτε άσήμαντο είναι να άπαντά ό πρωθυπουργός ότι επιφυλάσσει έκπλήξεις ύπονοώντας ότι θα κλάψουνε δεξιές μανούλες. Άλλά τά όσα συμβαίνουν με άφορμή τή δολοφονία του Άθανασιάδη και τήν έκρηξη στο Διδυμότειχο άπλώως άναδεικνύουν σχέσεις πού προϋπήρχαν. Τό κλίμα ήταν εϋθός έξαρχής στραβό...

Τό πρώτο πού θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς είναι ότι σήμερα λέξεις όπως «κατάπτυστος», «γελοϊός», «χυδαϊός», «ψυχική άνωμαλία», «τρελοκομείο» έκτοξεύονται με άνεση από τήν κυβέρνηση στην άντιπολίτευση κι άντίστροφα. Δηλαδή μεταξύ θεσμών. Ότι επομένως ή άνταλλαγή δηλώσεων άγγίζει πλέον τή δικαιοδοσία του ποιητικού, σηκώνει μήνυση. Άλλά τίς έαυτόν μηνύει;

Τό ΠΑΣΟΚ λοιπόν, για να αρχίσουμε από τόν άναμάρτητο, είχε δώσει ως άντιπολίτευση σαφέστατα «δείγματα γραφής», πού λέει και ό κ. Παπανδρέου: όταν άδραχνε τά άτομικά όνειρα, πού κατά περίεργο τρόπο έμοιαζαν τόσο πολύ τό ένα με τ' άλλο, και τά μεταποιούσε σέ ζιβάγκο και ζοριλίκι, τό ζοριλίκι σέ πολιτική, τήν πολιτική σέ πολιορκητικό κριό. Κάπου κεί, τέλος, κoi-

ταζε κατάματα τόν παραδοσιακό τραμπούκο και φιλοσόφησε: δέν ύπάρχει βασιλική όδός στην έξουσία.

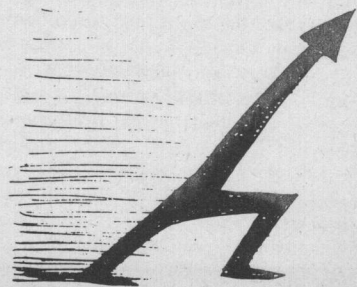
Τό δίδαγμα τό άφομοίωσε: όδό όμως άκολούθησε τή βασιλικότερη: κοίταξε να βγάλει ζουμί άπ' ό,τι βρήκε μπροστά του, σειμούς και θύρες 7, ήταν με τό ένα πόδι στη Βουλή κι έξω με τ' άλλο στις ψηφοφορίες, γύρεψε επί διετία έκλογές άνεξαρτήτως θητειών, Συναγμάτων και λοιπών άστειοτήτων, φέρθηκε στους θεμούς σά να 'ταν δεσμοί και δή γόρδιοι.

Όφος λοιπόν πολιτικής και ήθος δεδομένο, όλοι ήξεραν τί ψήφιζαν. Ούδεις είχε όμως κληθεί τότε να ψηφίσει: όλοι καταψήφισαν. Ό μάλλον ψήφιζε ό καθένας δαγκωτά, ποιός έτσι ποιός άλλως, τόν έαυτό του, όλοι πλύν του ΚΚΕ ές. πού ψήφιζε Άλλαγή και των ταλαιπώρων πού τό ψήφισαν (άλλά και αυτοί οι δύο τόν έαυτό τους, τελικά, δέν ψηφίζαν;).

Και άϊφνης τό «Κίνημα» συνειδητοποίησε τό όραμά του, τόν μύχιό πόθο του: να γινόταν, λέει, να είσαι κυβέρνηση χωρίς κυβερνητικές εϋθύνες και πολιτική... Τό δοκίμασε μάλιστα στην αρχή για ένα διάστημα, αλλά καιτοι εύκταίο άπεδείχθη άνέφικτο. Μοιράστηκαν λοιπόν οι άνθρωποι του σέ «μετερίζια», επενδύθηκαν χορείες συμβούλων (χιλιάδες κεφάλια στην μέση έσύ), επιφόρτισαν διάφορα μούσια με τόν έλεγχου του κρατικού μηχανισμού, διόρισαν συνδικαλιστικές διοικήσεις και βάλθηκαν να εφαρμόζουν πράματα και θάματα από κατά τύχην όρθά έως άπαράδεκτα, μεταξύ τους άσχετα, αντίθετα αλλά και συγγενικά (και τό περιοδικό αυτό έχει προσπαθήσει να καταδειξει τή

λογική, τήν «αϋθόρμητη» άριθμητικολογιστική λογική, πού κυριαρχεί).

Εϋθός έξαρχής, λοιπόν, τό ΠΑΣΟΚ βρέθηκε εκ νέου άντιμέτωπο με τίς λεγόμενες δημοκρατικές διαδικασίες και τούς θεμούς. Αϋτά συνεπάγονται έλεγχο, έρωτήσεις και στριμώγματα, και τό ΠΑΣΟΚ, μέσ στον πονοκέφαλο του τί να εφαρμόσει, δέν ήθελε κανέναν πάνω άπ' τό κεφάλι του. Διαπίστωνε άϊφνης ότι τράβηξε λάθος «πακέτο» από τό σωρό και πέρασε λάθος νόμο; Δικός του ήταν («ή κυβέρνηση είναι ή μόνη πού κατά τό Σύνταγμα και κατά τήν έτυμγορία του έλληνικού λαού έχει τό δικαίωμα και τήν ύποχρέωση να νομοθετεί και να έκφράζει τήν κυρίαρχη λαϊκή βούληση», πού λέει και ό κυβερνητικός εκπρόσωπος), τόν καταργούσε. Διαπίστωνε ότι «ξέχασε» τριανταπέντε τροπολογίες από νόμο άρτι ψηφισθέντα; Έμπαζε τριανταπέντε τροπολογίες στο νομοσχέδιο περί άπροσαρμοστων παιδων. Κι αν ή ΝΔ διαμαρτυρόταν, τήν άποστόμωμε δι' ανατάσεως τής χειρός και τής τά 'λεγε κι ένα χεράκι, χοροστατούντος του κ. Κουτσόγιωργα, για να μάθει άλλη φορά να είναι έπάρατη. Και όλα αυτά συνδυασμένα με κουτοπονηρίες και κακομοιρίες, όμοφωνίες σέ τροπολογίες χωρίς οι άλλοι να ξέρουν π.χ. ότι μόλις παραιτήθηκε ή Σύγκλητος του Πολυτεχνείου, ή μισές φωτοτυπίες, λογοκρισίες, διαψεύσεις διαψεύσεων και άπολογητές τύπου Καλούδη. Με κορυφαίο βέβαια όλων τήν άνατριχιαστική έκείνη μεσονύκτια παρέμβαση του πρωθυπουργού στη συζήτηση για τόν προϋπολογισμό με τήν καταγγελία περί δεξιών «ύπονομευτών» τής οικονομίας, τή βαρύτερη κατά τή γνώμη μου προσβολή πού έχει ύποστεί τό κύρος του Κοινοβουλίου στις μέρες μας. Όπιο κλίμα θα μπορούσε με αυτές τίς συνθήκες να ύπάρξει μόνο

άν οι άνθρωποι ήταν κυβερνητικά αντίτυπα ή ήλιθοι. Δέν είναι.

Συνεχίζουμε. Μπορεί λοιπόν οι καθ' ύλην αρμόδιοι ύπουργοί, ανάλογα μέ τήν ευγένεια του καθενός, νά άπαντούν επί τής ούσίας άφου στό κάτω κάτω έπιχειρήματα βρίσκονται γιά τό καθετί, όμως αυτές οι «άποκεντρωμένες» άπαντήσεις δέν άποτελοϋν και έφ' όλης τής ύλης άντιπαράθεση. Καί χωρίς τέτοια δέν κάνεις τίποτα. Τά περί Άλλαγής και μή προνομιούχων συγκινούν πλέον μόνο τους ιστορικούς, τά περί έξωωτερικής πολιτικής μάς τέλειωσαν. Υπήρξε λοιπόν, άπό τήν άρχή, άνάγκη άμεση γιά δύο τουλάχιστον ψωμωμένους ιδεολογικά έπιτελείς νά πλαισιώνουν τόν πρωθυπουργό στην έφ' όλης τής ύλης άντιπαράθεση μέ τή ΝΔ. Βρέθηκαν ό κ. Μαρούδας και ό κ. Κουτσόγιωργας. Οι δύο αυτοί σήκωσαν τό βάρος μέ μοναδικό σχεδόν πολιτικό έφοδιο τή μαγκιά.

Στόχος τους, μαζί μέ πολλούς άλλους, ήταν νά καταργήσουν τήν έννοια τής άντιπολίτευσης, πού δέν είναι βέβαια πόστο παρηγοριάς. Δηλαδή τή θεσμοθετημένη σχέση πλειοψηφίας-μειοψηφίας. Ό κ. Μαρούδας μάλιστα κατάργησε έτσι και τόν κυβερνητικό εκπρόσωπο εισάγοντας τόν κομματικό μέ μόνιμο καθημερινό μοτίβο τά «ό λαός μέ τήν άλάνθαστη κρίση του τήν έθεσε στό περιθώριο» και τά «τόν κ. Άβέρωφ τόν έχει κρίνει ό λαός», δηλαδή: μέ τί μοϋτρα μιλάς άφου έχασες στίς έκλογές;

Έκει πού θέλω νά καταλήξω είναι ότι στό επίπεδο αυτό ή σχέση του ΠΑΣΟΚ μέ τή ΝΔ παίζεται «σέ επίπεδο κρεοπωλείου», είναι δηλαδή άπολιτική, καιτοι έχει βέβαια τίς πολιτικές της προϋποθέσεις και τίς άμέτρητες πολιτικές της έπιπτώσεις γιά όλους. Καί δέν μιλάμε έδω μόνο γιά τόν κ. Μαρούδα (ή ΝΔ «άσκεϊ μία πολιτική τρέλας... είναι μία κατάσταση τρελοκομείου») και τόν κ. Κουτσόγιωργα («δικαίως τό ΠΑΣΟΚ θά άποκαλείται μονοκομματικό κράτος, άπό τή δεξιά, άφου σέ λίγο δέν θά τής μείνει ούτε ένας όπαδός»): άκόμα και άνθρωποι όπως ό φίλος Π. Εϋθύμιου (πού τόν χρεώνω στον κυβερνητικής χροιάς λόγο όχι τόσο γιατί έχει άρθρογραφήσει ως σύμβουλος του ύφυπουργείου Νέας Γενιάς, όσο κυρίως γιά τό ύφος και τό περιεχόμενο τής πρόσφατης παρουσίας του στό Άντί, άπό όπου και τό άπόσπασμα) δέν άντιστέκονται στον πειρασμό

νά γράφουν: «οί κραυγές περί "μονοκομματισμού" δέν είναι παρά οι διαμαρτυρίες ενός ήγετικού στρώματος τής Δεξιάς, πού έκφράζουν τή λύπη και τήν άγανάκτηση γιά τήν άπομάκρυνσή τους άπό τόν κορβανά και τό θώκο τής έξουσίας».

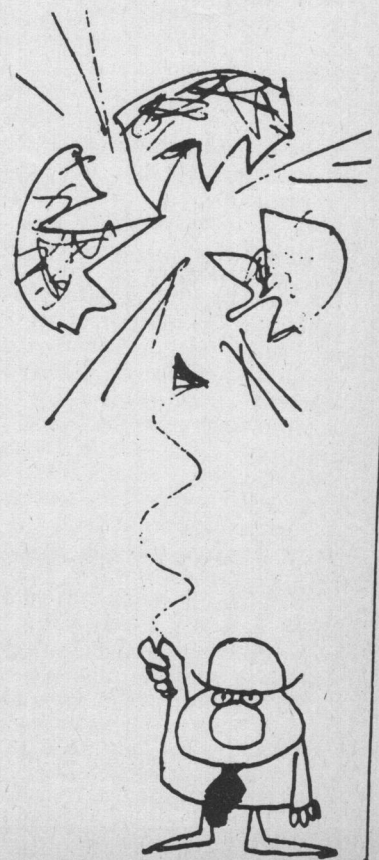
Στά του θώκου έξπέρ είναι ό κ. Μαρούδας: τώρα έγινε και στά του κορβανά: καιτοι ό άρμόδιος ύπουργός είχε ήδη άπαντήσει προχθές, αυτός έπαήληθε μέ τά περί «οικονομικού πολέμου φημών» άπό μεριάς τής ΝΔ πού τής «είναι άδύνατο νά πιστέψει ότι έχασε τό τρένο ή ότι τέλειωσε τό μεγάλο φαγοπότι». Αλλά όλα έχουν φυσικά και άλλες λειτουργίες. Άφ' ενός προσφέρουν στον κυβερνητικό τύπο τίτλους («Τέλειωσε τό φαγοπότι» ό κύριος τίτλος του Έθνους τήν έπομένη, «Μηχανισμός φθοράς οργανώθηκε άπό τή ΝΔ γιά τήν οικονομία» των Νέων). Άφ' έτέρου βρίσκονται σέ άντιστοιχία, διατηρούν και τροφοδοτούν ένα κάποιο λαϊκό αίσθημα πού τελικά τά νομιμοποιεί.

«Τό ήπιο πολιτικό κλίμα μπορεί νά τό διασφαλίσει ή πίεση τής κοινής γνώμης και των ανθρώπων πού δέν παθιάζονται», έγραφε πρό ήμερών ό Κ. Μπέης στην Έλευθεροτυπία. Η έφημερίδα, κάνοντας τό λόγο πράξη, πού λένε, διατηρεί μόνιμη στήλη τήν έπομένη κάθε τηλεοπτικής όμιλίας του κ. Άβέρωφ μέ τηλεφωνικές αντιδράσεις άναγνωστών της. Νά μερικά δείγματα άπό τήν τελευταία: «συγχωρούμε τήν ΕΡΤ γιατί είναι έποχή άποκρίας», «άν και φοράς άποκριάτικη μουτσούνα τόν καταλάβαμε», «μήπως δέν είναι έλληνικής καταγωγής;», «τί χάλια είναι αυτά πού μάς βάζουν στην τηλεόραση; Νά πείτε στον κ. Μαρούδα νά τόν βάζει τουλάχιστον 5 λεπτά γιά νά μήν παραπονιέται», «ας τόν βάζουν άμα θέλει στίς 3 τά ξεμερώματα πού θά κοιμόμαστε». Καί τέλος: «γιατί τόν βγάδουν αυτόν τόν καραγκιόζη στην τηλεόραση; Βάλτε, ρέ παιδιά, στην έφημερίδα ότι δέν είναι άντρας ό παλιούφτος».

Η όξυτητα λοιπόν ένδιαφέρει τό ΠΑΣΟΚ γιά πολλούς λόγους. Υπάρχουν κατ' άρχήν εκείνοι πού έπρόκειται νά φάνε μέ χρυσά κουτάλια και τώρα καλοϋνται νά φάνε μέ τά χέρια. Έστω κι έτσι, κάτι θά πρέπει νά χουν νά τρώνε. Άν τό ΠΑΣΟΚ άσκήσει μία κατά τό δυνατόν ήπια πολιτική, τά πάντα θά είναι εις βάρος του τώρα πού οι λέ-

ξεις μπαγιάτεψαν. Μπορεί νά διατηρεί έλπίδες ότι, άν μή τι άλλο, τό μοίρασμα θά παιχθεί στά ζάρια (στό έκλογικό σώμα) μόνο πολώνοντας συνεχώς τά πράγματα μέ βάση τό δίλημμα του τύπου ΠΑΣΟΚ-Δεξιά (γιατί μέ σύνθημα τήν Άλλαγή θά ναι πιά κομμάτι δύσκολο νά προκόψει). Τό δίλημμα αυτό δέν είναι σέ θέση νά τό θέσει ή ίδια ή πολιτική του. Πρέπει λοιπόν νά τίθεται μόνιμως και έπιμόνας έξωθεν. Σέ ένα κλίμα τέτοιο τό ΠΑΣΟΚ, ύπαγορεύοντας τους όρους του παιγνιδιού, μπορεί μάλιστα άκόμα και νά «ήγεμονευει» στον αντιδεξιό χώρο, όπως άλλωστε φάνηκε στην πρόσφατη ύπόθεση «πραξικόπημα».

Νομίζω, γιά νά τελειώνουμε, ότι ή όξυνση του πολιτικού κλίματος άπό τό ΠΑΣΟΚ, κυρίως βέβαια άπέναντι στη δεξιά, καθώς μάλιστα ζει τραυματικά τά βήματά του νά τό σπρώχνουν σέ πολιτική πού συχνά δέν διαφέρει διόλου άπό εκείνη τής προκατόχου του, είναι έγγενές συστατικό τής πολιτείας του. Πολύ περισσότερο πού ό Κ. Μπέης μπορεί νά ρίχνει γραμμή στην Έλευθε-

ροτυπία: «ή αντιπολίτευση άσκει τόσο άδυσώπητο πόλεμο φθοράς στην κυβερνητική παράταξη, ώστε μοιραία να (...) άπομακρύνεται ή πραγμάτωση των στόχων που συνιστούν την ιδεολογική ταυτότητα του ΠΑΣΟΚ».

Στήν πορεία αυτή κανείς δέν φαίνεται διατεθειμένος να άντισταθεί. Τό ΚΚΕ δέν έχει να χάσει τίποτα. Μπορεί άνέτως να έλπίζει ότι θα πλανεύει τή λαϊκή άπογοήτευση που θα 'ρχεται προς τή μεριά του, κρίνοντας όποτε μπορεί τήν κυβέρνηση και ταυτόχρονα έβανεπικαιροποιώντας, μέσω της άντιδεξιής έξαρσης, τά περί ιμπεριαλιστών εύτελή. Τό ΚΚΕ έσ., πάλι, δεξιά δώσ' του και πάρ' του τήν ψυχή διότι άνευ δεξιής κάτι θα 'πρεπε να πεί και για τήν άριστερά (βοηθούντος πάντως του Μάρκου, άναμένεται ότι και έπ' αυτού θα άποφανθεί σύντομα).

Όσον άφορά τώρα τή Νέα Δημοκρατία, ό φιλοκυβερνητικός τύπος της άποδίδει τήν άποκλειστική εύθύνη για τήν ένταση, ένω συνάμα διαβεβαιώνει ότι δέν τή συμφέρει γιατί ζημιώνει. Ούτε τό ένα συμβαίνει ούτε τό άλλο.

Μπορεί πράγματι να ύποβόσκουν διχαστικές τάσεις στή ΝΔ και ή δελφινολογία να άνθει στό σεναριοθηρικό τύπο. Φαίνεται όμως ότι έχει καταφέρει να άποκαταστήσει μία κάποια ισορροπία στό έσωτερικό της. Υπάρχουν έτσι εκείνες οι τάσεις της που εκθειάζουν τελευταία όλο και περισσότερο τό φιλελευθερισμό και τά καλά του, που συνιστούν μία κάποια κόσμια άντιπαράθεση, διαλογιζόμενοι περί έλευθερίας και δημοκρατίας. Άνθρωποι διανοούμενοι, άτριφτοι μέ τις σκληρότητες της καθημερινής πρακτικής, άνθρωποι που ή παραγωγή της κοινωνικής βάσης δέν τους βοηθά καθόλου. Συνεπής έφαρμογή μιας τέτοιας στάσης θα σήμαινε ότι άντιπαρέρχομαι τήν όξύτετητα του ΠΑΣΟΚ και έφαρμόζω άμυντική γραμμή άρχίζοντας παρατεταμένη περίοδο μετασχηματισμού σέ «κόμμα άρχών». Ουδείς τό προτείνει. Γιατί ή ΝΔ παραμένει βέβαια, και αυτό πριν άπ' όλα τήν ένώνει, κόμμα έξουσίας.

Οί «φιλελεύθεροι» λοιπόν και οι «κεντροδεξιόι» έξακολουθούν να άρθρογραφούν ή να σιωπούν, τήν πολιτική όμως τήν άσκούν οι ψημένοι, και πρώτοι βέβαια ό Άβέρωφ και ό Μητσοτάκης. Αυτοί ξέρουν ότι για τήν άνάκτηση της έξουσίας δέν άπαιτείται φιλελεύθερη μαθα-

κότης αλλά έπιθετική πολιτική. Όχι μόνο ιδεολογική σύγκρουση αλλά κυρίως πολιτική: μέ ιδεολογικά μέσα τά ύπάρχοντα.

Στήν κριτική της ή ΝΔ είναι έτσι όντως όξύτετη, μήν αφήνοντας καμία εύκαιρία να πάει χαμένη, κυρίως εκεί που αισθάνεται ότι πλήττεται ή ότι μπορεί να πείσει. Βέβαια άποφεύγει να παρεκτρέπεται και μιλάει για «κατάπτυστες κομματικές κινητοποιήσεις» μόνο όταν νομίζει ότι βρίσκεται πρό δεδομένων λαοκρατίας ή άναρχίας και χαρακτηρίζει «γελοίες» τις δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου μόνο όταν και ό όποιοσδήποτε άλλος θα δυσκολευόταν να βρεί ήλιότερες εκφράσεις. Έχει έπισημανθεί ότι στην άντιπαράθεση της δεξιής μέ τους άντιπάλους της ύποβόσκει πάντα μία τελική κατηγορία που άπτεται των παρυφών του ποινικού, ή ένδιάθετη ιδεολογική τάση να βγάξει τους άντιπάλους της «παράνομους». Άλλά τέτοιων προμειξων είναι τά πολιτικά της εργαλεία. Άπό κει και πέρα ή δεξιά στή σύγκρουσή της μέ τό ΠΑΣΟΚ και στό επίπεδο τουλάχιστον των λέξεων, είναι άσύγκριτα πολιτικότερη. Για τά του «πραξικοπήματος», άς πούμε, μίλησε για «γενική πρόβα» για τή δημιουργία «παράλληλου κράτους» όπου ό κομματικός μηχανισμός μετατρέπεται σέ «ένεργη και άτυπη πολιτοφυλακή». Πρόκειται για λόγο μέ χθές, σήμερα κι αύριο, έξόφθαλμα πολιτικότερο από τό «σκάσε άφου τή ρούφηξες στίς εκλογές».

Για να κερδίσει τις εκλογές ή ΝΔ ξέρεi ότι δέν μπορεί να άρχισει να ρεύνοντας από τά κεντρώα νερά. Αυτό θα παιχθεί κυρίως στό τέλος. Πρέπει άντίθετα να βοηθήσει πρωτίστως τόν σκληρό αλλά και μαζικό εκλογικό πυρήνα της να άναθαρρήσει, να μήν ντρέπεται για τό πολιτικό ποιόν του, αλλά συνάμα να μήν άποθαρρύνει, κι εδώ βοηθά ό φιλελεύθερος άπόηχος και τό ΠΑΣΟΚ, τους πρώην ή δυνάμει ψηφοφόρους της. Όξύτετητα λοιπόν και σφοδρότητα μέ γενναίες δόσεις άναδομημένου άντικομμουνισμού (πού τώρα λέγεται άντιμεσοισανισμός), φιλοαμερικανισμός, έμμονή στην καταγγελία των όλοκληρωτικών φαινομένων, προσπάθεια να δείξει τήν «τρομοκρατία» που ύφίσταται (και δέν της φέρονται, είναι ή άλήθεια, μέ τό γάντι). Και, μέ τήν εκμετάλλευση γεγονότων όπως ή δολοφονία και ή έκρηξη, εκμετάλλευση στην όποία οι άντρες κατέ-

φυγαν σέ άντίστοιχες περιπτώσεις, και της «λάσπης» που δέχεται («τή μεγάλη παράταξη μας δέν τήν ψηφίζει λαός - φτωχός, εργαζόμενος και περήφανος λαός. Τήν ψηφίζουν ή Μαφία, ή Καμόρρα, ή Μαύρη Χείρ και τά εδώ παρακλάδια τους», λέει μέ πίκρα ότι τους προσάπτουν ό Π. Φωτέας στή Μεσημβρινή), να συγκινήσει και να συσπειρώσει. Και βέβαια πριν άπ' όλα, και εκεί ίσως παίζεται τό μεγάλο τό παιγνίδι, ή άκρως έπιθετική και όξύτετη έκστρατεία για τήν ύπεράσπιση των θεσμών. Και στό σημείο αυτό είναι μόνη. Έδώ ή ΝΔ έπιμένει, καταγγέλλει, οι κραυγές του κ. Κουτσόγιωργα και του κ. Μαρούδα γίνονται παράτα πρωτοσέλιδα. Δέν είναι μόνο γιατί ή δεξιά τους θέλει τους θεσμούς στέρεους άφου σκοπεύει να τους χρησιμοποιήσει και ξέρεi τι να τους κάνει αλλά και γιατί εδώ, στό μεγάλα ζητήματα των «δημοκρατικών διαδικασιών», είναι έξαιρετικά ευαίσθητοι όλοι όσοι έχουν τή δυνατότητα, τώρα ή αύριο, να ψηφίσουν άστικά. Και όχι μόνο αυτοί. Τό ΠΑΣΟΚ, στό σημείο αυτό, τήν ποτίζει νεκταρ.

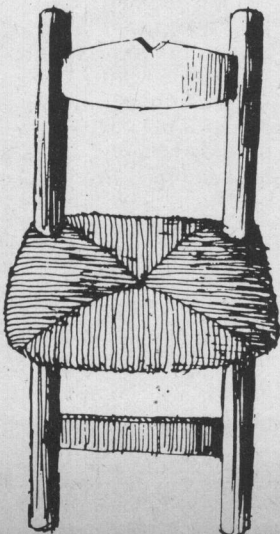

Καί η Νέα Δημοκρατία δέν τά πάει καθόλου άσχημα. Αυτό πιστοποιείται από πράγματα τόσο διαφορετικά όσο η κηδεία του Άθανασιάδη και τά νιάτα πού μπαίνουν στά Πανεπιστήμια. Τό ΠΑΣΟΚ πράγματι «γονάτισε» τή δεξιά. Για νά τήν ξαναφτιάξει. Καί αυτό, στό κάτω κάτω, αλλαγή είναι.

Τό έρώτημα λοιπόν «ποιός προκαλεί τό όξύ πολιτικό κλίμα;» μπορεί νά τεθεί μόνο έτσι: *ποιόν έξυπηρετεί τό όξύ πολιτικό κλίμα;* Νομίζω ότι ή ένλόγω σκλήρυνση τής δημόσιας αντιπαράθεσης δέν δυσαρεστεί, άν μή τι άλλο, τό ΚΚΕ και τό ΚΚΕ ές. (τό ένα γιατί είναι ύπαρκτο και τό άλλο γιατί είναι άνύπαρκτο) και βοηθάει και τή Νέα Δημοκρατία και τό ΠΑΣΟΚ. Πρόκειται, πολύ απλά, για τήν «έλευθερη αντιπαράθεση τών ιδεών» και δυστυχώς μόνο τέτοιες ιδέες διατίθενται. Διαιτητής, τό 1985, ό λαός. Η λεγόμενη όξύτητα του πολιτικού κλίματος είναι έτσι «συνάδον» χαρακτηριστικό του μεταβατικού, άς πούμε, δικομματισμού πού ύπάρχει σήμερα. Είθισται νά λέγεται ότι μιά τέτοια όξύτητα ύπονομεύει τή Δημοκρατία. Άλλά ποιά δημοκρατία, στό κάτω κάτω; Δημοκρατία είναι κάθε φορά ή δημοκρατία πού ύπάρχει. Καί ή δική μας, σήμερα, τήν έχει τήν ένταση, ως φαίνεται; άνάγκη.

Η μάλλον ή δική τους. Αυτόνων πού μαλλιοτραβιούνται στή μέση τής πλατείας, μέ τό ΚΚΕ νά κοιτάει νά περιμαζέψει τά λιμά, και κάνουν τά πάντα νά μαγνητίσουν τό βλέμμα όλων μας μέ τίς γρονθοπατινάδες και τά όχτάστηλά τους μήν τύχει και σά μαγεμένο τό μυαλό μας φτερουγίσει.

Γιώργος Καρράς

ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

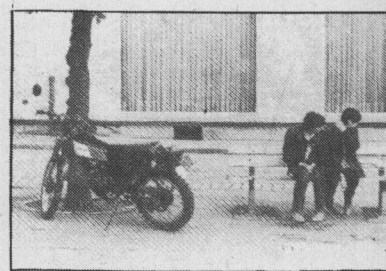
Ένάμιση χρόνο πριν, μέχρι τήν περιβόητη 18 Οχτώβρη, όλα ήταν εύκολα: τό όνειρο τής αλλαγής συντηρείτο άκόμη και οι φοιτητές οι τότε τό έθρεψαν, όσο και όπως μπόρεσαν. Οι «δημοκρατικές δυνάμεις» — κυρίως οι «άλλες δημοκρατικές δυνάμεις» — δυνάμωσαν για τά καλά μέσα στό πανεπιστήμιο, κάπως δυσανάλογα μάλιστα σέ σχέση μέ τή γενικότερη κοινωνική έπιρροή τους. Στρατιές όλόκληρες από πρωτοετείς φοιτητές προσέφεραν τήν πρώτη ύλη: μιά πρωτογενή επαναστατική διάθεση, μιά διάθεση ν' αλλάξουν τή ζωή τους κι όσα στραβά βρήκαν έτοιμα. Οι δημοκρατικές δυνάμεις έβαζαν τό καλούπι: στό Πανεπιστήμιο τά παιδιά θά μάθουν ότι ή αλλαγή πού όραματίζονται λέγεται σοσιαλισμός: κι ό τι για τήν πραγμάτωσή του χρειάζονται διάφορα· λ.χ. νά πάνε νά βρουν σύμμαχο τήν εργατική τάξη άνευ τής όποίας τίποτα δέν γίνεται, κοντολογίς νά μπουν στό κόμμα. Η ό τι τήν αλλαγή πού θέλουν, τή θέλει μέ τή μιά ή τήν άλλη έννοια όλη ή Έλλάς και πρώτος απ' όλους — άς του άναγνωριστέι τό προβάδισμα — τή θέλει ό Άντρέας. Αυτός είναι και πιό κοντά στό σοσιαλισμό, σχεδόν τόν έχει στό μανίκι του. Η ό τι καλή ή αλλαγή κι ό σοσιαλισμός, αλλά μέ δημοκρατία και έλευθερία, μ' άλλα λόγια θέλουμε σοσιαλισμό, αλλά καλά είναι και μέ τή Νέα Δημοκρατία, κι άκόμα καλύτερα άν έρθει τό ΠΑΣΟΚ. Δόξα τω θεώ, ύπάρχουν και χειρότερα.

Στήν κολυμπήθρα τών δημοκρατικών δυνάμεων βαφτίστηκαν πολλοί φοιτητές. Καί βγήκαν απ' αυτή μέ τήν πανάρχαια διαλεκτική του σκοπού και τών μέσων βαθιά αποτυπωμένη μέσα τους. Φουρνιές όλόκληρες θά μάθουν, ότι για χάρη του σκοπού, του όράματος πού κι αυτοί συμμερίζονται, τής αλλαγής τής ζωής τους και τής κοινωνίας, πρέπει νά γίνουν ύπομονητικοί, πειθαρχικοί και υπάκουοι στό κόμμα, νά μάθουν τή συνδικαλιστική άργκό και τίς αντίστοιχες λουμπινιές, νά διαβάσουν — αυτοί πού από τήν

πρώτη δημοτικού μίσησαν τό βιβλίο — οικειοθελώς για τόν ιμπεριαλισμό, ή για τίς μητροπόλεις και τίς περιφέρειές τους· διδάχτηκαν δηλαδή ότι προς χάρη τής επανάστασης πρέπει νά πειθαναγκάζεται ή επαναστατικότητα, ότι προς χάρη του όράματος πρέπει νά γίνουμε πεζοί. Ηταν τό πρώτο και πιό σπουδαίο μάθημα πού έπαιρναν τά παιδιά στό Πανεπιστήμιο, άναγκαία προϋπόθεση για κάθε άλλο.

Από τούτο τό βάπτισμα πολλοί πέρασαν, μά και πολλοί έξέφυγαν. Άλλοι γιατί, μήν διαθέτοντας τήν επαναστατική πρώτη ύλη, δέν θέλησαν καν νά μπουν στήν κολυμπήθρα — και δέν άναφέρομαι έδώ μόνο στους δεξιούς φοιτητές, αλλά και σέ πολλούς από εκείνους πού ψήφισαν ΠΑΣΠ γιατί ή πολιτική προέλευση τής οικογένειάς τους βάσταγε από τό χώρο του δημοκρατικού Κέντρου, ή γιατί κατά κει άρχισαν νά δείχνουν τά κοινωνικά ρεύματα — όχι, δέν ήταν άριστεροί φοιτητές αυτοί. Άλλοι αντίθετα γιατί διέθεταν τήν πρώτη ύλη σέ υπέρμετρο βαθμό — ή επαναστατικότητα τους άσφυκτιόσε στά καλούπια τών άριστερών παρατάξεων. Οι τελευταίοι, άναρχοαυτόνομοι όπως όνομάστηκαν και συσπειρώσεις, πέρασαν από τό βάπτισμα τής άριστερας και τό ξεπέρασαν. Δέν άποτελέσαν κοινωνικό φαινόμενο στό χώρο τής νεολαίας, ήταν κυρίως πολιτικό φαινόμενο στό χώρο τής άριστερης νεολαίας. Έξω από τόν ιμπεριαλισμό ύπάρχει κι ή μοναξιά: ήταν ή πρόκλησή τους στήν άπάντηση πού έδινε ή άριστερά και μέχρι πρότινος έδιναν και οι ίδιοι. Οι καταλήψεις πριν λίγα χρόνια έφεραν αντιμετώπιες τίς δύο όψεις τής διαλεκτικής πού άναφέραμε στήν πιό καθαρή τους μορφή, τήν έκρηξη τής επαναστατικής πρώτης ύλης τών καταληψιών και τους πειθαναγκασμένους κατόχους του επαναστατικού σχεδίου κνίτες.

Ένάμιση χρόνο μετά τήν Άλλαγή, ή αλλαγή δέν μπορεί νά όνομαστει πιά Άλλαγή, κι άν πραγματικότη-

τα είναι ο σοσιαλισμός, τό δραμα δέν μπορεί νά λέγεται κι αυτό σοσιαλισμός — τουλάχιστο γιά τούς άπλους κι άμύητους στά τερτίπια τής ιστορίας νεολαίους. Ουδείς έξάλλου ενδιαφέρεται νά τούς μνησει — ούτε καν νά τούς μιλήσει. Τό ΠΑΣΟΚ στό όνομα τών χθεσινών άγώνων τούς καλεϊ νά ψηφίσουν τή δικαίωση τής σημερινής άθλιότητας τής πανομοιότυπης μέ τή χθεσινή, τό ΚΚΕ ές. τούς καλεϊ μέ σύνεση και περίσκεψη νά τή στερεώσουν και νά τή διευρύνουν, τό δέ ΚΚΕ νά στρατευθουν στους κόλπους του παλεύοντας γιά τήν πραγματική άθλιότητα.

Η κάθε παράταξη τούς καλεϊ νά επικροτήσουν τά μέσα πού έκεινη διάλεξε γιά νά έξυπηρετήσει τό σκοπό, μά ό σκοπός ξεθώριασε ως δραμα ικανό νά άπορροφήσει τήν άνατρεπτική πρώτη ύλη, ταυτίστηκε σχεδόν μέ τήν πεξή καθημερινότητα. Οί φοιτητές βέβαια ψηφίζουν και σήμερα, όπως ψηφίζουν και χτές. Μά ή ψηφος όλο και περισσότερων άποκτά τόν ίδιο πολιτικο-διαχειριστικό χαρακτήρα πού έχει γενικότερα ή ψηφος στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία ή ψηφος τών φοιτητών διαμορφώνεται από τά ίδια ή παρεμφερή κριτήρια μέ βάση τά όποια διαμορφώνεται κι ή ψηφος τών γονιών τους. Έτσι ή κατά 50% περίπου άνοδος τής ΔΑΠ, πού ήταν πολύ μεγαλύτερη στό πρώτο «άμόλυντο» έτος, δέν άντανακλά παρά τή φυσιολογική τάση νά φτάσει ή δεξιά και στό Πανεπιστήμιο κοντά στά πολύ ύψηλότερα επίπεδα πού βρίσκεται ή δεξιά στην Ελλάδα. Η πτώση τής ΠΑΣΠ άντανακλά τή γενικότερη φθορά του ΠΑΣΟΚ και θά ήταν μεγαλύτερη, άν δέν υπήρχαν από τήν άλλη μεγάλη περιθώρια άνόδου μέχρι νά φτάσει τό ΠΑΣΟΚ στά ποσοστά πού έχει εκτός Πανεπιστημίου. Τούτη ή τάση έναρμόνισης τών φοιτητικών ψηφων — τουλάχιστο εκείνων πού πάνε στη δεξιά και τό ΠΑΣΟΚ — προς τίς γενικότερες πολιτικές συμπεριφορές, όφείλεται τελικά στη βαθμιαία άποδέσμευση του φοι-

τητικού χώρου από τά γρανάζια τής παραγωγής άριστερών μέσα στό Πανεπιστήμιο. Τό όρυχείο έξόρυξης άριστερών μέσα από τό Πανεπιστήμιο ύπολειπουργεί, όπως ύποδηλώνει ή στασιμότητα έως πτώση τών δυνάμεων του ΚΚΕ και του ΚΚΕ ές. Άπ' τήν άποψη αυτή ή πτώση του ΚΚΕ είναι πολύ πιο σημαντική από τήν πτώση του ΠΑΣΟΚ, γιατί ενώ τό ΠΑΣΟΚ φθείρεται, τό ΚΚΕ φυσιολογικά θά έπρεπε νά είχε σημειώσει άνοδο. Τό πιο άξιοπρόσεκτο δέ είναι ότι μέσα στό τέλμα τής στασιμότητας βρίσκονται πρώτες πρώτες και οι συσπειρώσεις — αντίθετα μέ τήν αντίδραση πού ίσως θά περίμενε κανείς — ακριβώς γιατί οι συσπειρώσεις ως μετααριστερό φαινόμενο, φαινόμενο δηλαδή όχι αυτοτελές, είναι καταδικασμένες νά παρακολουθουν τήν άριστερά ακόμα και στην παρακμή τής.

Σήμερα ή ιδιαιτερότητα πού κουβαλάει μαζί της ως πρώτη ύλη ή νεολαία, ούτε βαφτίζεται ούτε αναμορφώνεται μέσα στό Πανεπιστήμιο. Καθώς ξεθωριάζουν τά όράματα διοχετεύεται, ή μάλλον κατρακυλάει άλλο: σε νεολαιίστικα μπιφτεκάδικα τζόλλυ γκούντ γκούντ, σε πίστες μέ πατίνα όπου περιμαντρωμένοι νεολαίοι στριφογυρνούν έναρμονίζοντας τή σωματική τους κατάσταση στην ψυχική τους παραζάλη, σε μοτοσικλέτες και μηχανάκια γιά τούς πιο άνήσυχους, σε ντίσκο γιά τούς πιο πειθήνιους. Σ' αυτά τά άποκλειστικά στέκια θά ζήσουν τή νεανική τους ιδιαιτερότητα, μέ τίς μηχανές θά τήν ξεγελάσουν. Γιά τούς πνευματικά άνήσυχους, Ίησους και Κρίσνα θά προσφερθουν ως ιδέες πού ούδέποτε θά κινδυνεύσουν νά καταστούν πεζές. Μέ τίς πολιτικές παρατάξεις οι νέοι αυτοί δέν είναι αντίθετοι, ίσα ίσα τίς δέχονται και τίς ψηφίζουν κιόλας. Όμως δέν τούς άγγίζουν πιά, δέν μπορούν νά γίνουν τρόπος ζωής.

Άλλ' ούτε οι παρατάξεις ενδιαφέρονται ιδιαίτερα, αφού παίρνουν εκείνο πού ζητούν. Η Ν.Δ. επιχαίρει πού ή κοκκινίλα τών Πανεπι-

στημίων σιγά σιγά ξεθωριάζει και οι ψηφοί της ξαναπλησιάζουν σε πιο φυσιολογικά ύψη. Τό ΠΑΣΟΚ άφοσιωμένο όπως πάντα σε διοικητικοοργανωτικούς υπολογισμούς μένει ήσυχο πώς ή κυβερνητική πολιτική θά βρει μέσα στην ΕΦΕΕ τούς άναγκάιους συμμάχους φοιτητές-κομματικούς εκπροσώπους γιά νά περάσει. Τό ΚΚΕ βλέπει πώς όλα βαδίζουν κατ' ευχήν: άριστεροί επαναστατημένοι νέοι μπορεί νά μην βγαίνουν, βγαίνουν όμως ακόμα κάτι κνίτες. Τό ΚΚΕ ές. βλέπει τίς άπόψεις του νά δικαιώνονται: καθώς και στό Πανεπιστήμιο τό ΠΑΣΟΚ κατεβαίνει και ή Ν.Δ. άνεβαίνει, όλοι βλέπουμε πόσο δίκιο είχε όταν έλεγε πώς άπαιτείται ή ευρύτερη δυνατή συσείρωση τών δημοκρατικών δυνάμεων γιά νά άποτραπεί τό βρικόλακισμα τής δεξιάς. Χαίρεται λοιπόν κι αυτό, καθώς εκ τών πραγμάτων άποκτά τό δικαίωμα νά ξαναπεί τά ίδια γιά άλλη μία φορά — πιο δυνατά.

Γιά νά μαστε πάντως ειλικρινείς, ενώ ή Ν.Δ. και τό ΠΑΣΟΚ άδιαφορούν πλήρως γιά τίς διεργασίες στό χώρο τής νεολαίας, τό ΚΚΕ και τό ΚΚΕ ές. δέν μένουν τελείως άδιάφορα. Άπό τό ΚΚΕ θά ακούσουμε πώς οι άφομοιωμένοι και υπάκουοι φοιτητές, εκείνοι τών όποιών ή νεανική συμπεριφορά άποκαθαρμένη από κάθε ιδιαιτερότητα είναι ενταγμένη στα ισχύοντα κοινωνικά καλούπια, είναι οι προάγγελοι του σοσιαλισμού, ως άσπίδες κατά του άμερικάνικου τρόπου ζωής. Βαθιά μέσα άπ' τό ΚΚΕ ές. θά ακουστούν τά ακριβώς αντίθετα, ότι δηλαδή καμικάζι και πατίνα, ροκάδες και μπιφτεκάδες, αυτοί βιώνουν τό σοσιαλισμό. Στό μεταξύ τό άστείο είναι ότι αυτές οι δύο νεολαιίστικες συμπεριφορές δέν βρίσκονται σε καμιά άγεφύρωτη αντίθεση μεταξύ τους. Συνήθως πρόκειται γιά τίς πραινές και βραδινές ένασχολήσεις τών ίδιων άτόμων.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

15 χρόνια κομμουνιστική ανανέωση

«Σᾶς τὰ εἶπαμε, μᾶς τὰ εἶπατε, σᾶς τὰ ξαναλέμε»

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

Κατά τοῦ πορεύεται ἡ κομμουνιστική ανανέωση; Καί δέν ἐννοῶ ἐκείνην πού ὁ κάθε ἀριστερός ὀραματίζεται ἢ ὑποθέτει ἀλλά αὐτήν πού καθοδήγησαν κι ἐπλασαν οἱ ἱστορικοί κομμουνιστές τῆς ανανέωσης δίνοντάς της πολιτική μορφή, ὀργάνωση, ἰδεολογία, πολιτική πρακτική καί ὕφος: τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, πᾶνε δεκαπέντε χρόνια τώρα, ἀκριβῶς.

Ἔχω τή βεβαιότητα ὅτι τὸ ἐρώτημα ἀπασχολεῖ ὁλοένα καί λιγότερους. Δέν ἐνδιαφέρουν πιά ἢ ξεχάστηκαν οἱ λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς πορείας ὕστερα ἀπό τὰ τόσα πού ἐγιναν καί εἰπώθηκαν καί, κυρίως, ὕστερα ἀπό τὰ τόσα πού δέν ἐγιναν καί δέν εἰπώθηκαν. Μποροῦμε ὅμως νά συνοψίσουμε τὸ ἀποτέλεσμα, ἀφήνοντας γιά τοὺς ἱστορικούς τοῦ μέλλοντος τή διερεύνηση τῶν αἰτίων πού ὀδήγησαν σ' αὐτὸ γιὰ τὴν ἤδη, μαζί μέ τή «μεγάλη νίκη τοῦ λαοῦ στίς 18 Ὀχτώβρη», ὁ κύκλος ἔχει κλείσει.

1. Ἡ κομμουνιστική ἀριστερά (τὸ ΚΚΕ ἐσωτ.) ἔχασε τή μάχη καί τοῦ κομμουνισμοῦ καί τῆς ανανέωσής του. Δέν τὴν ἔδωσε καν. Στὴν κοινὴ συνείδηση κομμουνισμός εἶναι ἡ πολιτική καί κοινωνικὴ εἰκόνα πού παρέχει τὸ ΚΚΕ, τὸ ἓνα καί μοναδικό. Αὐτὴ ἡ εἰκόνα εἶναι γιά τὸν κόσμον τὸ παρελθόν, τὸ παρόν καί τὸ μέλλον τοῦ «κομμουνισμοῦ», ὅσο κι ἂν ἐμεῖς βάζουμε ἐντός εἰσαγωγικῶν αὐτὸν τὸν κομμουνισμό, ὅσο κι ἂν μᾶς φαίνεται ἀποτρόπαια — καί εἶναι — ἡ προοπτικὴ καί ἡ πρακτικὴ του στὴ βόρεια μητρόπολή του καί στίς καθ' ἡμᾶς παροικίες. Τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ δέν ἐγινε τὸ κόμμα τῆς ανανέωσης τοῦ κομμουνισμοῦ, τὸ ἀντίπαλο δέος τοῦ δογματισμοῦ, τῆς ἐξάρτησης, τῆς παραφθορᾶς καί τῆς διαστρέβλωσης τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν γιά τὶς ὅποιες χρόνια πάλεψαν οἱ ἄνθρωποι.

2. Ἡ κομμουνιστικὴ ανανέωση (τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ) δέν ἐγινε κόμμα μέ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Εἶναι πολιτικὴ ἔνωση ἀτόμων χωρὶς κοινωνικὴ ἀνταπόκριση. Ἡ ἐργατικὴ τάξη, ἂν περὶ αὐτῆς πρόκειται, παρά τὶς ἀλλεπάλληλες ἐκκλήσεις στὰ μέλη καί στὰ στελέχη νά τὴν πλησιάσουν, ἀδιαφόρησε γιά τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ καί τὸ Ἐσωτερικὸ δέν ἀντάμωσε τὴν ἐργατικὴ τάξη. Μῆτε ἄλλη τάξη ἄλλωστε. Γιατί οὔτε κόμμα ἀστῶν θά μπορούσε νά ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι

εἶναι, οὔτε μικροαστῶν, οὔτε διανοουμένων, οὔτε ἀγροτῶν, οὔτε μοτοσικλετιστῶν. Βέβαια, στὸ ΚΚΕ ἐσωτ. ὑπάρχουν καί ἀστοὶ καί διανοούμενοι καί ἐργάτες καί ἀγρότες καί μικρομεσαῖοι καί μοτοσικλετιστές· ὑπάρχουν σ' αὐτὸ ὅλα τὰ δείγματα τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων τῆς κοινωνίας μας. Ὅμως, σάν ἄλλη ΕΔΑ (μεταδικτατορικὴ) δέν ἐκφράζει πολιτικὰ κανένα κοινωνικὸ στρῶμα καί κανένα κοινωνικὸ στρῶμα δέν ἐκφράζεται καί δέν συγκροτεῖται πολιτικὰ μέ βάση τὸν πολιτικὸ λόγο καί τὴν ἰδεολογία τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ. Ἔτσι τὸ πολιτικὸ στοιχεῖο (ὁ πολιτικὸς χειρισμός, οἱ συνεργασίες, ἡ ἄποψη, ἡ θέση, ἡ στρατηγικὴ, ἡ πρακτικὴ, ἡ ἐσωκομματικὴ ζωὴ κ.λπ.) σάν πράξη καί λόγος, εἶναι μετέωρη, δέν ἀπορρέει ἀπὸ κεὶ πού παράγεται καί ἀναπαράγεται ἡ ὑλικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ κοινωνικὸ βίωμα δέν δημιουργεῖ πολιτικὴ καί ἡ πολιτικὴ δέν ἐμπλουτίζει τὸ βίωμα.

Τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ ἀνταμώνει, ὅσο τὶς ἀνταμώνει, ἀτομικὲς βουλήσεις: ἀτομικὰ σχέδια καί προοπτικὲς, ἀπόψεις ἀτόμων, ἀτόμων ἀριστερῶν ἢ καί ἄλλων πού ποτέ δέν γνοιάστηκαν νά ξεδιαλύνουν τί πάει νά πῆ ἀριστερός, κεντρῶος καί δεξιός, γιὰ τὴν ἀρκέστηκαν στίς ιδιότητες πού προσδίδει τὸ κέλυφος, ὁ τίτλος, τὸ ἔνδυμα. Γι' αὐτὸ τὰ προβλήματα δέν λύνονται. Τὰ ὑψωμένα χέρια στίς ψηφοφορίες, μέ λάθος ἢ σωστὴ ἄποψη, δέν ἐκφράζουν παρά τὴν προσωπικὴ τους ἀλήθεια. Λεῖπει ἡ δευτεροβάθμια διαδικασία, ἡ κοινωνικὴ ἀναφορά, ἡ κοινωνικὴ ἐπαλήθευση ἢ ἡ διάψευση, λείπει ὁ ἀρμός, ἡ ζεύξη. Ἐπομένως, στίς ἀτέρμονες ἐσωκομματικὲς διαδικασίες ὅπου ἀλληλοσπαράσσονται οἱ «καλοὶ» καί οἱ «κακοὶ», οἱ «ἀριστεροὶ» καί οἱ «δεξιοὶ», ὅλοι μποροῦν νά θεωροῦν ὅτι ἔχουν δίκιο ἀλλὰ καί σ' ὅλους αὐτὸ τὸ δίκιο σέ τίποτε δέν χρησιμεύει.

3. Ἡ κομμουνιστικὴ ανανέωση (τὸ ΚΚΕ ἐσωτ.) δέν ἔχει σχέση μέ τὸ μαρξισμό. Δέν ἐννοῶ ὅτι δέν ὑπάρχουν μαρξιστές ἢ ὅτι δέν ὑπάρχουν στρατευμένοι πού καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ Μάρξ, ἀλλὰ τοῦτο τὸ πολὺ ἄλλο: οἱ ἀναλύσεις τοῦ κόμματος αὐτοῦ, ἡ ἐπίσημη πολιτικὴ του σκέψη πού ἐννοηματῶνει καί ὑποβαστάζει τὴν πολιτικὴ του πρακτικὴ κινοῦνται ἀπὸ τὸ σημεῖο ἑνὸς ἀκράιου, καί παρωχημένου πλέον, «ἀριστεροῦ κεννσιανισμοῦ» ἕως τὸ σημεῖο μιᾶς φιλολαϊκῆς ψευδοανθρωπιστικῆς ἰδεολογίας ἀνακατώνοντας

στό διάβα όλα τὰ ἀριστεροφανή ιδεολογήματα πού οἱ διανοούμενες μόνες σωρεύουν στό πολιτικο-πολιτιστικό τρίγωνο τῆς Ἀθήνας. Ἐν ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ, τοῦ Ἐνγκελς, τοῦ Λένιν, τοῦ Γκράμσι καί ἄλλων ἐπαναστατῶν θεωρητικῶν τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στάθηκε μαχητικά καί στοχαστικά μπροστά στό πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης, ἄν ὁ ὀρίζοντας κριτικῆς σκέψης πού ὀνομάζουμε μαρξισμό ἀνοίγει μόνο ἄν θέσουμε — ὅπως τό ἔκανε ὁ Μάρξ — ὡς προοπτική τῆ συντριβῆ τοῦ ἀστικοῦ κράτους, τήν ἀντικατάσταση τῆς σημερινῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης μέ τό σύστημα τοῦ φθίνοντος κράτους, τῆ χειραφέτηση τοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου ἀπό τίς δουλειές τῆς οικονομικῆς ἐκμετάλλευσης καί τῆς πολιτικῆς καταπίεσης, ἄν ἡ θεωρία καί οἱ ἐπιστημονικές ἔννοιες τοῦ μαρξισμοῦ χρησιμεύουν γιά νά γίνει δυνατή ἡ διάγνωση τοῦ ἐφικτοῦ καί τοῦ ἀνεφικτοῦ ἀλλά καί, κυρίως, γιά νά παραβιαστοῦν τά ὄρια τοῦ πραγματικοῦ μέσα ἀπό μιά ἐκρηξη τῆς ὑποκειμενικότητας τῆς ἐργατικῆς τάξης πού ὅμως δέν θά εἶναι βολонταρισμός, ἄν, μέ δύο κουβέντες, οἱ ὁποῖες μολονότι ἰσοδυναμοῦν μέ δόγμα ταυτόχρονα εἰσάγουν σέ μιά συζήτηση χωρίς τέλος καί κλείσιμο, ὁ μαρξισμός δέν προεκτείνεται τό παρόν γιά νά προβάλλει ἕνα ἐξωραϊσμένο μέλλον ἀλλά στοχάζεται τό μέλλον γιά νά ἀρθοῦν οἱ βαρβαρότητες τοῦ παρόντος, νά ἀνατραποῦν οἱ νομοτέλειες τῆς ἐξέλιξης, ν' ἀπελευθερωθοῦν τά στοιχεῖα τῆς κοινωνίας πού μποροῦν νά πλάσουν διαφορετικά τό μέλλον, ἄν ὅλα αὐτά καί ἄλλα συναφῆ εἶναι ὁ μαρξισμός, τότε, μέ τήν εὐκαιρία τῶν ἑκατό χρόνων ἀπό τό θάνατο τοῦ Μάρξ μέ τό δικίο του τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ μπορεῖ στίς ἐπετειακές ἐκδηλώσεις νά περηφανεύεται ὅτι ἀπαλλάχθηκε, ἐπιτέλους, ἀπ' αὐτούς τούς ἀφόρητους καί παλαιομοδίτικους δογματισμούς. Καί λυτρωμένο πιά μπορεῖ νά ἐπιδοθεῖ στή δημιουργική ἐξυπηρέτηση τοῦ ἔθνικοῦ συμφέροντος, τῆς ἔθνικῆς ἐνότητας, στήν προώθηση τῶν διαρθρωτικῶν ἀλλαγῶν, τήν ἐνίσχυση τῆς «ἀλλαγῆς» μέ προοπτική τό σοσιαλισμό μέ δημοκρατία καί ἐλευθερία ὅπως λέει καί τό ἴδιο: τό ἀτέρμονο δηλαδή παιχνίδι τῆς ἐξελικτικῆς διαδικασίας πού καταργεῖ τό νόημα τῆς κομμουνιστικῆς δράσης.

Ἀπό τό «ὄλες οἱ ἀπόψεις
εἶναι θεμιτές»
πού θά ἦταν δημοκρατικό
πέρασαν στό
«ὄλες οἱ ἀπόψεις εἶναι σωστές»
πού εἶναι φαυλοκρατικό

Ἐπιπλέον, τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ δέν καλλιέργησε τό μαρξισμό. Ἡ μακρόχρονη σιγή γιά τό ἔργο τοῦ Μάρξ, ἡ ἀποσιώπηση τοῦ ἔργου ἄλλων μεγάλων μαρξιστῶν, ἡ σιωπῆ γιά τό ἔργο τῶν λίγων Ἑλλήνων μαρξιστῶν καί ἡ πολιτική τους ἐξόντωση — καταστάσεις πού ἡ κομμουνιστική ἀνανέωση κληρονόμησε ἀπό τό παρελθόν της — ἡ ἐμφάνισή της σέ μιά ἐποχή πού ἡ συζήτηση, ἡ ἔρευνα, ἡ διακίνηση ἰδεῶν ἀντικειμενικά ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολη ἕως ἀδύνατη (δικτατορία), κι ἀκόμη, ἡ συνύπαρξη τῆν ἴδια ἐποχή μέ ἄλλα ρεύματα ιδεολογικά — τριτοκοσμικά, νεοαναρχικά, νεορεφορμιστικά, τεχνοκρατικά, νεοφιλοσοφικά — πού σέ τελευταία ἀνάλυση ἀντιστρατεύονται τό μαρξισμό, ἡ δραστηκότητα τέλος ἄλλων παραγόντων ὅπως ἡ πίεση πού ἐρχόταν ἀπό τίς

λαϊκιστικές κατασκευές τοῦ πασοκικοῦ κόσμου καί τῶν προπαγανδιστῶν του πού τόν πλαισίωσαν καί πού δροῦσαν στό μεταίχμιο τῆς κομμουνιστικῆς ἀνανέωσης καί τοῦ πασοκισμοῦ, ὄλες αὐτές οἱ δύσκολες καταστάσεις ἔθεταν ἰδιαίτερα καθήκοντα στόν ἑλληνικό κομμουνισμό πού ἤθελε καί κομμουνισμός νά εἶναι καί νά ξεκόψει ἀπό τά γερασμένα κι ἀντιδραστικά στοιχεῖα του. Ἀλλά τό ΚΚΕ ἐσωτ., μέ τίς ρετσέτες τῆς παλαιοσταλινικῆς του παιδείας, ἐλαφρῶς βερνικωμένες μέ ὀλίγον Γκαρωντύ τῆς δεκαετίας τοῦ '60 καί κάποιες δειλές στήν ἀρχή, ἀκατάσχετες ὕστερα, πολιτικές ἀναφορές σέ θολές καί ἀβέβαιες θέσεις τοῦ εὐρακομμουνισμοῦ, πολύ λίγο ὑποψιάστηκε ὅτι θά μποροῦσε νά δώσει ζωῆ στόν ἑλληνικό μαρξισμό, νά σφυρηλατήσει τά θεωρητικά καί τά ἐπιστημονικά ἐργαλεῖα πού ἦταν ἀπαραίτητα γιά τήν αὐτογνωσία τῆς ἑλληνικῆς ἀριστερᾶς ἀλλά καί γιά τή γνώση τῆς κοινωνίας πού ἤθελε ν' ἀλλάξει. Σεμνυνόμενο γιά τή συνετότητά του καί τή μετριοπάθειά του κατέφυγε στόν πιό ἀκράιο βολонταρισμό: τό βολонταρισμό τοῦ φουκαρά βέβαια πού, ἐνῶ ἀδρανεῖ, εὐχεται λύσεις γιά τά προβλήματά του. Τό ΚΚΕ ἐσωτ. ποτέ δέν ἀνοίξε τό ἴδιο ἕνα μέτωπο μέ συνέπεια καί διάρκεια: φοβήθηκε τήν ἀντιπαράθεση καί τή σύγκρουση. Γι' αὐτό καί ποτέ δέν υἰοθέτησε στόν καιρό τῆς μιά νέας πολιτικῆς καί κοινωνικῆς ἰδέας, ποτέ δέν ἦταν σύγχρονο μέ τά προβλήματα ἀλλά ἐμφανιζόταν ἀελλιστικά ἑτεροχρονισμένο. Ἡ κριτική του ἐρχόταν ἐκ τῶν ὑστέρων, κατόπιν ἐορτῆς, ὅταν κανέναν δέν ἐνοχλοῦσε, δέν ξάφνιαζε, δέν προβληματίζε, δέν ἀνέτρεπε.

4. Ἡ κομμουνιστική ἀνανέωση (τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ) ὀμνύοντας τό βαρῦ ὄρκο τῆς πίστης καί τῆς ἀφοσίωσης σέ νέες ἰδέες καί μεθόδους δέν κατάφερε νά ἀνανεώσει τόν ἑαυτό της. Ἐτσι ὅπως ὁ σταλινισμός εἶχε στερέψει καί μολύνει τίς ἐσωτερικές πηγές τοῦ κομμουνισμοῦ, δηλαδή τῆ βουλευόμενη βάση κι ὀλόκληρο τό λαό τῆς Ἀριστερᾶς, καίριο πρόβλημα ἦταν — καί εἶναι — ἡ πολιτικοποίηση τῆς ζωῆς τῆς Ἀριστερᾶς, τῶν λειτουργιῶν τῆς, τῶν ἐπιλογῶν τῆς, τῶν μελῶν τῆς, τῶν ἀναλύσεών τῆς, καί τῶν ὀργανώσεών τῆς. Ἀνανέωση θά σήμαινε, πολιτικοποίηση τῆς πολιτικῆς τῆς. Καί πολιτικοποίηση τῆς πολιτικῆς τῆς Ἀριστερᾶς θά σήμαινε, πρῶτα ἀπ' ὅλα, νά ξαναπιάσει τό νόημα τοῦ κοινωνικοῦ, ἐκεῖνου πού θά ἀντιστοιχοῦσε στήν κοινωνία ὅπως αὐτή διαμορφώθηκε ὕστερα ἀπό τίς τεράστιες ἀλλαγές τῶν τελευταίων δύο δεκαετιῶν πού κάνουν τῆ σημερινή Ἑλλάδα ριζικά διαφορετική ἀπό τήν Ἑλλάδα τοῦ μεσοπολέμου ἢ τοῦ μεταπολέμου. Θά ἔπρεπε λοιπόν ἡ κομμουνιστική ἀνανέωση νά ξανακάνει τό δρόμο ἀπό τήν κοινωνία στήν πολιτική, ὅπως, κάτω ἀπό ἄλλες συνθήκες καί γιά ἄλλα προβλήματα, ἔκαναν οἱ πρωτοπόροι προκάτοχοί της καί ἄλλαξαν ἔτσι τό νόημα τῆς πολιτικῆς, τῆ διάταξη τῶν πολιτικῶν δυνάμεων καί τό νόημα τῆς πάλης. Γιατί ἄλλιως ἡ πολιτική τῆς ἀριστερᾶς αὐτονομεῖται σέ σχέση μέ τίς κοινωνικές ρίζες πού τήν ἐκτρέφουν καί τήν δικαιώνουν, χάνει τήν κριτική καί ἀνατρεπτική της λειτουργία, ἐξυπηρετώντας ἄλλότρια συμφέροντα καί χάνεται στούς λαβύρινθους πού ἡ ἴδια κατασκευάζει.

Ἡ ἐπί δεκαπενταετία ὅμως ὑπό ἀνανέωση ἀριστερᾶς δέν στοχάστηκε τήν κοινωνία πού θά ἔπρεπε ν' ἀλλάξει. Ἀρκέστηκε νά παρακολουθεῖ τήν πορεία τῶν πραγμάτων ἀπό τῆ δικτατορία στόν κοινοβουλευτισμό, πορεία στήν ὁποία ἄλλοι ἦταν οἱ πρωταγωνιστές καί οἱ καρπώτες. Ὅλα κλείστηκαν σέ πέντε ξερές φόρμουλες: ἡ ἀσυδοσία τῶν μονοπωλιῶν (πού θά

πρεπε να περιοριστεί), ο αμερικανικος ιμπεριαλισμος, το μεγαλο κεφαλαιο, το βαθεμα και το πλατεμα της δημοκρατίας, τα δικαιώματα των εργαζομένων, φόρμουλες στις οποίες τα τελευταία χρόνια κόλλησαν και μερικες θεωρητικολογίες χωρις πολιτική απόδοση για την ποιότητα της ζωής, το περιβάλλον, τα νέα κοινωνικά κινήματα, το φεμινισμο. Ζώντας έτσι με το παρελθόν υποθήκευε συστηματικά το μέλλον. Γι' αυτό επιβίωσαν οι παλιές μέθοδοι, η αρχαία ρουτίνα, ο ξύλινος λόγος, η θανάσιμη πλήξη, η πλαδαρότητα, η άνετικοινωνία ανάμεσα στους επάνω και τους κάτω, ανάμεσα στα εδώ και στα εκεί, ο μονόλογος της ηγεσίας τόν οποιο κάποιος συμπύκνωσε με τη φράση «σας τα είπαμε, μās τα είπατε, σας τα ξαναλέμε». Με τούτη όμως τη διαφορά ως προς το παρελθόν: τα δίκτυα επικοινωνίας μέσα στην οργάνωση τώρα πιά δεν κόβονται με διοικητικά μέτρα όπως παλιά.

Όστόσο η μη χρησιμοποίηση διοικητικών μέτρων δεν ανανέωσε τα ήθη και δεν άρκεσε για να καθιερωθεί ο ουσιαστικός διάλογος με τους ανθρώπους και τα πράγματα, δεν νομιμοποίησε τη διαφωνία και τη διαφορά ως πηγές πολιτικής δημιουργικότητας κι εμπνευσης. Διακήρυξαν απλώς την αρχή του «πλουραλισμο» που κατάντησε άλλοθι και παραμυθία. Από την ειρική της σιγής της σταλινικής περιόδου πέρασαν στη βαβυλωνία της ανανεωτικής εποχής. Το ουσιαστικό ζήτημα όμως είναι ότι αν η πολυφωνία φαντάζει οριστικά έμπεδωμένη ως τρόπος ύπαρξης της ανανεωτικής άριστερας (άνοιχτές συζητήσεις, άνοιχτό συνέδριο, δημόσιες συναντήσεις, αντιπαράθεση απόψεων κ.λπ.), στην πραγματικότητα ισχύει ως το σημείο που δεν προσβάλλονται οι ήγετικές επιλογές. Γιατί όλοι ξέρουμε, ότι όσοι βρέθηκαν να κρατούν στα χέρια τους τις ευθύνες για την πορεία της ανανεωτικής άριστερας ανανέωσαν απλώς όσα οι ίδιοι, και μόνον αυτοί, θεωρούσαν ανανεώσιμα και ανακοίνωσαν στον κόσμο τα ανανεωθέντα. Από τη φοβερή βαβούρα έξω και μέσα από την οργάνωση η ηγεσία της κομμουνιστικής ανανέωσης θα υιοθετήσει μόνο ό,τι έναρμονίζεται με τις θεμελιακές της επιλογές. Τα υπόλοιπα κατάντησαν καταναλωτικός μύθος. "Έτσι ο πλουραλισμός λειτούργησε ως μηχανισμός άνετικοινωνίας, άπολιτικοποίησης κι άσυνεννοησίας που υπονομεύει το νόημα και το στόχο της πολιτικής διαπάλης. Και της κομμουνιστικής δράσης επίσης. Από το «όλες οι απόψεις είναι θεμιτές», που θά ήταν δημοκρατικό, πέρασαν στο «όλες οι απόψεις είναι σωστές», που είναι φαυλοκρατικό.

Συνέπεια: η διαφωνία ενώ υπάρχει δεν πολιτικοποιείται. Τα προβλήματα δεν τίθενται στο επίκεντρο της προσοχής με τους πολιτικούς και κοινωνικούς τους όρους. Έμφανίζονται ως οργανωτικά, προσωποποιούνται, εντέλει καταργούνται. Περαιτέρω συνέπεια: μετατοπίσεις και δημιουργία ψευτοπροβλημάτων. Συνειπειών συνέχεια: άσυνεννοησία, αδιάφοροι, παράλληλοι μονόλογοι. Τελική συνέπεια: το μπάφιασμα, η ομαδική ή η άτομική διαρροή, η κόπωση, η ιδιώτευση. Γιατί όταν η πολιτική συμμετοχή δεν έχει αποτέλεσμα, όταν δεν είναι χαρά, πόνος και ικανοποίηση, όταν δεν προκαλεί αλλαγές τότε δεν έχει νόημα για κανένα.

Όστόσο, χάρη σ' όλα αυτά ο ήγετικός κόσμος μπορεί να υπάρχει και άρα να κινείται. Στα όρια της επιβίωσης βέβαια, αφού για την ώρα κουτσά στραβά διαθέτει όσους χρειάζονται για να επανδρώσουν μια έφημερίδα — κενοτάφιο των κομμουνιστικών προσδο-

κιών —, ένα κομματικό μηχανισμο — επίφαση κομματικής ύποστασης —, και μερικες δεκάδες αίρετουσ σε δήμους και σε σωματεία — ισχυρό ύποκατάστατο της λαϊκής εκπροσώπησης.

5. Η κομμουνιστική ανανέωση (το ΚΚΕ έσωτ.) ταυτίστηκε με το Κράτος και την έξουσία. Παλαιότερα, με την πολυθρύλητη ΕΑΔΕ, έμφανίστηκε ως συνιστώσα της πολιτικής εξομάλυνσης μιās κοινωνίας που είχε ταλαιπωρηθεί από τη μακρόχρονη αντιδημοκρατική έκτροπή, τη δικτατορία και τη δικτατορέυση. Η κομμουνιστική ανανέωση, αναμασώντας εμπειρικές θεωρήσεις για το ιστορικό της παρελθόν και βολонταριστικές λύσεις για το μέλλον, έκρινε ότι η άνωμαλη πολιτική ζωή του τόπου παρεμπόδιζε την κοινωνική ανάπτυξη ή ότι η Έκτροπή ευνουόσε την ανάπτυξη ενός καπιταλισμο που περιλάμβανε μόνο τα ντόπια και τα ξένα μονοπώλια, ένδεχομένως και τους ταγματασφαλίτες. Γι' αυτό φανταζόταν ότι η ΕΑΔΕ (ή όποια, ναί μόν θάφτηκε αλλά η μυθοποιητική ιδεολογική της έμβέλεια πάει πολύ πέρα από τις άμεσες πολιτικές σκοπιμότητες που την επέβαλαν) θά ίσωνε το στραβό δρόμο, θά επέτρεπε να δουλέψουν οι προκαθορισμένες από τα έγχειρίδια μαρξισμο-λενινισμο νομοτέλειες, και να ενεργοποιηθεί σ' ένα άπώτερο μέλλον τό, έξωραϊσμένο μ' ανθρώπινο πρόσωπο, σοσιαλιστικό σχέδιο.

Αυτή η στρατηγική θέλησε να λειτουργήσει ως πολιτικός μηχανισμός για την άποκατάσταση του τυπικού δημοκρατικού πολιτεύματος. Το όποιο και άποκαταστάθηκε αλλά από άλλους πρωταγωνιστές που ξανάδωσαν μορφή, δύναμη και αξιοπιστία στο άστικό κράτος. Στο μεταξύ ο λόγος της Άριστερας δεν άκούστηκε. Σάν Άριστερά επιβίωσε το λαϊκιστικό ιδίωμα του ΠΑΣΟΚ και αναβίωσε η πολιτική συντήρηση που αντιπροσωπεύει το ΚΚΕ ενώ το ΚΚΕ έσωτ. καταγράφκε στη λαϊκή συνείδηση ως η ροδόχρους συνοδοιπορία της Ν. Δημοκρατίας.

Τώρα όμως η νέα (και πάντα παλιά, ή ίδια) στρατηγική της υπόχλωρης ΕΑΔΕ, η στρατηγική της κριτι-

Περάσαμε σαράντα χρόνια
 με τη λαχτάρα
 να πέσει η δεξιά·
 άς άφιερώσουμε άλλα σαράντα
 να μήν ξανάρθει η δεξιά

κής ύποστήριξης της Άλλαγής θέλει να κατακτήσει ένα άκόμη πιό προχωρημένο στόχο: την έμπεδωση και της ουσιαστικής δημοκρατίας, εκείνης που εισάγει στην κοινωνική και πολιτική άπελευθέρωση, εκείνης που δέ σταματά έξω από την πόρτα του εργοστασιου. Προϋπόθεση άρνητική: να μήν είναι η δεξιά στην έξουσία. Προϋπόθεση θετική: την έξουσία να κατέχουν οι δυνάμεις της Άλλαγής, δυνάμεις που στη φάση αυτή κύριο στόχο θά έχουν να έμποδίζουν τη δεξιά να ξανάρθει στην έξουσία. Έτσι η άρνητική προϋπόθεση του στόχου γίνεται αυτοσκοπός και μέλλον. Περάσαμε σαράντα χρόνια με τη λαχτάρα να πέσει η δεξιά· άς άφιερώσουμε άλλα σαράντα να μήν ξανάρθει η δεξιά...

Ο φιλόδοξος αυτός στόχος αντιστοιχεί απολύτως στη βαθύτερη πολιτική φιλοσοφία και ιδεολογία του κόμματος της κομμουνιστικής ανανέωσης. Γιατί ενώ επικαλείται την ουσιαστική, την πολιτική και κοινωνική δημοκρατία, δέν αναλογίζεται τίνος είναι τό έργοστάσιο, ούτε τί συμβαίνει μέσα στό έργοστάσιο πού μπορεί νά θρέψει τίς συμπαθείς τάξεις τών μικρομεσαίων κάπιταλιστών, φανατικών κατά τά άλλα θιασωτών της άλλαγής. Γι' αυτό ή νίκη του ΠΑΣΟΚ (καί ήττα της δεξιάς), ιδωμένη αποκλειστικά από τή σκοπιά του πολιτικού χωρίς τά κοινωνικά της συμφραζόμενα, ήταν κατά τό ΚΚΕ έσωτερικού δικαίωση και έπαλήθευση της δικής του γραμμής. Συνέπεια αυτής

Αφού ή επίσημη ανανεωτική
 άριστερά έμεινε χωρίς άριστερούς
 είμαστε άπελπιστικά άποδεσμευμένοι.
 Γίναμε άριστεροί χωρίς Άριστερά
 ύποχρεωμένοι νά κατασκευάσουμε
 τόν έαυτό μας χωρίς
 πολιτικές πολιτικές αναφορές

της αυτοδικαίωσης ήταν και ή ατάρκεια μέσα στον ταπεινωτικό έκλογικό καταποντισμό του και ή μετέπειτα συμπεριφορά του ως κόμματος κυβερνητικής ευθύνης, στό πλευρό τών άρχαγγέλων της Άλλαγής Κουτσόγιωργα, Γεννηματά, Λαλιώτη. Η «κριτική ύποστήριξη στό ΠΑΣΟΚ» δέν θά ξεπεράσει ποτέ τά όρια της πατρικής ή της αδελφικής νοθεσίας. Νοθετείτε, νοθετείτε, στό τέλος κάτι θά μείνει.

Τό ΚΚΕ έσωτ. νοθετεί, ιδιαίτερα όταν οί νεόπλουτοι της έξουσίας τό παρατραβάνε στην άλαζονεία ή τήν άσχετοσύνη. Κυρίως όμως κατευνάζει. Κατευνάζει τά ανήσυχια πνεύματα, τούς ταραξίες, τούς άνυπόμονους, τούς άνώριμους, όσους δέν θέλουν νά ανταλλάξουν τίς ιδέες τους μέ στατιστικές ευημερίας ή γιορτές για τήν εθνική αντίσταση, όσους επιμένουν ότι ή Αθήνα μυρίζει νέφος, όσους γκρινιάζουν ότι ή λιτότητα και τό άριστερή παραείναι μονόπλευρη, όσους δέν θέλουν νά τσαλακώνεται μέ κουστροπολογίες άκόμη και ή τυπική δημοκρατία, όσους ξέρον ότι τούς κοροϊδεύουν μέ παραμύθια για ουσιαστική δημοκρατία, όσους πιστεύουν αλλά έρευνούν, όσους δέν πιστεύουν στό άνεμογυρίσματα του Άρχηγού, όσους έρευνούν τό δίλημμα ή Άνδρέας ή Άβέρωφ, και, κυρίως, εκείνους πού ξέρον ότι ούτε Άνδρέας ούτε Άβέρωφ διαθέτουν τήν πνοή πού χρειάζεται ένα καθημαγμένο από τήν ιστορική ύστέρηση έθνος για νά ξεφύγει από τή μιζέρια της ύπανάπτυξης και τό θάμβος της ευμάρειας. Όσους δέν θέλουν νά καταναλώνουν μύθους.

Τό ΚΚΕ έσωτ. ταυτίστηκε ιδεολογικά μέ τήν έξουσία και μάλιστα σέ μία στιγμή πού αρχίζει νά ρευστοποιείται πολιτικά κόσμος πολός και αισθάνεται διαψευσμένος και από τήν κυβέρνηση της Άλλαγής. Τό κόμμα της κομμουνιστικής ανανέωσης, αφού δέν έχει τό σθένος νά καταπιαστεί μέ τό «άναποδογύρισμα αυτού του άνάποδου κόσμου» (Μάρξ), μήν έχοντας νά προτείνει τίποτε γι' αυτόν τόν κόσμο, εκτός από τό νά μήν ξανάρθει ο Άβέρωφ στό πράματα, χάνει τό λόγο ύπαρξής του. Άλλωστε όσοι, έστω «κριτικά», είναι διατεθειμένοι νά προσυπογράψουν τά τεπραγμένα της

έξουσίας προτιμούν νά συνδεθούν κατευθείαν μαζί της. Τό ΚΚΕ έσωτ. χρησιμεύει μόνο σέ όσους έχουν άνάγκη τό άλλοθι της άριστερης διαφοροποίησης: δημόσια είμαστε μέ τό ΠΑΣΟΚ, ιδιωτικά, στίς ταβέρνες ή στίς ΚΟΒες, του τά ψέλνουμε. Η κατάληξη της δεκαπεντάχρονης πορείας είναι πραγματικά συνταρακτική.

Η κομμουνιστική ανανέωση (τό ΚΚΕ έσωτερικού) δέν έχει λόγο ύπαρξης. Έχοντας άποδεκατίσει φουρνιές και φουρνιές άριστερών πού τάχθηκαν στίς γραμμές της δέν επιτρέπει νά γεννηθεί στον ίσκιο της καμιά ιδέα και καμιά κίνηση πού θά προσπαθούσε νά έκφράσει πολιτικά τά δεινά και τ' άδιέξοδα της πολιτικής, της κοινωνικής και της πολιτισμικής πραγματικότητας του τόπου. Έγινε σχολείο πού δίδαζε τή βαθύτατη περιφρόνηση για τήν πολιτική.

Και όμως ύπάρχει. Σέ κατάσταση λυκοφωτικής ύπολειπουργίας, πανικού, κισμέτ, ενίοτε και κινησιοθεραπευτικού σαματά πού κρατά όσο ένα φεστιβάλ ή μία διατεταγμένη άνωθεν άσκηση δημοκρατικής επαγρύπνησης. Υπνώσει διανύοντας τήν ιστορική φάση της ανασύνταξης της ΕΠΟΝ, της ανασυγκρότησης τών Λαμπράκηδων, της αναβίωσης του 114, τών Μαραθωνοδρομιών, του κινήματος της Ειρήνης, «στοχοπροσηλωμένο» στό μεγαλειώδη άγώνα για τήν καθιέρωση της άπλης αναλογικής. Έτσι τά πράγματα έφτασαν σέ τόσο άκραίο σημείο ώστε δέν έχει πιά νόημα νά περιγράψει κανείς τά όγκώδη μνημεία άσημαντότητας πού έμφανίζονται ως ανανεωμένος κομμουνισμός. Άλλωστε τά πάντα έχουν είπωθεί κατά κόρο μέ τόν έναν ή τόν άλλον τρόπο, μέ δευδέρκεια, μέ λεπτότητα, μέ βαναυσότητα, μέ άσπασματικότητα, μέ στοχαστικότητα, μέ άφέλεια, και ή επανάληψή τους δέν άρκει πιά για νά χαράξει ούτε μία γραμμή αντίστασης, ούτε ένα χαράκωμα αυτοσυντήρησης. Είναι καιρός τώρα πού όλα αυτά τά συμπεράσματα κυκλοφορούν στό δρόμο μ' όλο τό φορτίο τών αναλυτικών δεδομένων πού τά στοιχειοθετούν. Όλοι ξέρον ότι, όταν τό πληγιασμένο κορμί της ανανεωτικής άριστερας σύρθηκε τόν περασμένο Μάιο στό 3ο συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ., εκεί παρέδωσε τό πνεύμα.

Τό θετικό σ' όλα αυτά είναι ή διαπίστωση ότι μία όλόκληρη εποχή έχει τελειώσει. Κι έχει τελειώσει τώρα, μετά τήν άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία, εξαιτίας και της άνόδου του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία, έχει τελειώσει τώρα πού τό ΚΚΕ έσωτ. ταυτίστηκε μέ τήν έξουσία, κι όχι τότε πού οί λογής και κατά καιρούς προφήτες προφήτευαν τό τέλος, ίσως για νά τό επιταχύνουν, ίσως γιατί δέν τούς άφορούσε, ίσως γιατί βιάζονταν ν' άπαλλαγούν από τήν ένοχλητική ύπαρξη της ανανεωτικής άριστερας και νά καβαλήσουν άλλα άλογα πού έρχονταν γκανιάν. Τέλειωσε λοιπόν τώρα ή εποχή πού άνοιξε ή διάσπαση του ιστορικού ΚΚΕ τό 1968. Η κομμουνιστική ανανέωση πού πήγε νά φτιαχτεί απ' αυτή τήν ιστορική πράξη, αφού σύρθηκε από ταπεινώση σέ ταπεινώση, από ήττα σέ καταστροφή, αφού έφτιαξε κι έζησε όλες τίς δυνατές πολιτικές μικρότητες, κούρνιασε τελικά στην προστατευτική άγκαλιά της έξουσίας κι από κει νεύει νά ξαναζήσουμε τά ίδια και τά ίδια, κακομοίρικα και κακορίζικα.

Αφού λοιπόν ή άριστερά έμεινε χωρίς άριστερούς είμαστε άπελπιστικά άποδεσμευμένοι. Γίναμε άριστεροί χωρίς Άριστερά, ύποχρεωμένοι νά κατασκευάσουμε τόν έαυτό μας χωρίς πολιτικές αναφορές. Κι ο-

μως τίποτε δέν δικαιολογεί τό πρώτο πληθυντικό πρόσωπο έξόν από τόν πανικό τής μοναχικότητας ή τή φενάκη τής συλλογικότητας. Κανονικά θά 'πρεπε νά όργιζόμαστε γι' αὐτήν τήν κατολίσθηση, νά ταραζόμαστε γιά τήν τέλεια άνατροπή τής πολιτικῆς ήθικῆς, ν' άγανακτοῦμε γιά τόν ξέπνοο βίο μας. Κανονικά. Άλλά αὐτό είναι μιά άλλη ιστορία πού δέν έχει άρχισοί νά φτιάχνεται, καί δέν είναι καθόλου βέβαιο ότι μπορεί νά φτιαχτεῖ.

Επιπλέον, κανείς, άτομο ή ομάδα, δέν μπορεί νά φωνάξει «άκολουθήστε τή σημαία μου», γιατί ή Άριστερά δέν φτιάχνεται μέ κραυγές, διαγγέλματα καί διακηρύξεις. Τουλάχιστο σ' αὐτό τό σημείο τό παράδειγμα τοῦ ΚΚΕ έσωτερικοῦ καί τών τόσων ομάδων πού θέλησαν νά τό προσπεράσουν ή νά τό άντικαταστήσουν είναι σπουδαία διδαχή.

Η Άριστερά φτιάχνεται από τήν ανάγκη. Από τήν ανάγκη πρῶτ' άπ' όλα τών άριστερῶν ν' άκούσουν καί νά συμμεριστοῦν τίς άνάγκες τών άριστερῶν, πράγμα καθόλου αὐτονόητο, ιδιαίτερα γιά τούς αὐτάρκεις άριστερούς τής δικῆς μου γενιάς πού από τή μιά καμαρώνουν ύποκριτικά γιά τά έργα εκείνων πού προηγήθηκαν καί εκείνων πού τόῦς διαδέχθηκαν καί, από τήν άλλη, γκρινιάζουν, γκρινιάζουμε άδιάκοπα όλο ύπεκφυγές γιά τήν εὐτέλεια τών άλλων.

Υπάρχει ανάγκη, λοιπόν, νά άσχοληθοῦμε μέ τίς άνάγκες μας. Τίποτε δέν μπορεί νά μάς δοθεῖ, όλα πρέπει νά τά φτιάξουμε, νά φερθοῦμε έπομένως σάν κατασκευαστές έχοντας, τουλάχιστον, κάτι από τήν άφοσίωση καί τό μόχθο μέ τόν όποιο ό κάθε καλτσοβιοτέχνης φτιάνει τήν καλτσοβιοτεχνία του. Νά σκεφτοῦμε δηλαδή, καί νά τό σκεφτοῦμε πολιτικά, ότι ή πολιτική τής άριστεράς, όπως κάθε πολιτική, δέν μπορεί νά ύπάρξει έρασιτεχνικά. Ίσως τότε καταλάβουμε ότι δέν ήταν καί τόσο άνυστερόβουλες οί βολές πού έκτοξεύθηκαν ενάντια σέ λενινιστικές άντιλήψεις άφου κατάφεραν νά πλῆξουν θανάσιμα καί νά καταστήσουν ιδεολογικά καί ήθικά άφερέγγυα τήν άφοσίωση τῶν άριστερῶν στήν ύπόθεση τοῦ κινήματός του, νά μετατρέψουν σέ ματαιοπονία τόν πνευματικό μόχθο καί τήν άγωνιστικότητα πού άπαιτεῖ ή πάλη τών τάξεων — όχι γιά νά διεξάγεται (δέν ζητάει τήν άδεια κανενός) — αλλά γιά νά κερδίσει στή διάρκεια τής κάποιας μάχης καί ή Άριστερά. Ήθικολογῶ. Άλλά πῶς άλλιῶς μπορεί νά μιλάμε στά σοβαρά γι' αὐτά τά πράγματα, γιά τόν εαυτό μας καί τούς άλλους, έξω από τή συναναστροφή μέ ανθρώπους, ιδέες καί προβλήματα, έξω από μάχες καί συγκρούσεις; Άν ή ταραγμένη καί βασανισμένη ζωή τοῦ επαγγελματία επαναστάτη τοῦ παλιοῦ καιροῦ άντικαταστάθηκε από τήν καλοζωισμένη καί έξασφαλισμένη καριέρα τοῦ σημερινοῦ άπρόσωπου ύπαλλήλου τής Άνωτύμου Έταιρείας «Τό Κόμμα» αὐτό δέν είναι λόγος νά πιστέψουμε ότι κάθε πολιτικό ύποκείμενο, κάθε συλλογικό ύποκείμενο, «άπό τή φύση του», όπως λένε, είναι άλλοτριωτικό, πρόπλασμα καί πρόδρομος τοῦ μελλοντικοῦ καταπιεστικοῦ κράτους.

Έχουμε ανάγκη επίσης νά σκεφτοῦμε, καί νά τό σκεφτοῦμε πολιτικά, ότι άριστερά χωρίς κομμουνισμό δέ γίνεται, ότι κομμουνιστές χωρίς κομμουνισμό δέ γίνεται, κομμουνισμός χωρίς κομμουνιστές δέ γίνεται, κομμουνισμός καί κομμουνιστές χωρίς τίς θεμελιακές, τίς διαπλαστικές του άρχές, είναι σκορδαλιά χωρίς σκόρδο. Καί σάν σύγχρονοι κομμουνιστές νά καταλάβουμε ότι αν μάς λέφτει τό καθήκον νά δράσουμε γιά ν' άπελευθερωθοῦν εκείνα τά στοιχεία τής

κοινωνίας πού μπορεί νά πλάσουν έναν άλλον πολιτισμό πρέπει νά μποῦμε στόν κόπο νά τά γνωρίσουμε, έστω κι αν άκόμη δέν είναι παρά θόρυβοι βυθοῦ.

Είναι ό,τι πιό έντιμο θά μπορούσε νά αναλογιστεῖ κανείς γιά τόν μεγάλο άνελίκαίρο τοῦ καιροῦ μας πού έκατό χρόνια μετά τό θάνατό του μάς ύποχρεώνει νά τόν καταστήσουμε επίκαιρο.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΟΣΟΥΣ ΔΙΔΑΞΟΥΝ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

1. Τ. ΒΟΤΤΟΜΟΡΕ: Κοινωνιολογία - Βασικά Προβλήματα και Βασική Βιβλιογραφία

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε με πρωτοβουλία της ΟΥΝΕΣΚΟ. Στην Ελλάδα είναι το βασικό βιβλίο σε όλες τις Ανώτερες και Ανώτατες Σχολές, που διδάσκεται το μάθημα της Κοινωνιολογίας.

2. Δ. ΤΣΑΟΥΣΗ: Στοιχεία Κοινωνιολογίας

Ένα βιβλίο μεθοδικής εισαγωγής στην Επιστήμη της Κοινωνιολογίας, που εισάγει τον αναγνώστη στις βασικές έννοιες και θεωρίες της επιστήμης αυτής.

3. Ν. Σ. ΤΙΜΑΣΕΦΦ - Γ. Α. ΘΕΟΔΩΡΟΝ: Ιστορία Κοινωνιολογικών Θεωριών

Η πιό ολοκληρωμένη και σύγχρονη ιστορία των κοινωνιολογικών θεωριών από τα μέσα του 19ου αιώνα ως τις μέρες μας. Καλύπτει τις κυριότερες θεωρίες και σχολές της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Αγγλίας, της Ρωσίας και των Η.Π.Α.

4. ΕΜΙΛ ΝΤΥΡΚΑ΄ΙΜ: Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου

Το κλασικό βιβλίο, που σφράγισε την κοινωνιολογική σκέψη και αποτελεί μέχρι σήμερα θεμελιώδη οδηγό για τη μελέτη της κοινωνικής πραγματικότητας.

5. Μ. WEBER: Προτεσταντική Ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού

Το κλασικό και αυτό βιβλίο ανάλυσης του ρόλου των ιδεών στη διαμόρφωση του σύγχρονου καπιταλισμού.

6. ΖΩΡΤΖ ΓΚΥΡΒΙΤΣ: Μελέτες για τις Κοινωνικές τάξεις

Η πληρέστερη ανάλυση του φαινομένου της Κοινωνικής τάξης, όπως το είδαν ο Μαρξ και οι σύγχρονοι μαρξιστές και μη μαρξιστές κοινωνιολογοί στην Ευρώπη και την Αμερική, γραμμένη από τον κορυφαίο κοινωνιολόγο της Γαλλίας.

7. Α. ΜΙΣΕΛ: Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου

Απαραίτητο βοήθημα για την κατανόηση του θεσμοῦ της οικογένειας και των σύγχρονων εξελίξεων στο σημερινό κόσμο και την Ελλάδα ειδικότερα.

8. Η. ΛΕΦΕΒΥΡΕ: Κοινωνιολογία του Μαρξ

Μια συνθετική παρουσίαση του τρόπου, που είδε και ανάλυσε την καπιταλιστική κοινωνία ο Μαρξ.

9. Π. ΤΕΡΛΕΞΗ: Πολιτική Κοινωνικοποίηση. - Η Γένεση του Πολιτικού Ανθρώπου

Από τα περιεχόμενα: Τι είναι Πολιτική Κοινωνικοποίηση. Φορείς Κοινωνικοποίησης.

Ένα βιβλίο που έρευνα τον τρόπο με τον οποίο διαπλάθεται ο χαρακτήρας του πολιτικού ανθρώπου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

Σόλωνος 103 - Τηλ. 3600127 - Αθήνα

Μετά τις τελευταίες δημοτικές εκλογές στη Γαλλία:

Οικονομική αύστηρότητα καί σοσιαλιστική πολιτική δέν είναι αναγκαστικά άσυμβίβαστες

του Μιχάλη Παπαγιαννάκη

Οι πρόσφατες εξελίξεις στη Γαλλία πολύ γρήγορα χαρακτηρίστηκαν, από την ελληνική και άπανταχού δεξιά, «ήττα» της Άριστεράς και μέ περισσή χαιρεκακία προβλήθηκαν ως σκιαγράφηση της αναγκαίας άποτυχίας στην όποια οδηγεί κάθε προσπάθεια αλλαγής στην οικονομική και κοινωνική πολιτική στην Ευρώπη.

Δέν θά χρειαζόταν βέβαια ιδιαίτερος κόπος γιά νά δειχτεί ό προπαγανδιστικός χαρακτήρας τέτοιων αναλύσεων, ιδίως άν συγκριθούν μέ τις σεμνές παρασιωπήσεις, πού τις συνοδεύουν, σχετικά μέ τις έμπειρίες του «φιλελευθερισμού» και του «μονεταρισμού» στά τέσσερα σημεία του όρίζοντα. Ειδικότερα στην Έλλάδα τέτοιες «αναλύσεις» των γαλλικών εξελίξεων είχαν και άλλους, διάφανους, σκοπούς: νά ενισχύσουν δηλαδή την πολεμική κατά της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, πριν καν ή τελευταία προχωρήσει σε όποιαδήποτε διαρθρωτική μεταρρύθμιση. Και ό στόχος αυτός εξυπηρετείται άρκετά καλά, γιά την ώρα τουλάχιστο. Έν πάση περιπτώσει οί θεωρητικοί τενόροι του ΠΑΣΟΚ, λαλίστατοι μέχρι τις εκλογές του 1981, σιωπούν θεαματικότερα έκτοτε, αφήνοντας την ενήμερωση και άνάλυση στους αντίπαλους τους και την υπεράσπιση των προοπτικών τους στον πατριωτισμό των Έλλήνων. Είναι αλήθεια βέβαια ότι δέν συμμερίζονται και πολύ τις περισσότερες έπιλογές της γαλλικής άριστεράς, και πιθανότερα θεωρούν όρισμένες απ' αυτές (όπως τις στρατηγικές έπιλογές στην Ευρώπη, την κοινοτική πολιτική κ.λπ.) ως αίτια της «άποτυχίας». Έτσι τουλάχιστον εκφράζονται άρκετοί, σε ιδιωτικούς όμως κύκλους. Γι' αυτούς ή άποτυχία όφείλεται στό ότι ή γαλλική άριστερά δέν πήγε άρκετά «άριστερά», δηλαδή λέγεται, δέν εναντιώθηκε άρκετά στη δυτική πολιτική. Χωρίς βέβαια νά αναπτύσει κανείς σε βάθος τέτοιες αναλύσεις, στό επίπεδο της οικονομίας, των διεθνών σχέσεων ή όποιο άλλο.

Τελικά δηλαδή ή γαλλική άριστερά «άπέτυχε» κατά τους μέν γιατί δέν έφάρμοσε τό πρόγραμμα πού...

δέν είχε εξαγγείλει ή γιατί εφαρμόζει τό πρόγραμμα πού άποδίδουν στό ΠΑΣΟΚ, κατά τους δέ γιατί δέν έφάρμοσε τό πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ, πού τό τελευταίο όμως επιφυλάσσεται νά εφαρμόσει άργότερα.

Περί άποτυχίας

Άπέτυχε όμως ή γαλλική άριστερά; Τό έρώτημα επιβάλλεται, γιατί τόσο ή συχνή επανάληψη από τή μιá μεριά όσο και ή αιδήμων σιωπή από τήν άλλη, ενισχύουν την έντύπωση ότι κάτι τέτοιο είναι προφανές.

Λοιπόν, δέν είναι καθόλου προφανές.

Πρώτο έπιχείρημα πού θεμελιώνει την άποψη περί άποτυχίας, ήταν οί πρόσφατες δημοτικές εκλογές (6 και 13/3/1983), πού έρμηνεύτηκαν ως άποδοκιμασία της κυβερνητικής πολιτικής. Και βέβαια ήσαν τουλάχιστον μιá «προειδοποίηση» πρós την κυβέρνηση και τον πρόεδρο Μιττεράν. Τόν όρο αυτό (προειδοποίηση) χρησιμοποίησε τόσο ή κυβερνητική παράταξη όσο και ό Ζάκ Σιράκ (δήμαρχος του Παρισιού και άρχηγός ενός από τά δυó δεξιά κόμματα), όσο και ό γαλλικός τύπος, ιδιαίτερα ή έγκυρη και ψύχραιμη *le Monde*.

Πράγματι τά άποτελέσματα δέν θεμελιώνουν καθόλου τις έδω ίαχές περί συντριπτικής ήττας. Η κυβερνητική παράταξη έχασε 31 δημαρχίες σε πόλεις μέ πληθυσμό πάνω από 30.000 κατοίκους, ενώ στις δημοτικές του 1977 είχε κερδίσει από τή δεξιά 60 δημαρχίες σ' αυτή την κατηγορία πόλεων. Ύπήρξαν έντυπωσιακές ήττες, όπως π.χ. στην ύποδειγματική δημαρχία της Γκρενόμπλ, υπήρξαν και σημαντικές έπιτυχίες όπως στό Σατελρώ ή τό Μονπελλιέ, όπου ή άριστερά κερδίζει σε βάρος της δεξιάς ή αυξάνει τό ποσοστό της πάνω από εκείνο του 1977.

Σέ ποσοστά, οί εκτιμήσεις δείχνουν μιá μετατόπιση 2-3% των ψήφων, πράγμα σημαντικό αλλά όχι και άποφασιστικό, γιά πολλούς λόγους.

Όχι μόνο γιατί στις δημοτικές δέν «παίζεται» ή κυ

βέρνηση ή ή ακόμα πιο σημαντική προεδρική εξουσία, αλλά και γιατί οι πολιτικοί μηχανισμοί που καταλήγουν στη δημοτική εξουσία δεν ορίζονται αποκλειστικά, όπως μέχρι τώρα στην Ελλάδα, στο επίπεδο των γενικών συσχετισμών των πολιτικών δυνάμεων. Η γαλλική τοπική αυτοδιοίκηση έχει βαθιές ρίζες, πολλή ιστορία και ποικίλους, και όχι όλους ελεγχόμενους, μηχανισμούς ανάδειξης στελεχών και αρχόντων: συνδικάτα, επιμελητήρια, ενώσεις, επιτροπές, ομάδες πρωτοβουλίας και δράσης, σχολείο, τοπικός Τύπος, Πανεπιστήμιο, Εκκλησίες, επιμελητήρια... ό-που δεν εκφράζονται μόνο αλλά συχνά φτιάχνονται οι οργανωμένες πολιτικές δυνάμεις, τόσο της άριστερας όσο και οι άλλες.

Πλάι στον τοπικό αυτόν παράγοντα που έχει ασύγκριτα μεγαλύτερη σημασία από ό,τι στην Ελλάδα, πρέπει να σημειωθεί ότι η «προεδρική άριστερά» (αυτή δηλαδή που έβγαλε τον Μιττεράν πρόεδρο), δεν κατέβηκε παντού ενωμένη, όχι μόνο στον πρώτο γύρο, αλλά σε πολλές περιπτώσεις ούτε στον δεύτερο. Η διαμάχη σοσιαλιστών-κομμουνιστών για το ποιός θα είναι επικεφαλής του συγκεκριμένου ενωτικού συνδυασμού, ή χωριστή κάθοδος σε όρισμένες πόλεις, ή ένδοσοσιαλιστική διαμάχη με αντικείμενο τις τελικές συμφωνίες με το ΚΚ, όπως και για πρώτη φορά ή ενδοκομμουνιστική διαμάχη γύρω από το αν θα όριστούν κοινói ύποψήφιοι που «τέθηκαν εκτός κόμματος», έκαναν αρκετό, αν και μή σταθμίσιμο κακό στην κοινή ύποψηφίότητα όπου ύπηρξε, ενίσχυσαν την άποχή, ί-σως και τον αντίπαλο σε αρκετές περιπτώσεις όπου αυτός είχε καλή τοπική «έξωθεν μαρτυρία».

Και άλλες χρήσιμες παρατηρήσεις θα μπορούσαν να γίνουν σχετικά με τα παραπάνω. "Οτι π.χ. οι συνολικές άπώλειες σε ποσοστά, σε συγκρίσιμες περιπτώσεις, ήταν περίπου οι ίδιες για τους σοσιαλιστές και τους κομμουνιστές. "Οτι οι κομμουνιστές έχασαν περισσότερο σε πόλεις που είχαν «κατακτήσει» πρόσφατα και πολύ λιγότερο σε πόλεις όπου διοικούν από παλιά: δεν κατάφεραν να κρατήσουν τους σχετικά νέους ψηφοφόρους τους και ή εξήγηση του φαινομένου δεν έχει ακόμη συζητηθεί πειστικά. "Οφείλεται ίσως ένμέρει στην σημαντική στροφή του ΚΚΓ μετά τό 1977 («σκλή-ρυνση» άπέναντι στους σοσιαλιστές, σπάσιμο της ένότητας της άριστερας, παράδοση άνευ όρων στην συνέχεια και μετά την έκλογή του Μιττεράν, επιστροφή με συνέπεια και συνέχεια στην σοβιετική έκδοχή της διεθνούς πολιτικής, θετική έπανεκτίμηση του «συνολικά θετικού» σοβιετικού μοντέλου ανάπτυξης, έγκριση της εισβολής στο Άφγανιστάν, άδιαφορία — τουλάχιστον! — για την «Άλληλεγγύη» και την Πολωνία...). Στροφή που έφραζε τό δρόμο στις άναζητήσεις των ύπό πολιτικοποίηση νέων ψηφοφόρων και τους παρέπεμψε σε πολλές περιπτώσεις στα άσαφή κεντρο-αριστερά όρια της σημερινής γαλλικής άντιπολίτευσης.

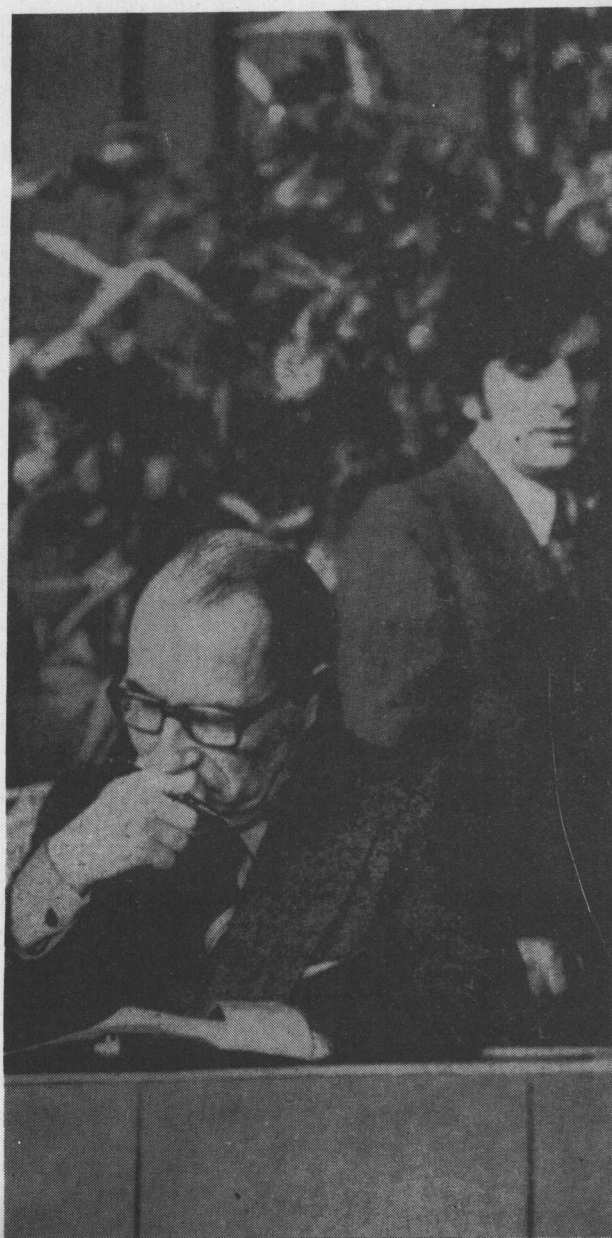
Προειδοποίηση για τί;

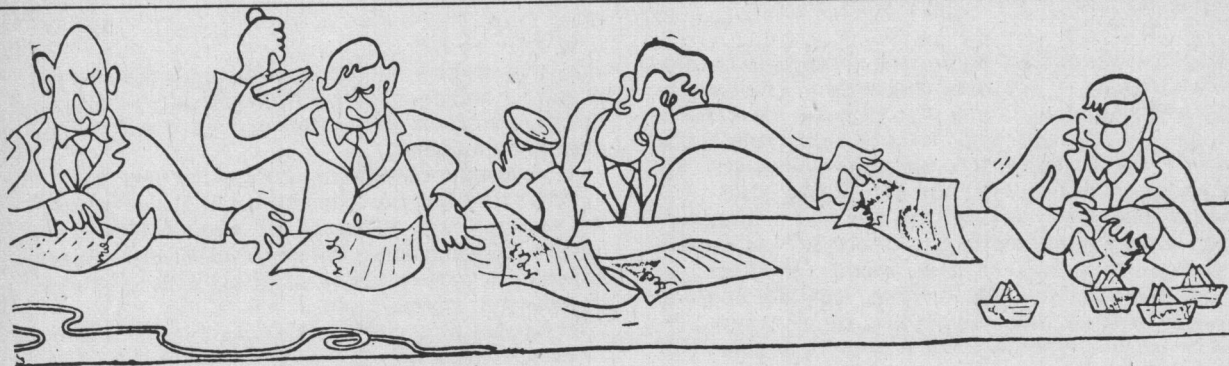
Μία ψύχραιμη άνάλυση των άριθμών και της έκλογικής ιστορίας όρίζει λοιπόν με σαφήνεια τά όρια της «άποτυχίας» και δικαιολογεί την έρμηνεία της ως «προειδοποίησης». Άλλά προειδοποίηση για τί πράγμα; Τά περί περισσότερου ή λιγότερου σοσιαλισμού που, κατά τις διάφορες βιαστικές έρμηνείες, οι έκλο-

γείς ζήτησαν από τον πρόεδρο Μιττεράν δεν άντέχουν σε πολλή συζήτηση. Οι έκλογικές μάχες δεν δίνονται συνήθως πάνω σε τόσο άφηρημένες και τόσο γενικές συστηματοποιήσεις.

Η άριστερά κέρδισε την κυβέρνηση μετά από μία συστηματική και λεπτομερή κριτική της προηγούμενης κυβερνητικής πολιτικής και παρουσιάζοντας ένα αρκετά ολοκληρωμένο και παράλληλα συγκεκριμένο πρόγραμμα διαρθρωτικών άλλαγών στην οικονομία, τή διοίκηση, την πολιτική.

Κανείς δεν μπορεί να την κατηγορήσει ότι γενικά άπομακρύνθηκε από αυτό τό πρόγραμμα. Σημαντικά του τμήματα άρχισαν να μπαινουν σε εφαρμογή: οι έθνικοποιήσεις μεγάλων βιομηχανικών συγκροτημάτων και τραπεζών, ή έκτεταμένη αναδιάρθρωση της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης με παράλληλη και ταχεία άποκέντρωση, άποφασιστικές άλλαγές στην διάρθρωση και τή χρηματοδότηση της έρευ-

νας, τολμηρά μέτρα ανακατανομής του εισοδήματος, μείωση της διάρκειας της εργασίας κ.λπ.

Τέτοια μέτρα και άλλα που προβλέπονται στο πρόγραμμα της έπταετίας Μιττεράν θα έχουν ασφαλώς αποφασιστικές συνέπειες στην πορεία της γαλλικής κοινωνίας και της οικονομίας της. Αυτό αναγνωρίζεται γενικότερα, από τον σοβαρό αγγλοσαξονικό τύπο μέχρι τον πρώην πρόεδρο Ζισκάρ ντ' Εσταίν που πρόσφατα δήλωνε ότι θα πρέπει να προσέξει πολύ η δεξιά να μην εμφανιστεί σαν η παράταξη που σκοπεύει στο μέλλον να ανατρέψει τα επιτεύγματα της σημερινής κυβέρνησης.

Όμως τα περισσότερα μέτρα αυτού του τύπου, απαραίτητα και προαπαιτούμενα για όποια σοβαρή μεταρρυθμιστική πολιτική και διαχείριση, είναι από τη φύση τους μακροπρόθεσμα. Οι επιδράσεις τους στην καθημερινή ζωή είναι ακόμη ανεπαίσθητες. Για παράδειγμα, η εθνικοποίηση και αναδιάρθρωση της ηλεκτρικής βιομηχανίας δημιούργησε οικονομικούς φορείς ευρωπαϊκής και παγκόσμιας έμβελειας. Αυτό σέ συνδυασμό με τις προγραμματικές προτεραιότητες της κυβέρνησης επιτρέπει τό σχεδιασμό επενδύσεων 140 δις φράγκων (περίπου 1650 δις δραχμές) στά προσεχή χρόνια. Αν αυτή η προσπάθεια ευδοιωθεί θα επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην σύνθεση και τό ύψος της παραγωγής, της απασχόλησης των εισοδημάτων και των εξωτερικών απαλλαγών. Τίποτε από όλα αυτά όμως δέν πρόκειται να γίνει όρατό διά γυμνού οφθαλμού πρίν 3-4 χρόνια. Άνάλογα παραδείγματα μπορούν να άντληθούν από τη νέα βιομηχανική πολιτική, τίς κλαδικές συμφωνίες προγράμματος σέ κάριους τομείς όπως ή χημεία, τά μέταλλα, οί εργαλειομηχανές κ.λπ.

Και ενώ ή μακροχρόνια αυτή πολιτική δέν άμφισβητείται περίπου από κανέναν, τά οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της χώρας περιφέρονται βραχυπρόθεσμα γύρω από τήν καθημερινή, συγκυριακή πολιτική της κυβέρνησης: πληθωρισμός, έλλείμματα, άνεργία, εισοδήματα. Η άριστερά, άπανταχού της γής, είχε πάντα τήν τάση να παραμελεί τή συγκυριακή πολιτική, όντας ό κατεξοχήν ύπερμαχος των διαρθρωτικών αλλαγών, που αυτές πράγματι λύνουν, αλλά μακροπρόθεσμα, τά προβλήματα. Δέν είναι όμως καθόλου αυτονόητο ότι ή αντίληψη αυτή βοηθάει, άντίστροφα, στον καθορισμό μίας αντίστοιχης συγκυριακής μέν, αλλά άπαραίτητης πολιτικής. Πάντα μέ βάση τούς μακροπρόθεσμους στόχους (κι αυτοί ακόμα είναι μήπως άμετακίνητοι, όριστικοί;), τί επιβάλλεται και τί επιτρέπεται στην καθημερινή πολιτική στις συγκεκριμένες, και έπομένως κάθε φορά διαφορετικές, συνθήκες; Σήμερα φερειπείν, σέ συνθήκες γενικότερης κρίσης, στραφεί προς «οικονομικό έπεκτα-

τισμό», δηλαδή παροχές και δαπάνες (έστω και «πολύ κοινωνικές») που θα ώθήσουν ή θα τραβήξουν τήν οικονομία προς ύψηλότερη δραστηριότητα ή αντίθετα προς «σταθεροποίηση» και «αυστηρότητα», ακόμη και «λιτότητα» που θα τείνει να τακτοποιήσει κατά τό δυνατό τίς βασικές οικονομικές λειτουργίες, να άποκαταστήσει τίς διαταραγμένες ίσορροπίες, ώστε να άποπειραθεί ένα νέο ξεκίνημα σέ πίο στέρεες βάσεις;

Τό δίλημμα είναι γνωστό και συζητιέται αρκετά τά τελευταία χρόνια. Συνήθως τά άριστερά προγράμματα, έπηρεασμένα και από τίς άριστερές έκδοχές του κεϋνσιανισμού, προτιμούν τον πρώτο δρόμο. Στο κάτω κάτω ό μαρξισμός δέν έχει παραγάγει άναμφισβήτητες και πρακτικές γνώσεις συγκυριακής οικονομικής πολιτικής σέ συνθήκες άναπτυγμένου καπιταλισμού και δημοκρατικής διακυβέρνησης και έναλλαγής στην έξουσία.

Τό δρόμο αυτό όριζε χονδρικά και τό πρόγραμμα της άριστεράς στη Γαλλία και τίς βασικές συνταγές του έφαρμοσε μέ συνέπεια ή κυβέρνηση του Μωρούά. Τά άποτελέσματα ήταν άντιφατικά και τελικά μάλλον άρνητικά. Θετικά σημεία ήταν ότι ή γαλλική οικονομία ήταν περίπου ή μόνη που δέν γνώρισε υποχώρηση της παραγωγής, ότι σταμάτησε ή αύξηση της άνεργίας και μάάλιστα υποχώρησε έλαφρά. Τά άρνητικά και τελικά άπαγορευτικά για παρατέρα εξέλιξεις ήταν ότι διατηρήθηκε σέ ύψηλά επίπεδα άν και επιβραδύνθηκε αισθητά ό πληθωρισμός, ενώ μειωνόταν γρήγορα στις άλλες χώρες της Δ. Ευρώπης και τίς ΗΠΑ (δηλ. στους άνταγωνιστές και συνεταίρους της Γαλλίας), ότι τό έξωτερικό έλλειμμα φούντωσε, όπως και ό έξωτερικός δανεισμός. Παραπέρα συνέπεια ήταν ή έξασθένηση του φράγκου και τελικά ή υποτίμηση στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ).

Η έρμηνεία των εξελίξεων αυτών φαίνεται μάλλον άπτή. Η κρίση δέν είναι μόνο μιά άφηρημένη έννοια. Σημαίνει σήμερα, πολύ πρακτικά, ότι μεταξύ άλλων ή παραγωγή δέν άπαντά στη ζήτηση γιατί οί συνθήκες της παραγωγής κρίνονται άντιοικονομικές από τίς επιχειρήσεις. Έτσι δέν μπορούν ή δέν επιθυμούν να παράγουν αυτά που ζητάει ή κατανάλωση και οί επενδύσεις. Άποτέλεσμα είναι ότι ή νέα άγοραστική δύναμη των Γάλλων στράφηκε στους ξένους προμηθευτές, είτε πρόκειται για ένέργεια (έλλειμμα 178 δις φράγκα), είτε για τροπικά προϊόντα (-8,5 δις), είτε ακόμη για έξοπλισμό πληροφορικής (-6 δις), κρέατα (-6 δις) ή ηλεκτρονικά είδη ευρείας κατανάλωσης (-5,4 δις).

Παράλληλα ή διαρθρωτική πολιτική άποδίδει μέν στο μέλλον, στοιχίζει όμως πολλά από τώρα: άποζημίωση για τίς εθνικοποιήσεις, αύξηση του κεφαλαίου των νέων κρατικών βιομηχανικών συγκροτημάτων (πάνω από 20 δις φράγκα, φέτος), επενδύσεις κ.λπ. Οί

δαπάνες αυτές, πλάι στις κοινωνικές παροχές και την αύξηση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα, έσκαψαν βαθιά το έλλειμμα του προϋπολογισμού.

Γενικό συμπέρασμα: οι κενόνσιανής εμπνευσης συνταγές δέν είναι πανάκεια. Ή δέ δξυνση τών άνισοροπιών και δυσλειτουργιών πού κληροδοτήθηκαν από τήν προηγούμενη κυβέρνηση είναι δυνατό νά ύπονομεύσει και τή μακροπρόθεση πολιτική. Ήδη άρκετοί συζητάνε δειλά τήν άναβολή τών μεγάλων επενδυτικών σχεδιών ή άκόμη και τήν άναστολή τών διαδικασιών τής άποκέντρωσης.

Έτσι μοιραία ό δεύτερος δρόμος, εκείνος τής «αύστηρότητας» και τής σταθεροποίησης, έφτασε νά είναι ή μόνη δυνατή επιλογή τής άριστερας. Ύπήρξαν και εκείνοι (κυρίως στους κόλπους του Σ.Κ. και περιέργως λιγότερο στό ΚΚΓ, τουλάχιστο δημόσια) πού ύποστήριξαν ότι ύπήρχε και άλλος δρόμος: έξοδος τής Γαλλίας από τό ΕΝΣ, νόμιμη ή και παράτυπη χρήση προστατευτικών κανόνων ενάντια στις εισαγωγές (μέ κίνδυνο κρίσης στην ΕΟΚ), κρατικές επιδοτήσεις στή βιομηχανία κ.λπ.

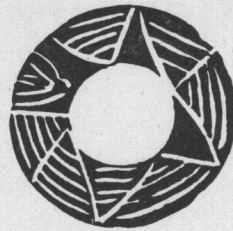
Ή κυβέρνηση προτίμησε, και πολύ σωστά, τό δρόμο τής δοκιμασίας παρά εκείνον τής διοικητικής προστασίας και ρύθμισης, πού πάντοτε οδηγεί σέ παραμορφώσεις, σέ χάσιμο χρόνου, σέ ισχυρά «άντίποινα» από τούς άπαραίτητους οικονομικούς συνεταίρους σέ όλα τά μήκη και πλάτη τής γής. Έτσι προχώρησε σέ άυστηρά μέτρα σταθεροποίησης. Ή προσοχή συγκεντρώθηκε στην άπαγόρευση έξαγωγής τουριστικού συναλλάγματος, πού έχει περισσότερο ψυχολογικό χαρακτήρα παρά μεγάλη σημασία για τήν έξισορρόπηση τών έξωτερικών συναλλαγών. Τά άλλα μέτρα έχουν μεγαλύτερη έμβέλεια: πρόσθετος φόρος ίσος μέ 1% του φορολογήσιμου εισοδήματος, ύποχρεωτικό δάνειο στό κράτος ίσο μέ 10% του φόρου εισοδήματος και περισσότερα ίσο τούς Γάλλους πού πληρώνουν φόρο άνώτερο από ένα όριο (5000 φράγκα), άυστηρές περικοπές στις δαπάνες του προϋπολογισμού.

Είναι άκόμα ναρίς για νά κριθεί άν τά μέτρα αυτά είναι πολύ ή λίγο «άυστηρά», άν άνταποκρίνονται στό μέγεθος τών προβλημάτων. Έτσι κι άλλως συζητιούνται άκόμη στις λεπτομέρειές τους.

Είναι όμως προφανές ότι ή έπιτυχία τους θα έξαρτηθεί τελικά από τή λαϊκή συναίνεση, έφόσον δηλαδή πείσουν τούς πολίτες ότι είναι αναπόφευκτα, άποτελεσματικά και εφαρμόζονται άταλάντευτα σέ όλους. Κάτι τέτοιο δέν είναι άπρόσιτο ή ουτόπικό. Πρίν λίγους μήνες ό Έντμόν Μαίρ, ήγέτης τής δεύτερης σέ μαζικότητα εργατικής συνομοσπονδίας (CFDT) δήλωνε δημόσια στην κυβέρνηση ότι είναι προτιμότερη ή ειλικρίνεια και ή άυστηρότητα από τήν άποφυγή τών εύθυνών.

Σίγουρα κι άλλοι Γάλλοι είναι έτοιμοι νά σκεφτούν και νά δράσουν άνάλογα. Μάλλον όμως δέν είναι αυτοί πού άπεύθυναν στην κυβέρνηση τήν «προειδοποίηση» για τήν όποία έγινε λόγος παραπάνω. Άπό τήν άλληλουχία τών γεγονότων και τών επιλογών στη διάρκεια τών τελευταίων 20 μηνών, εύκολα συμπεραίνει κανείς πώς «προειδοποίησαν» τήν κυβέρνηση όχι οι άριστεροί, πού έχουν σαφή συνείδηση τών δυσκολιών και τών άναγκαίων επιλογών, αλλά οι πολίτες πού έστειλαν τήν άριστερά στην κυβέρνηση για νά λύσει προβλήματα χωρίς νά έχουν πλήρως μία τέτοια συνείδηση. Αυτούς κυρίως πρέπει νά πείσει ή κυβέρνηση, άφου πρώτα εκθέσει μέ πλήρη ειλικρίνεια και σαφήνεια τό μέγεθος και τή φύση τών προβλημάτων, ό-

πως και τήν «κρυφή άλληλουχία» τών ενεργειών πού οδηγούν τελικά σέ λύσεις. Δέν είναι άπλως και μόνο ένα πρόβλημα «έπικοινωνίας» όπως τό μετέφρασε στη γλώσσα της ξανά κάποια γραφειοκρατία. Οι νέοι ψηφοφόροι τής άριστερας, όπως και πολλοί από τούς παλαιότερους και πιστότερους, ύποστήριξαν γενικά τήν «άλλαγή», κλήθηκαν όμως νά πληρώσουν ποικιλοτρόπως πολλές από τις επαγγελίες της («φόρος άλληλεγγύης» τών δημόσιων υπαλλήλων ύπέρ του ταμείου άνεργίας και άλλα), και όρθως. Και ίσως κληθούν νά πληρώσουν και άλλες. Για νά έξακολουθήσουν μακροπρόθεσμα νά μένουν άλληλέγγυοι μέ τήν άριστερά, παρά τις όποιες «προειδοποιήσεις», θα χρειαστεί νά πειστούν ότι κάτι τέτοιο, παρά τό «κόστος» του, αξίζει τόν κόπο σέ άλλα επίπεδα, πού ύπερβαίνουν κοινωνικά τή μερικότερη ή και συντηριακή άντικειμενική τοποθέτησή τους. Αυτό όμως τό πεδίο δοκιμασίας δέν είναι άραγε τό κατεξοχήν «στάδιο δόξης λαμπρό» τής γαλλικής (και κάθε) άριστερας;

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΣΤΑΥΡΟΥ ΡΟΥΣΣΕΑ
ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

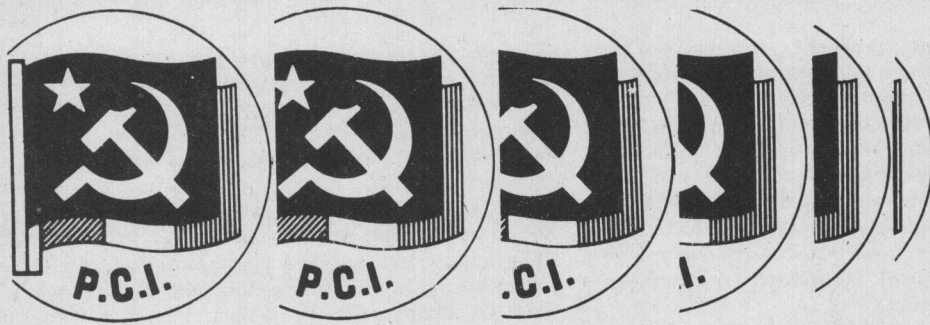
Η σύγχρονη ζωή με επίμονα φαινόμενα καθολικής κρίσης αμφισβητεί την ανομιμότητα του καπιταλισμού...

Το βιβλίο θέτει το πρόβλημα.

A.A. LIBANH & ΣΙΑ Ε.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
«ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ»

Σόλωνος 94, Τηλ. 3600.398 - 3610.589

Τό 'Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα από τόν ιστορικό συμβιβασμό στή δημοκρατική έναλλακτική λύση

του Πέτρου Πιζάνια

Από τήν καθιέρωση του ιστορικού συμβιβασμού ως επίσημης πολιτικής του ΙΚΚ μέχρι τό δέκατο έκτο συνέδριό του, πού έγινε στις αρχές Μαρτίου, έχουν περάσει περίπου δέκα χρόνια. Η νέα πολιτική πού ψηφίστηκε στο συνέδριο μετά από άψογες, όπως πάντα, προσυνεδριακές και συνεδριακές διαδικασίες, συνοψίζεται στην πρόταση για δημοκρατική έναλλακτική λύση, μέ στόχο τήν έξοδο από τήν κρίση πού εκδηλώνεται — σύμφωνα μέ τό ΙΚΚ — σε όλα τά επίπεδα τής ιταλικής κοινωνίας. Βασικός υπεύθυνος τής κρίσης σήμερα, σε αντίθεση μέ τήν προηγούμενη περίοδο, θεωρείται από τούς ιταλούς κομμουνιστές τό κυβερνητικό κόμμα τής 'Ιταλίας, ή Χριστιανική Δημοκρατία, πού βρίσκεται συνεχώς στην έξουσία από τήν άπελευθέρωση μέχρι σήμερα.

Η πολιτική πρόταση του ΙΚΚ όπως διατυπώθηκε στο συνέδριο δέν προσδιορίζει συγκεκριμένη πολιτική προοπτική. Τό μόνο ζήτημα πού όριοθετείται ως ένα βαθμό είναι οι πολιτικές συμμαχίες πού θα έξυπηρετήσουν τήν προτεινόμενη έναλλακτική λύση: τό Σοσιαλιστικό Κόμμα, κατά κύριο λόγο, ως κεντρικός ρυθμιστής τών πολιτικών συμμαχιών στην 'Ιταλία, αλλά και τά υπόλοιπα μικρότερα πολιτικά κόμματα είναι οι δυνάμεις πού μαζί μέ τό ΙΚΚ θα συστήσουν τή συμμαχία στην προοπτική μιās ανατροπής τής Χ.Δ. και τής αντικατάστασής της στην έξουσία από τό προτεινόμενο σχήμα. Η έξοδος από τήν κρίση, λοιπόν, προσδιορίζεται άπλως και μόνο από τις δυνάμεις πού θα μπορούσαν να τήν πραγματοποιήσουν, εφόσον θα συνα-

σπίζονταν μέ αντικείμενο τήν κυβερνητική έξουσία. Άκόμη γενικότερες αναφορές έγιναν για τό οικονομικό και κοινωνικό πρόγραμμα πού θα άποτελούσε τόν άξονα γύρω από τόν όποιο θα μπορούσε να ξεκινήσει μία συζήτηση μεταξύ τών πιθανών συμμάχων. Φυσικά τό ΙΚΚ, οι διάφορες εργατικές όμοσπονδίες αλλά και τό ΙΣΚ έχουν κατά καιρούς προτείνει διάφορα μέτρα πού είτε έχουν άποτύχει είτε δέν εφαρμόστηκαν ποτέ λόγω τής αντίδρασης τής Χ.Δ. Η πρόταση, λοιπόν, του ΙΚΚ για δημοκρατική έναλλακτική λύση και έξοδο τής 'Ιταλίας από τήν κρίση παραμένει μία γενική προοπτική, άνοιχτή σε όλες τις δυνατές έκδοχές πού μπορούν να διαμορφωθούν από τό συσχετισμό μεταξύ τών κομμάτων, εφόσον συμμετάσχουν στην διαμόρφωση τής νέας επιλογής του ΙΚΚ, αλλά και από τό διεθνή συσχετισμό.

Όμως αυτά δέν είναι τά μοναδικά ζητήματα πού έθεσε τό συνέδριο. Οι προσυνεδριακές και οι συνεδριακές διαδικασίες κινήθηκαν επίσης στο ιδεολογικό επίπεδο πού, επειδή ταυτίστηκε μέ τή διεθνή πολιτική του κόμματος, δέν διατυπώθηκε ρητά και μέ θεωρητικές έπεξεργασίες. Έξαιρέση άποτελέσαν οι μακροσκελείς αναφορές του Π. 'Ινγκράο, του Ε. Μπερλίγκουερ και άλλων στο προσφιές θέμα τής άριστερης τάσης του ΙΚΚ, άπόηχος του κινήματος του '68, δηλαδή τις σχέσεις μεταξύ ιδεολογικού-κοινωνικού-πολιτικού-προσωπικού-ήθικού, θέματα άνύπαρκτα στον πολιτικό λόγο του κόμματος και τά όποια ένσωμάτωσε σταδιακά από τό '68 και ύστερα μέσα από μία

διαδικασία που θα είχε ενδιαφέρον να σκιαγραφήσουμε.

Όταν ο Ε. Μπερλίγκουερ, στις αρχές της δεκαετίας του '70 ανέπτυξε την πολιτική που ονόμασε ιστορικό συμβιβασμό, ή ευρωπαϊκή και διεθνής άριστερά βρισκόταν σε άνοδική πορεία. Σε διεθνές επίπεδο, δεσπόζουν τα απελευθερωτικά κινήματα στην Αφρική, οι Παλαιστίνιοι, το Βιετνάμ, ή Καμπότζη, ή δεύτερη πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα. Ο ιστορικός συμβιβασμός διατυπώνεται μετά την πτώση του Λαϊκού Μετώπου στη Χιλή. Στην Ευρώπη έχει προηγηθεί το πραξικόπημα στην Ελλάδα, υποκινημένο και στηριγμένο από τις ΗΠΑ, όπως και στη Χιλή, ή διάσπαση του ΚΚΕ και ή επέμβαση των ανατολικών ΚΚ υπέρ του φιλοσοβιετικού τμήματος, ή μεγάλη έκρηξη του '68, ή επέμβαση των δυνάμεων του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλαβακία, τα γεγονότα στην Πολωνία, ή ταχύτατη καθιέρωση στη γαλλική άριστερά του κοινού προγράμματος του γαλλικού ΚΚ.

Στην Ιταλία τα φαινόμενα έχουν μια ιδιαιτερότητα ως προς την έκταση και την έντασή τους. Πολλές νέες εξωκοινοβουλευτικές επαναστατικές οργανώσεις έχουν εμφανιστεί μετά το '68, με σημαντική ιδεολογική επιρροή στη νεολαία αλλά και πέρα από αυτή, που επιδιώκουν να επαναποθετήσουν πολιτικά, θεωρητικά κ.λπ τόσο τη βασική αντίθεση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας όσο και άλλες κοινωνικές αντιθέσεις που πολύ σύντομα παίρνουν τη μορφή κοινωνικών κινήσεων. Όλες οι οργανώσεις και τα κινήματα θέτουν ζητήματα και δξύνουν αντιθέσεις της ιταλικής κοινωνίας από άριστερές και συχνά από κομμουνιστικές θέσεις. Οι πολλαπλές απεργιακές κινητοποιήσεις των βιομηχανικών εργατών, με επικεφαλής τη μεγάλη όμοσπονδία των μεταλλουργών, και ή συνεχής ανάπτυξη του κινήματος των άνεργων, όπου οι εξωκοινοβουλευτικοί είχαν μεγάλη επιρροή, συμπληρώνουν την εικόνα των έντονων και προς πολλές κατευθύνσεις κοινωνικών και ταξικών συγκρούσεων.

Ανεξάρτητα από την κατάληξη της κάθε οργανώσης ή κινήματος, όλοι θέτουν ζητήματα από επαναστατική σκοπιά, διατηρώντας σταθερά δύο κυρίως αντικείμενα κριτικής: την άστική κοινωνία και το ΙΚΚ, ως ένα από τα επιφανή στηρίγματά της. Αντίπαλη δύναμη προς τους φορείς δξυνσης των ταξικών αντιθέσεων αναδείχθηκε, παράλληλα με το κράτος, ή φασιστική τρομοκρατία και, αντίθετα από την τρομοκρατική πρακτική των *Ερυθρών Ταξιαρχιών*, οι φασιστικές οργανώσεις σηματοδοτούν το άνω άκρο πληθός. Σε γενικές γραμμές, ή περίοδος από το '67 ως το τέλος του '73 που ανακοινώνεται ή ιστορικός συμβιβασμός, χαρακτηρίζεται από το συνεχή ανταγωνισμό και τις αλληπάλληλες επεμβάσεις των δύο υπερδυνάμεων, καθώς και από την εμφάνιση νέων κινήσεων και πολιτικών οργανώσεων όπως και την αναζωπύρωση του απεργιακού κινήματος της βιομηχανικής εργατικής τάξης στην Ευρώπη και τον εκπεσμό πολλών κατεστημένων αξιών. Το σύνολο των άριστερων δυνάμεων βρίσκεται σε άνοδική πορεία. Σε αντίθεση με αυτές τις τάσεις σε διεθνές και έθνικό επίπεδο, ή ιστορικός συμβιβασμός έρχεται να εκφράσει για πρώτη φορά μία συνολική πολιτική της κομμουνιστικής τάξης που ονομάστηκε ευρωκομμουνισμός. Η πολιτική του ΙΚΚ έρχεται σε αντίθεση τόσο με τη μεταρρυθμιστική στρατηγική των Γάλλων κομμουνιστών που εκφραζόταν από το κοινό πρόγραμμα, όσο και με τις παλιές θέσεις

για έπιθετική στρατηγική ενάντια στον καπιταλισμό που αντιπαράθετον στο ΙΚΚ οι εξωκοινοβουλευτικές οργανώσεις — θέσεις που ενισχύονται τότε από την επέλαση του βόρειου Βιετνάμ, την επανάσταση στην Καμπότζη αλλά και από τις έντονες θεωρητικές συγκρούσεις γύρω από τη μαρξιστική θεωρία που διεξάγονται κυρίως στη Γαλλία και την Ιταλία, πάντα με τον άπόηχο της πολιτιστικής επανάστασης στην Κίνα. Υπόβαθρο σε όλα αυτά και ταυτόχρονα αντικείμενο πολιτικών συγκρούσεων με το ΙΚΚ αλλά και μέσα στο ίδιο το κόμμα, ή παγκόσμια κρίση του καπιταλισμού.

Ο ιστορικός συμβιβασμός τοποθετείται έμμεσα ή άμεσα σε όλα αυτά. Καταρχήν όρίζει ένα πολύ μεγάλο αλλά άπροσδιόριστο ποσοστό που θεωρείται απαραίτητο για το ΙΚΚ ώστε να δεχτεί την κυβερνητική εξουσία. Το ποσοστό αυτό θα ήταν ή έκφραση της βασικής κοινωνικής θεωράκισης μίας άριστερης εξουσίας, ώστε να μην επαναληφθεί ή έμπειρία της Χιλής — όπως ρητά δηλώνεται — ή της Πράγας — παρόλο που κάτι τέτοιο δέ δηλώνεται άμεσα. Όλο το σκεπτικό είναι ή ενίσχυση του συσχετισμού των δυνάμεων σε έθνικό επίπεδο ώστε να γίνει δυνατή ή ισόρροπη πορεία άναμεσα στις δύο υπερδυνάμεις. Σε αυτή την πολιτική εντάσσονται και οι δηλώσεις του Ε. Μπερλίγκουερ για την αναγκαιότητα του Ν.Α.Τ.Ο εναντι του Συμφώνου της Βαρσοβίας, λίγους μήνες άργότερα και ή έκδηλη στάση ανεξαρτησίας του Ι.Κ.Κ. άπέναντι στη Μόσχα σε έθνικό και διεθνές επίπεδο.

Τό ύψηλό ποσοστό ψήφων που άοριστα προσδιορίζεται από τον ιστορικό συμβιβασμό θα είναι τό άποτέλεσμα της σύγκλισης σε μία κοινή έθνική προοπτική όλων των δημοκρατικών δυνάμεων της Ιταλίας. Από αυτό τό έξαιρετικά διευρυμένο ιστορικό μπλόκ έξαιρούνται μόνο οι φασιστικές οργανώσεις και φυσικά οι

τρομοκράτες της άριστερας. Στην πραγματικότητα, το ΙΚΚ άπεκδύεται τó ρόλο της αντιπολίτευσης πού διατηρούσε μέχρι τότε και συστήνει μιά συμμαχία με τó μεγάλο άστικό λαϊκό κόμμα της Ίταλίας, τή Χ.Δ, με σκοπό νά τήν άποκολλησει από τις ευκαιριακές συμμαχίες της με τó φασιστικό κόμμα και ταυτόχρονα νά περιορίσει τó ρυθμιστικό ρόλο των σοσιαλιστών. Οί έγγυήσεις πού παρέχει τó ΙΚΚ στή σύμμαχό του Χ.Δ είναι οί γενικές πολιτικές θέσεις και ταυτόχρονα ή άνυπαρξία προγράμματος και στρατηγικής γιά τήν έξουσία, πού επέτρεπαν άκριβώς τó συμβιβασμό σέ έθνικό επίπεδο μεταξύ των δύο μεγάλων πολιτικών δυνάμεων της χώρας. Άκόμη, ή έξοδος της Ίταλίας από τήν κρίση είναι ό έθνικός στόχος πού στηρίζει τή συμμαχία· τó ΙΚΚ αντιμετώπιζει τήν κρίση του ιταλικού καπιταλισμού σάν έθνικό ζήτημα.

Άποσοβιετοποίηση του κόμματος και έλλειψη συγκεκριμένης στρατηγικής σέ άντιπαλότητα με τήν άστική κοινωνία, αυτοί είναι οί βασικοί άξονες της πολιτικής του ΙΚΚ πού θά τó φέρει σέ πλήρη ρήξη με τó γειτονικό του γαλλικό ΚΚ, πού ενώ δέν επιδιώκει καμιά ρήξη με τήν Μόσχα, προβάλλει τó κοινό πρόγραμμα σέ συμμαχία με τούς σοσιαλιστές. Τελικά τó πρόγραμμα αυτό θά χάσει κάθε κοινωνική δυναμική από τήν άδράνεια των γάλλων κομμουνιστών έμπρός στην άμεση προοπτική της έξουσίας και τις παράλληλες σοβιετικές παρεμβάσεις υπέρ του Ζισκάρ. Έτσι, τó ΓΚΚ, από σύμμαχος θά μετατραπεί σέ άπλό συμπλήρωμα της νίκης των σοσιαλιστών. Άπό τó 1976, οί γάλλοι κομμουνιστές ναρκοθετούν τó κοινό πρόγραμμα και τή συμμαχία τους με τούς σοσιαλιστές. Τó γεγονός αυτό μαζί με τις προσπάθειες του ΚΚΣΕ νά διασπάσει τó Ίσπανικό Κ.Κ και τις στρατιωτικές επεμβάσεις του Βιετνάμ στή Καμπότζη θά ενισχύσουν τή θέση του Ιταλικού ΚΚ.

Με τήν καθέρωση του ιστορικού συμβιβασμού ή συζήτηση θά στραφεί κυρίως γύρω από δύο ζητήματα: τó άπαραίτητο ύψος του εκλογικού ποσοστού γιά τήν άποδοχή της κυβερνητικής έξουσίας από τó ΙΚΚ, καθώς και τά ζητήματα της στρατηγικής της έφόδου και της δικτατορίας του προλεταριάτου, πού και τυπικά πλέον εγκαταλείπονται. Τó ζήτημα του ποσοστού άναφερόταν στό μέγιστο ζήτημα πού έθετε ό ιστορικός συμβιβασμός, δηλαδή τή συμμαχία με τήν Χ.Δ. και στην πιθανότητα νά διασπαστεί ή νά άποκολληθεί συνολικά από τις φασιστικές δυνάμεις ώστε νά προσχωρήσει στό διευρυμένο ιστορικό μπλόκ πού έπεδίωκε νά διαμορφώσει τó ΙΚΚ. Φυσικά, ή Χ.Δ ούτε διασπάστηκε ούτε άποκολλήθηκε όριστικά από τά δεξιά της στηρίγματα, όπως μās δείχνει ή πρόσφατη έπανεκλογή του Φανφάνι στή θέση του προέδρου της κυβέρνησης. Δημιουργήθηκαν άπλως πολλά συμβούλια κοινότητων, δήμων και επαρχιών, όπου ή συνεργασία μεταξύ κομμουνιστών, σοσιαλιστών και χριστιανοδημοκρατών ήταν σχετικά άρμονική σέ κάποια τοπικά θέματα.

Όσον άφορά τά δύο άλλα ζητήματα, στην πραγματικότητα όλα τά ευρωπαϊκά ΚΚ έχουν εγκαταλείψει πολλά χρόνια πριν τή στρατηγική της έφόδου και τó θέμα της δικατορίας του προλεταριάτου, δηλαδή άπό τότε πού ταύτισαν τή στρατηγική προοπτική τους με τά διεθνή συμφέροντα της ΕΣΣΔ και προσδιόρισαν τήν μελλοντική κοινωνία τους με βάση τις σοβιετικές προδιαγραφές. Όμως αυτά τά δύο άλληλένδετα ζητήματα χρησιμοποιούνται άκόμη σήμερα ως συνθηματικοί ιδεολογικοί κώδικες γιά νά ύποδηλώνουν τήν ύπα-

γωγή στή σοβιετική υπερδύναμη φθείροντας τήν πολιτική και θεωρητική τους σημασία. Βέβαια ή έντατική άνάπτυξη του καπιταλισμού μετά τó δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, έκανε άναγκαία τήν έπανατοποθέτηση των στρατηγικών εκείνων πού ήταν στηριγμένες σέ άναλύσεις διαφορετικής διεθνούς συγκυρίας και σέ κοινωνίες με διαφορετική ταξική διάρθρωση από τις ευρωπαϊκές μεταπολεμικές βιομηχανικές κοινωνίες, στις όποιες οί ταξικές και πολιτικές συμμαχίες θά μπορούσαν πιθανώς νά είναι πολύμορφες. Η τυπική όμως εγκατάλειψη των δύο αυτών έννοιών από τó ΙΚΚ συνδεόταν άποκλειστικά και μόνο με τή ρήξη των παραδοσιακών του σχέσεων ύπαγωγής στή Μόσχα και όχι με τή διαμόρφωση μιάς έναλλακτικής στρατηγικής. Η συμμαχία του ΙΚΚ με τή Χ.Δ ενίσχυσε τήν θέση του στό έσωτερικό της Ίταλίας διευρύνοντας όχι μόνο τó συνολικό άριθμό της εκλογικής του έπιρροής, αλλά και τó διαταξικό κοινωνικό χαρακτήρα του κόμματος, χωρίς φυσικά νά εγκαταλείπει τήν ιστορική κοινωνική του βάση, τήν εργατική τάξη. Τó ίδιο άλλωστε επιδίωκαν και τά φιλοσοβιετικά κόμματα, αλλά διατηρώντας στό σκοτάδι τήν προσπάθεια και καλύπτοντάς την με ψευτοεπαναστατικές διακηρύξεις. Τήν αύξηση της έπιρροής τους τήν καταλαβαίνουν άκόμη σήμερα μόνο ποσοτικά και διά μέσου της έπιρροής των έπιτευγμάτων των σοβιετικών κοινωνιών.

Μετά τήν έξέγερση του '68 οί έξωκοινοβουλευτικές και άριστεριστικές οργανώσεις πού εμφανίστηκαν στην Ίταλία άμφισβητούν τόν έπαναστατικό χαρακτήρα του ΙΚΚ, τήν ύπαγωγή του στά σοβιετικά θέσφατα αλλά και τó χαρακτήρα των σοβιετικών κοινωνιών, άμφισβήτηση πού άργότερα θά περάσει στό έπίπεδο της έντονης κριτικής στον ιστορικό συμβιβασμό και στό καταπιεστικό και έκμεταλλευτικό χαρακτή-

ρα των σοβιετικών κοινωνιών. Οι κριτικές αυτές έχουν φυσικά ποικίλες αφετηρίες και συχνά επικαλούνται την τροσκιστική, κινέζικη ή αλβανική καθαρότητα. Όμως δεν είναι αυτό τό σημαντικό. Ο κύριος όγκος των οργανώσεων αυτών, μέ προεξάρχουσες τό *Μανιφέστο* — άποτέλεσμα μιάς μικρής διάσπασης του ΙΚΚ σέ όλόκληρη τήν κομματική πυραμίδα — και τήν *Έργατική Πρωτοπορία*, θέτουν, ταυτόχρονα μέ τήν κριτική στό ΙΚΚ, καίρια κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα στήν ιταλική κοινωνία, άκόμη και οικονομικά χωρίς σέ αυτά τά τελευταία νά ξεπερνάνε τίς γενικές αναφορές. Η φθίνουσα πορεία των οργανώσεων αυτών και των κοινωνικών κινημάτων πού συμπορεύονται δέν εμπόδισε τήν επίτευξη μεγάλων κοινωνικών μεταρρυθμίσεων πού αυτές οί δυνάμεις προκάλεσαν μέ τή δράση τους, στήν όποία συχνά συμπαρέσυραν και τό ΙΚΚ. Τό τελευταίο είναι αναγκασμένο νά συνεργεί τουλάχιστον στό επίπεδο τής Βουλής γιά νά ψηφιστούν τά νομοσχέδια αυτών των μεταρρυθμίσεων (έκτρωση, διαζύγιο, 150 ώρες κ.λπ). Τό ΙΚΚ άναγκάζεται από τήν πίεση και τήν έπιρροή αυτών των ομάδων στίς άριστερές του πτέρυγες νά ένσωματώνει στίς θέσεις του πολλά από τά στοιχεία τής κριτικής, διατηρώντας όμως πάντα τή συμμαχία του μέ τήν Χ.Δ και αυξάνοντας ταυτόχρονα τήν έπιρροή του σέ κοινωνικούς χώρους πού θά τό καθιστούσαν άνθεκτικό στήν άριστερή κριτική και πίεση. Οί ριζοσπαστικές διεκδικήσεις των μεταλλουργών άντισταθμίζονται από τή συντηρητικότητα των δημοσίων υπαλλήλων, ή έπιρροή τής νεολαίας από τους έξωκοινοβουλευτικούς άντισταθμίζεται από τή δράση τής κομματικής νεολαίας, τού γυναικείου κινήματος από τήν εκκλησία, τής άριστερης πτέρυγας τού κόμματος από τή φιλοσοβιετική δεξιά κ.λπ.

Η πρώτη συνολική πρόταση των έξωκοινοβουλευτικών διαμορφώνεται τό 1975, μετά από μιά περίοδο κρίσης των οργανώσεών τους: όχι έξοδο τού έθνους από τήν κρίση, όπως υποστηρίζει τό ΙΚΚ, αλλά ξεπέρασμα τής καπιταλιστικής κρίσης πρός μιά σοσιαλιστική προοπτική μέσα από ένα μπλόκ άριστερών δυνάμεων πού θά συστήσουν τήν άριστερή έναλλακτική κυβέρνηση. Πολιτικός φορέας αυτής τής πρότασης είναι τό *Κόμμα τής προλεταριακής ένότητας* (PDUP), άποτέλεσμα τής συμμαχίας μεταξύ τού *Μανιφέστου* και τής *Έργατικής Πρωτοπορίας*, καθώς και άλλων πολιτικών και εργατικών κινήσεων μεταξύ των όποιών και τό κίνημα των άνέργων. Η πρόταση υποστηρίζεται από τό μεγαλύτερο μέρος των έξωκοινοβουλευτικών και άπευθύνεται ως γενική πρόταση γιά συμμαχία στό ΙΚΚ και στό ΙΣΚ. Βέβαια δέν υιοθετήθηκε από τά δύο μεγάλα κόμματα τής άριστερας αλλά προκάλεσε έντονες συζητήσεις στό έσωτερικό τους. Οί ριζοσπάστες διαχώρισαν τή θέση τους προτιμώντας τίς άποσπασματικές διεκδικήσεις. Τά έκλογικά άποτελέσματα τού 1976 άναδεικνύουν ένισχυμένο σέ ψήφους τό ΙΚΚ, ένώ οί φορείς τής άριστερης έναλλακτικής κυβέρνησης συγκεντρώνουν περίπου τό πάγιο ποσοστό τους και παραχωρούν άρκετές από τίς θέσεις των εκλεγμένων τους βουλευτών σέ εργάτες μέλη τού κινήματος των άνέργων. Τά άποτελέσματα των εκλογών έντείνουν τή διαδικασία φθοράς των έξωκοινοβουλευτικών ένώ ή νίκη τού ΙΚΚ τού έπιτρέπει νά προχωρήσει άκόμη περισσότερο τή λογική τού ιστορικού συμβιβασμού, δηλαδή στήν πολιτική τής «έθνικής άλληλεγγύης», όπως όνόμασε τό ΙΚΚ τήν πλήρη υποστήριξη τής

Χ.Δ. στό κοινοβούλιο πού κορυφώνει τίς διάφορες τοπικές συμμαχίες. Αυτό δέν τό έμποδίζει ταυτόχρονα νά ένσωματώνει στόν πολιτικό του λόγο στοιχεία από τίς θέσεις και τίς αναλύσεις των κινημάτων και των έξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων. Η φθορά των έξωκοινοβουλευτικών τροφοδοτεί τή συνεχώς ίσχυροποιούμενη άριστερή τάση τού κόμματος και παράλληλα τίς άλογες και πάντως άπλοϊκές άμφισβητήσεις τού τύπου των ινδιάνων των πόλεων, γιά νά καταλήξουν αυτοί οί τελευταίοι σήμερα, μέσα από μιά μεγάλη άνασύνθεση, στό γενικό διαταξικό φαινόμενο πού όνομάστηκε κίνημα ειρήνης, στό όποιο τό ΙΚΚ πρόσκειται θετικά ή και συμμετέχει.

Τό ΙΚΚ κατάφερε νά άπομονώσει σταδιακά τίς οργανώσεις και τά κινήματα είτε ένσωματώνοντας κάποιες κριτικές τους είτε χρησιμοποιώντας τίς έσωτερικές άντιφάσεις και άδυναμίες τους, έντονες άλλωστε από τήν άρχή τής εμφάνισής τους, προσανατολίζοντας πάντα όλες αυτές τίς πολλές και ποικίλες άντιθέσεις γιά τήν ένίσχυση τής θέσης του στήν ιταλική κοινωνία, ένίσχυση πού τή θεωρούσε άναγκαία άφού δέν είχε νά περιμένει τίποτε από τήν ΕΣΣΔ. Η άντοχή τού ΙΚΚ στίς έντονες άριστερές πιέσεις και κριτικές — πού έδω άπλώς περιγράψαμε — δέν όφειλεται τόσο στή συντριπτική ποσοτική διαφορά μεταξύ έξωκοινοβουλευτικών και ΙΚΚ, αλλά στήν ιστορικότητα τού τελευταίου, στή διαταξική σύνθεσή του και στήν πράγματική πολιτική δημοκρατία στό έσωτερικό του πού επέτρεπαν τή διαμόρφωση ίσορροπιών άκόμη και όταν οί άντιθέσεις ήταν έντονες.

Μέ τόν ιστορικό συμβιβασμό άρχικά και τήν έθνική άλληλεγγύη άργότερα, τό ΙΚΚ έθετε σέ άποκλειστική προτεραιότητα τά έθνικά ζητήματα τής Ιταλίας ή αυτά πού όνομάτιζε έθνικά, και έν όνόματι τους απέκλειε τήν δημιουργία όχι μόνο πολιτικών και ιδεολογικών αλλά κυρίως ταξικών συγκρούσεων, περιορίζοντας τή σημασία τους σέ άπλές διεκδικήσεις. Η άπομόνωση τής ισχυρότατης σοβιετικής έπιρροής στό κόμμα έγινε δυνατή άκριβώς γιά τό μεγάλα προβλήματα τής Ιταλίας ή πολιτική τάση τού Ε. Μπερλίγκουερ, σέ συμμαχία μέ τήν Χ.Δ, τά έθεσε στό κόμμα ως έθνικά ζητήματα πού συνεπώς άπαιτούσαν διαταξικές συμμαχίες και πολιτική. Μιά τέτοια πολιτική τοποθέτηση τού συνόλου σχεδόν των προβλημάτων τής ιταλικής κοινωνίας άφηγε σοβαρά εκτεθειμένη κάθε άντίδραση πού θά μπορούσε νά προέλθει ιδιαίτερα από τή φιλοσοβιετική τάση τού κόμματος. Η σταδιακή ένσωμάτωση από τό ΙΚΚ των άριστερών έξωκοινοβουλευτικών θέσεων άναφορικά μέ τό χαρακτήρα των σοβιετικών κοινωνιών και τήν έξάρτησή του από τήν ΕΣΣΔ όχι μόνο βοήθησε στήν άποδυνάμωση των φιλοσοβιετικών τάσεων αλλά χρησίμευσε και ως άριστερό άλλοθι γιά τή διαταξική πολιτική του, τήν όποία έπιβεβαίωσε από τήν άνοδο τού κόμματος στίς εκλογές τού '76 σέ άντιδιαστολή μέ τή συνεχή φθορά των έξωκοινοβουλευτικών. Τό ΙΚΚ μέ τή συνεχή ένσωμάτωση θέσεων από τίς αναλύσεις των τελευταίων ήθελε νά δείξει ότι όχι μόνο μπορούσε αλλά και ήθελε νά τους αντικαταστήσει, περιορίζοντας μέ αυτό τόν τρόπο τό ρόλο άκόμη των κοινωνικών κινήματων σέ άπλές ομάδες πίεσης, από όπου ή φθορά ήταν πίο εύκολη.

Όστόσο ή φθορά αυτή, κυρίως μετά τό '76, επέτρεψε τήν ένταση ενός παλιότερου φαινομένου. Η άπεριγραπτη πλήξη των ινδιάνων των πόλεων αυξάνεται

μαζί με τον αριθμό τους και παράλληλα εντείνεται η πολιτική τρομοκρατία των *Έρυθρων Ταξιαρχιών*. Όσο ή τεράστια ποικιλία των κοινωνικών αντιθέσεων που εκδηλώθηκε μετά το '68 και δημιούργησε κινήσεις, κινήματα, οργανώσεις, που οργανώσε τελικά τον κόσμο γύρω από τα προβλήματα του και βγήκε στο δρόμο να διεκδικήσει και συχνά να επιβάλλει τη λύση τους, όσο λοιπόν αυτή η τεράστια κοινωνική και συνάμα πολιτική ποικιλία συρρικνώνεται στη συμμαχία μεταξύ ΙΚΚ και Χ.Δ, τόσο οι ινδιάνοι αυξάνονται και η τρομοκρατία εντείνεται. Οι ινδιάνοι βέβαια έθεταν προβλήματα αντιμετώπισιμα είτε με την κρατική καταπίεση είτε με την κοινωνική ενσωμάτωση. Οι Ταξιαρχίες όμως θα προκαλέσουν μεταξύ άλλων έντονες έσωκομματικές συγκρούσεις.

Στό τέλος της δεκαετίας του '70 το ΙΚΚ έχει σχεδόν απαλλαγεί από τους φορείς της άριστης κριτικής, ενώ ταυτόχρονα έχει αποκολληθεί πλήρως από τις παραδοσιακές σχέσεις του με τη σοβιετική διεθνή πολιτική και το μοντέλο των σοβιετικών κοινωνιών. Η ΕΣΣΔ είναι πλέον για το ΙΚΚ η ανερχόμενη υπερδύναμη που δεν μπορεί να αγνοήσει στά έθνικά του σχέδια. Στό τέλος της ίδιας δεκαετίας, οι *Έρυθρές Ταξιαρχίες* βρίσκονται στό απόγειο της δράσης τους. Οι έσωκομματικές συγκρούσεις στό ΙΚΚ σχετικά με την αντιμετώπιση της, που δημιουργούσε μία αύξουσα παρουσία της κρατικής καταστολής, έθεσαν τό ζήτημα της πολιτικής ευθύνης του κόμματος για την εμφάνιση του φαινομένου και από αυτό τό σημείο σύντομα ή συζήτηση έφτασε στό βασικό πολιτικό ζήτημα του ιστορικού συμβιβασμού, τή συμμαχία με τή Χ.Δ, που έπνιγε τις πολιτικές και κοινωνικές αντιθέσεις κάτω από τό βάρος των δύο κομμάτων και δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση του μεσσιανικού φαινομένου της άριστης πολιτικής τρομοκρατίας, και ταυτόχρονα ενίσχυε στό ΙΣΚ τις τάσεις συνεργασίας με τή Χ.Δ. Ταυτόχρονα, ό μεγάλος κερδισμένος από τον ιστορικό συμβιβασμό, ή Χ.Δ, έκτιμώντας ότι ό συσχετισμός έχει μετατοπιστεί προς όφελός της και θέλοντας να ταυτιστεί περισσότερο με τή νέα διεθνή πολιτική των υπερατλαντικών συμμάχων της, αρχίζει άργά να ανατρέπει τήν συμμαχία με τό ΙΚΚ. Τό τελευταίο έχει ήδη εγκαταλείψει, μετά τήν υποχώρησή του στις βουλευτικές εκλογές του '79, τήν πλήρη υποστήριξη της Χ.Δ που υπαγόρευε ή πολιτική της εθνικής αλληλεγγύης, τοποθέτηση που επικυρώνεται και από τό 15ο συνέδριο τήν ίδια χρονιά. Ό ιστορικός συμβιβασμός, αν και έχει κλονιστεί πλέον σοβαρά, παραμένει σιωπηλά σε έκκρεμότητα.

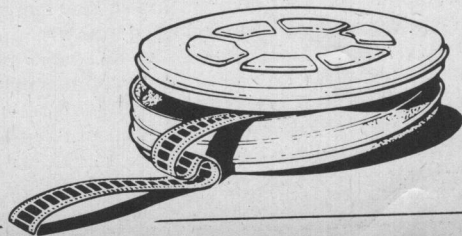
Τό 1981, ό Ε. Μπερλίγκουερ δηλώνει ότι «δέν υφίσταται πλέον ή προωθητική δύναμη της 'Οκτωβριανής Έπανάστασης», διακόπτοντας με αυτό τον τρόπο και τους παραδοσιακούς δεσμούς του ΙΚΚ με τήν ΕΣΣΔ. Έτσι ανοίγει όριστικά ό δρόμος για τήν πλήρη άποσοβιετοποίηση που επικυρώνεται από τό τελευταίο συνέδριο, στό όποιο ή θέση για τήν 'Οκτωβριανή Έπανάσταση συμπληρώνεται από τή συνολική απόρριψη του σοβιετικού κοινωνικού μοντέλου και τήν επιβεβαίωση της πολύ περιορισμένης έπιρροής των φιλοσοβιετικών τάσεων στό κόμμα.

Η νέα πολιτική του ΙΚΚ, ή δημοκρατική έναλλακτική λύση, που προκύπτει από τό 16ο συνέδριο, μεταρρυθμίζει τον ιστορικό συμβιβασμό τοποθετώντας ξανά τό ΙΚΚ στό χώρο της αντίπαλης δύναμης στη Χ.Δ. Έτσι

καλύπτεται έν μέρει και ή άριστη τάση του κόμματος που είχε αναπτυχθεί όλα τά προηγούμενα χρόνια. Η νέα πρόταση συμμαχίας άπευθύνεται στό Σ.Κ. και στό μικρά δημοκρατικά κόμματα, με τήν προϋπόθεση όλοι μαζί να άποκαταστήσουν καταρχήν τήν ύφεση μεταξύ τους. Οι πρώτες συγκεκριμένες προτάσεις του ΙΚΚ προς τό ΙΣΚ, που άποτελούν συγχρόνως προειδοποίηση προς τή Χ.Δ, είναι ή από κοινού αντιμετώπιση του θέματος που βάζει ή ένδεχόμενη έγκατάσταση των άμερικανικών πυραύλων στη Σικελία, και ή τακτική ένόψει των περιφερειακών εκλογών. Αυτές είναι και οι μόνες συγκεκριμένες πολιτικές προτάσεις του ΙΚΚ στό νέο πιθανό σύμμαχο, τό ΙΣΚ, ένώ όλα τά ύπόλοιπα πολιτικά, οικονομικά και άλλα προβλήματα άπλώς μνημονεύονται.

Με τήν πρότασή του, τό ΙΚΚ προβάλλει και επικυρώνει μέσα από τό συνέδριο μία πολιτική ιδέα-πρόταση, όρίζοντας άπλώς τό όριο των έφικτών πολιτικών συμμαχιών που θά ήταν δυνατό να τήν πραγματοποιήσουν και να της δώσουν τό άπαραίτητο κοινωνικό και οικονομικό περιεχόμενο, συνεπώς και τήν ένδεχόμενη προοπτική της. Τό κόμμα συρρικνώνει τήν προηγούμενη συμμαχία του στις κεντρικές δημοκρατικές και άριστερές δυνάμεις, άποκλείοντας αυτή τή φορά τή Χ.Δ, ένώ διατηρεί τό βασικό πολιτικό και ιδεολογικό σχήμα της περιόδου του ιστορικού συμβιβασμού: να βγει ή 'Ιταλία από τήν κρίση' σχήμα που συνοψίζει άόριστα τή στρατηγική του ΙΚΚ. Ό Ε. Μπερλίγκουερ, άπαντώντας στην άριστη κριτική ότι οι προγραμματικές προτάσεις του συνεδρίου είναι άνεπαρκείς, είπε ότι είναι οι πιο ολοκληρωμένες από όλων των κομμάτων. Με αυτό τό άρνητικό έπιχείρημα, ό γενικός γραμματέας του ΙΚΚ θέλησε ίσως να παρακάμψει μία άρρητη αλλά σαφέστατη έπιλογή του κόμματος: τή σταθερή έλλειψη, τήν τελευταία δεκαετία, ενός νέου στρατηγικού στόχου που θά προσδιορίζει γενικά τις θεωρητικές και ιδεολογικές συντεταγμένες του κόμματος, φυσικά όχι για να άποτελέσει ιδεολογικό ύποκατάστατο της άνυπαρξίας προοπτικής — όπως στά φιλοσοβιετικά κομμουνιστικά κόμματα —, αλλά για να έλέγχονται έμμεσα οι συγκυριακές πολιτικές έπιλογές.

Παρόλο που ή έσωκομματική δημοκρατία στό ΙΚΚ είναι γεγονός και μετά τό συνέδριο, αυτή από μόνη της δέν άρκει για να έλέγξει τις έπιμέρους πολιτικές έπιλογές της ήγείας, που προσδιορίζονται έτσι άποκλειστικά και μόνο από τις συγκυρίες, όπως στην περίοδο του ιστορικού συμβιβασμού. Τό κόμμα που άνοιξε τό δρόμο στην πολιτική και ιδεολογική χειραφέτηση των κομμουνιστών όλου του κόσμου από τήν ΕΣΣΔ, κινδυνεύει, εξαιτίας της άνυπαρξίας έναλλακτικής στρατηγικής, να ταυτιστεί ξανά αλλά με νέο τρόπο με τά φιλοσοβιετικά κόμματα, στα όποια ό άκατάσχετος ψευτοεπαναστατικός λόγος κρύβει τήν παραχώρηση της στρατηγικής τους προοπτικής — και συνεπώς της τρέχουσας πολιτικής τους — στις διεθνείς γεωπολιτικές έπιλογές της ΕΣΣΔ.

Ἡ κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στή σημερινή Γαλλία

τοῦ Ἀνρί Λεφέμπρ

Δημοσιεύουμε ἐδῶ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Γάλλου μαρξιστῆ φιλόσοφου Ἀνρί Λεφέμπρ στὴ διεθνή συνάντηση πού ὀργάνωσε στὸ Κότβατ τῆς Γιουγκοσλαβίας ἡ ἐπιθεώρηση *Socialism in the World* μεταξύ 25 καὶ 29 Ὀκτωβρίου 1982 μὲ θέμα «Ἡ μαρξιστικὴ σκέψη σήμερα, καταστάσεις, διαμάχες, προοπτικές». Ὁ ἀναγνώστης θὰ κρίνει τὴν ἀξία τῆς πυκνῆς αὐτῆς ἐκθεσης ὅπου αὐτὸς ὁ βετεράνος τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγώνων μὲ πίκρα, ἀλλὰ ὄχι χωρὶς αἰσιοδοξία, περιγράφει τὴν κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στὴ χώρα του.

Ἀπὸ τὴ μεριά μας λυπούμαστε πού στὸ τριήμερο γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ Μάρξ, πού ὀργάνωσε πρόσφατα τὸ ΚΜΑΣ στὴν Πάντειο, ὁ Ἀνρί Λεφέμπρ δὲν μπόρεσε νὰ ἔλθει. Ἴσως ἡ παρουσία του νὰ ἔδινε κάποιο τόνο στοχαστικότητας, κάποια διάσταση φροντίδας γιὰ τὴ θεωρία, ἴσως τελικὰ αὐτὸς ὁ σεβασμῖος γέρον ἐκανε κάποιους νὰ σκεφτοῦν ὅτι ἡ ρεαλιστικὴ εἶναι ἡ πιὸ ἀνεδαφικὴ κι ἀναποτελεσματικὴ πολιτικὴ στάση γιὰ τοὺς ἀδύνατους καὶ τοὺς χαμένους.

1. Θὰ προσπαθῶ, σὲ μιά πολὺ συμπυκνωμένη ἀνακοίνωση, νὰ δείξω τὴ σημερινὴ κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στὴ Γαλλία. Θὰ δώσω πολὺ λίγα ὀνόματα, ἐλάχιστα παραθέματα καὶ ἐλάχιστα ἐπιχειρήματα. Ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἀναπτύξω περισσότερο τὴ μικρὴ μου ἐκθεση στὴ διάρκεια τῆς συζήτησης πού θ' ἀκολουθήσει, ἂν συζήτηση ἀκολουθήσει. Τὰ ὅσα θὰ ἐκθέσω περιορίζονται στὴν κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στὴ Γαλλία, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐμπόδιζα τὸν ὁποιοδήποτε νὰ βγάλει ἀπ' τὰ λεγόμενά μου πιὸ γενικὰ συμπεράσματα.

Ἡ κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στὴ Γαλλία δὲν εἶναι περίφημη καὶ τὰ συμπτώματα «κρίσης» πολλαπλασιάζονται. Κατὰ πάσα πιθανότητα ἡ κρίση αὐτὴ εἶναι μέρος μιᾶς γενικότερης ἀναστάτωσης πού θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε παγκόσμια καὶ ἡ ὁποία δὲν ἀφήνει τίποτε ἢ σχεδόν τίποτε ἄθικτο στὶς σύγχρονες κοινωνίες. Ἡ διαπίστωση δημιουργεῖ ἀμέσως ὀρισμένα ἐρωτήματα:

«Γιατί ἡ μάρξιστικὴ σκέψη δὲν ἐνισχύεται μὲ τὴν κρίση πού γενικεύεται καὶ ἴσως παγκοσμιοποιεῖται; Γιατί ἡ σκέψη πού προήλθε ἀπ' τὸν Μάρξ δὲν ἀνέλυσε, καὶ ἀκόμα, δὲν προεῖδε αὐτὴ τὴ βαθιὰ ἀναστάτωση πού πάει ἀπ' τὰ θεμέλια ὡς τὴν κορυφή, ἀπὸ τίς δομές ὡς τίς ἀξίες; Γιατί στὴ Γαλλία ἡ μαρξιστικὴ σκέψη δὲν ἀνοίξε μὲ σαφὴ τρόπο νέους δρόμους δείχνοντας τίς λύσεις στὰ νέα προβλήματα; Γιατί ἡ Ἀριστερὰ στὴ Γαλλία, ἡ Ἀριστερὰ πού ἦρθε στὴν ἐξουσία, δὲν ἐμβάθυνε τίς μαρξιστικὲς ἀντιλήψεις ἀλλὰ ἀντίθετα μοιάζει πὼς θέλει νὰ τίς ἀποφύγει, μὲ ἐξαίρεση κάποιους κομμουνιστές; κ.λπ., κ.λπ.»

Πρὶν σχεδιάσουμε μιὰ κάποια ἀπάντηση στὰ προηγούμενα ἐρωτήματα, καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη, ἄς γυρίσουμε στὰ γεγονότα.

2. Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ χοντρά συμπτώματα τῶν δυσκολιῶν τῆς μαρξιστικῆς σκέψης πού παρατηρεῖ κανεὶς στὴ Γαλλία αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια εἶναι ἡ ταχύτατη πτώση τῆς πώλησης τῶν «προϊόντων» πού φέρνουν τὴν ἐτικέτα: μαρξιστικό. Πρὶν λίγα χρόνια ἀκόμη ὁ μαρξισμὸς ἦταν κυριολεκτικὰ στὴ μόδα, πράγμα πού δὲν σημαίνει ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ εἶχε κατανοηθεῖ καὶ ἀφομοιωθεῖ. Ἄνθρωποι πού δὲν εἶχαν κανένα σοβαρὸ λόγο, κανένα κρίσιμο κίνητρο νὰ προσχωρή-

σουν στὸ μαρξισμό, τὸν εἶχαν υἱοθετήσῃ βλέποντας σ' αὐτὸν τὴ μόνη στέρεη καὶ συνεκτικὴ θεωρία γιὰ τὴν ἐποχὴ. Ἐβρισκαν σ' αὐτὸν ἓνα σύστημα καὶ λίγο-πολύ ἓνα δόγμα. Ὅμως, αὐτὴ ἡ καθαρὰ διανοούμενη στάση ἔχει τώρα σχεδόν ὀλοκληρωτικὰ ἐξαφανιστεῖ καὶ τίποτε δὲν τὴν ἔχει ἀντικαταστήσει. Ἀντίθετα, σήμερα δεσπάζει ἡ ἐγκατάλειψη τῆς θεωρίας. Βασιλεύει ὁ πραγματισμὸς, ὁ ἐμπειρισμὸς, ἡ εὐκαιριακὴ δράση, καὶ κυρίως ἡ θέση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κάθε μορφὴ δράσης, πού θὰ τὴν ἐνέπνεε κάποια θεωρία, εἶναι καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία. Αὐτὴ ἡ ἀποποίηση τῆς θεωρητικῆς σκέψης καταλήγει σὲ μιὰ ὀλοσχερὴ τῆς ἀπόρριψη. Ἡ θεωρητικὴ σκέψη γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους, κυρίως γιὰ διανοούμενους, μοιάζει ἀπαρχαιωμένη καὶ ἀχρηστευμένη. Ὑποφέρει ἀκόμη καὶ τὸ γόητρο τῆς ἴδιας τῆς φιλοσοφίας. Μόνο ἡ τεχνολογία τραβᾷ τὴν προσοχή, μονοπωλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον, ἀκόμη κι ἀνάμεσα σὲ πολὺ νέους ἀνθρώπους. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μιὰ πραγματικὴ ἀντιθεωρητικὴ συνωμοσία πού δὲν χαρίζεται οὔτε κἀν στὴν ψυχανάλυση, παρόλο πού ἡ τελευταία εἶναι ἀκόμη τῆς μόδας. Τὸ ἐκπληκτικὸ εἶναι ὅτι ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ ξέρομε καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλουμε, ἔχουμε καταλήξῃ στὶς θέσεις τὸ ἀγγλοσαξονικοῦ ἐμπειρισμοῦ, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά προσδοκοῦμε νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ κυριαρχία τῶν ΗΠΑ.

Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῆς μαρξιστικῆς σκέψης διεξάγεται κυρίως ἀπὸ παλαιούς μαρξιστές, παλαιὰ μέλη τοῦ Γαλλικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος πού μεταμορφώθηκαν σὲ σφοδροὺς πολέμιους τῆς. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ πόλεμος ἀντιστοιχεῖ σὲ προσανατολισμοὺς πιὸ γενικούς. Ἡ μὴ κομμουνιστικὴ ἀριστερὰ, χωρὶς νὰ ἀναζητήσει πραγματικὰ μιὰ νέα ἰδεολογία, μιὰ νέα θεωρία, παράτησε τὸ μαρξισμό, κι αὐτὸ χωρὶς πολεμικὴ, χωρὶς πραγματικὴ συζήτηση, λές καὶ τὸ πράγμα ἦταν αὐτονόητο. Ὅσο γιὰ τὰ μέλη τοῦ ΓΚΚ προσπαθοῦν τώρα νὰ ἀνακτήσουν τὴν περιβόητη «ἱστορικὴ καθυστέρηση». Ἀλλὰ τὸ ἀντίτιμο εἶναι φοβερὰ βαρὺ. Ἡ ἀφερεγγυότητα τῶν καθεστώτων τοῦ ὀνομαζόμενου «ὐπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» μεγαλώνει τίς δυσκολίες.

3. Πρέπει νὰ ἐρευνησουμε ἀκόμη πιὸ μακριὰ κι ἀκόμη πιὸ βαθιά. Οἱ διακυμάνσεις τῆς μόδας ἀνάμεσα στοὺς διανοούμενους καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ διακυμάνσεις δηλαδή ἰδεολογίας καὶ γνώσης στὴ διάρκεια μιᾶς κρίσι-

μης περιόδου, χρειάζεται να εξηγηθούν αν και δεν εξηγούν τα πάντα. Νομίζω ότι μπορώ να πω ότι ο μαρξισμός ποτέ δεν είχε ολοκληρωτικά αφομοιωθεί στη Γαλλία, όπως άλλωστε και η φιλοσοφία του Χέγκελ. Στη Γαλλία, ως προεξέχουσα τάση, είχαμε έναν μαρξισμό καρτεσιανοποιημένο, όπως τό ίδιο συνέβαινε με τον καντισμό, και σήμερα με τον χαιντεγκερισμό, μεταφρασμένους με τους όρους του «cogito, ergo sum» (σκέφτομαι, άρα υπάρχω), είχαμε να κάνουμε δηλαδή μ' έναν στοχασμό έντονοτα χρωματισμένο με τα χρώματα της ψυχολογίας. Χρησιμοποιώντας έδω μιά μεταφορά κάπως νατουραλιστική νομίζω πως μπορώ να πω ότι τό «μπόλι» του μαρξισμού πάνω σε μιά παράδοση ισχυρή και παλαιά, φιλοσοφική και συνάμα επιστημονική, δεν έπιασε καλά. Βέβαια, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τό μπόλι αυτό απέτυχε ολοκληρωτικά ούτε ότι ή σκέψη αυτή δεν είχε μιά ισχυρή επίδραση. Άλλά ούτε μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι από τό μπόλιασμα βγήκε ένα μεγάλο, ώραίο κι άνθηρό δένδρο. Ο μαρξισμός στη Γαλλία ποτέ δεν έχασε τήν όψη ενός προϊόντος που ήρθε άπ' έξω, άπ' τή Γερμανία, τή Ρωσία. Δεν απέκοψε τόν καρτεσιανό του πυρήνα, τήν πρακτική ενός στοχασμού προσκολλημένου στό cogito και τήν αντίστοιχη λογική που συνεπάγεται αυτή ή πρακτική. Οί πιό σφοδρές φραστικές επιθέσεις έναντιόν του ιδεαλισμού άρκέστηκαν να συνεχίσουν τή μαρξιστική σκέψη στηριζόμενες σε μιά επίσης «ιδεαλιστική» επιχειρηματολογία, δηλαδή ύποκειμενική. Μάλιστα ήταν εύκολο να διαπιστώσει κανείς στη Γαλλία τήν προοδευτική επέκταση του ύποκειμενισμού από τό άτομικό στό συλλογικό, δηλαδή επέκταση του άτομικού και στά ταξικά προβλήματα, άκόμη και στό πολιτικό κόμμα, που λειτουργούσε ως «ύποκειμενο» τήν ίδια ώρα που ή «κλασική» έννοια του ύποκειμένου συνταρασσόταν μπροστά στη μαρξιστική κριτική.

Πιό συγκεκριμένα, μπορώ να βεβαιώσω ότι ή διαλεκτική σκέψη πολύ άσχημα είχε κατανοηθεί. Η καρτεσιανή προτεραιότητα της προφάνειας, της άγνης καθαρότητας, των άπολύτως διακεκριμένων ιδεών, δηλαδή των κατακερματισμένων ιδεών, ποτέ δεν άμφισβητήθηκαν πραγματικά. Στη Γαλλία ή αντίφαση είναι συνώνυμη του παραλογισμού και της ασάφειας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν αντιμετώπιζουμε στόν τόπο μας αντιφάσεις, αλλά ότι βρισκόμαστε μπροστά τους χωρίς θεωρία. Άκόμη κι αυτή ή ιδέα μιάς θεωρίας για τήν αντίφαση, δηλαδή μιάς θεωρίας της διαλεκτικής, στην πραγματικότητα δεν είχε εισηγηθεί στη χώρα μας. Άς προσθέσουμε ότι ή διαλεκτική συχνά παρέμενε φραστική, κοντά στη ρητορική, τή σοφιστική, τήν έριστική (έλληνική όνομασία της τέχνης της συζήτησης όπου τά επιχειρήματα αντίστρέφονται, άκριβώς όπως κάνει ό δικηγόρος για να κερδίσει τήν ύπόθεσή του). Με δύο λόγια, ό ύποκειμενισμός, ή ρητορική, ό λογικός και ψυχολογικός φορμαλισμός παρενόχλησαν και ίσως απέτρεψαν τήν άφομοίωση της διαλεκτικής στη γαλλική παιδεία, έκτός από τίς εξαιρέσεις κάποιων μεμονωμένων διανοουμένων.

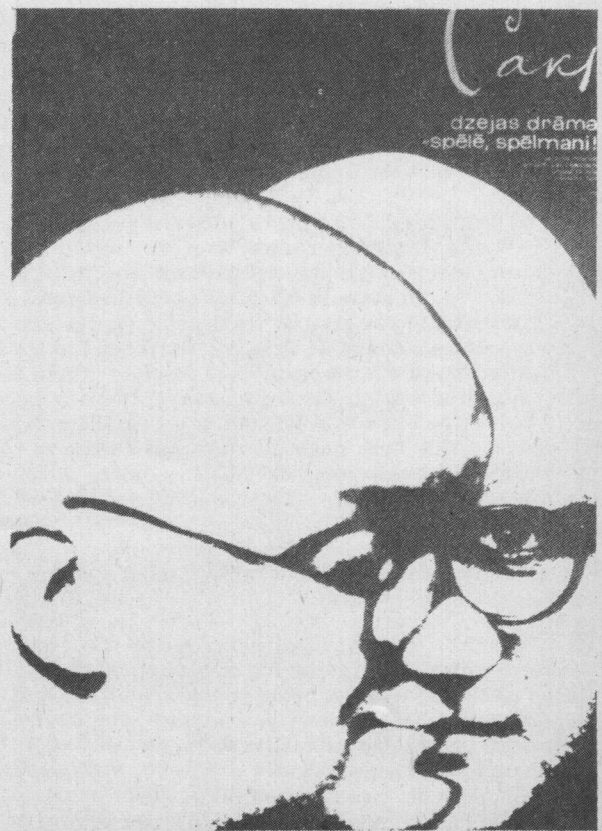
4. Στη φιλοσοφική επίδραση της καρτεσιανής παράδοσης ως προσθέσουμε τήν πολιτική επίδραση της γιακωβίνικης παράδοσης. Οί δύο παραδόσεις πορεύονται μαζί. Συγκεντρωτικής έμπνευσης, καθοδηγημένη και προσανατολισμένη από τούς γιακωβίνους παρά

τήν αντιπολίτευση των γιρονδίνων και των άντισυγκεντρωτικών τάσεων, ή γαλλική επανάσταση υπήρξε έθνικιστική με τήν έννοια της προτεραιότητας του κρατικού λόγου.

Αυτή ή προοπτική αναπτύχθηκε με μιάν άτεγκτη λογική μετά τό 1789 από τήν επαναστατική έξουσία, και, μετά τό 1800, από τό βοναπαρτισμό και τήν Παλινόρρωση.

Όστόσο, ή γαλλική επανάσταση ήταν κατάμεστη από αντιφάσεις. Άλλά αντί να τήν καταστήσουν άπογοητευτική, σ' αυτές άκριβώς τίς πολλαπλές αντιφάσεις χρωστά τή γονιμότητά της και τό μεγαλείο της. Ήταν υπέρμαχος ταυτόχρονα του άτόμου και του Κράτους, των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της άπόλυτης δύναμης του άπρόσωπου Νόμου, των ζωτικών προσδοκιών του λαού για εύτυχία και της άπαίτησης της θυσίας για τήν πατρίδα, του τέλους της θρησκείας και της λατρείας της Θεάς του Όρθου Λόγου, κ.λπ., κ.λπ.

Παραταύτα ή γαλλική επανάσταση ποτέ δεν γνώρισε και δεν άναγνώρισε τίς αντιφάσεις της. Οί μεγάλοι γιακωβίνοι, ανάμεσά τους κι ό Ροβεσπιέρος κι ό Σαιν Ζύστ, προχωρούσαν από προφάνεια σε προφάνεια, άπό δράση σε δράση, που τίς νομιμοποιούσαν με τό λογικό. Η θανατηφόρα πάλη των γιακωβίνων έναντιόν των άποκεντρωτικών γιρονδίνων τούς φαίνονταν σαν άγώνας του όρθου λόγου και της άλήθειας έναντια στην προδοσία και τό ψεύδος. Σ' αυτή τή γραμμή και σ' αυτή τήν παράδοση ή γαλλική παιδεία γνωρίζει άσχημα, και δεν άναγνωρίζει, τίς αντιφάσεις και τίς συγκρούσεις που διαπερνούν τό γαλλικό έθνος: για παράδειγμα ή μακρόχρονη και έπώδυνη σύγκρουση ά-

νάμεσα στη δημοκρατία στο έσωτερικό της χώρας και την αποικιοκρατία στο εξωτερικό. Γι' αυτό, κατά τη γνώμη μου, η απόρριψη της διαλεκτικής ως θεωρίας των αντιφάσεων, ως γνώσης των συγκρούσεων. Στη Γαλλία η εκλογικευμένη γνώση, αρνούμενη τη διαλεκτική, έπληρε τό δρόμο των άδιεξόδων. Είδαμε, εδώ και μερικά χρόνια, να χρησιμοποιείται με μία εκπληκτική αυξανόμενη συχνότητα ο όρος: παράδοξο. Στη δημοσιογραφία, στη λογοτεχνία και τη φιλοσοφία, όλα είναι παράδοξα! Όστόσο ο όρος αυτός καλύπτει τις αντιφάσεις που δέν πιστοποιήθηκαν σαν τέτοιες. Τις άποκρύπτει μολονότι τις έπισημαίνει. Έπικαλύπτει ένα είδος ιστορικού συμβιβασμού ανάμεσα στην ιστορική λογικότητα και τη θεωρία των αντιφάσεων. "Όχι χωρίς κινδύνους. Καταρχήν περιγράφεται τό παράδοξο· στη συνέχεια παράγονται άλλα παράδοξα και παραδοξολογίες. Έτσι ο στοχασμός αίωρείται ανάμεσα σε δύο παραστάσεις που αντιπαρατίθενται: τό σύστημα και τό παράδοξο, όπου τό ένα παραπέμπει στο άλλο και μολαταύτα διορθώνονται άμοιβαία, διαφοροποιούνται συνεχώς, πλημμυρίζουν τη γνώση και τη φιλοσοφία και επηρεάζουν τη λογοτεχνία, τόν κινηματογράφο και τις άλλες τέχνες. Θά 'πρεπε να τις άποδοκιμάσει κανείς ή αντίθετα να τις μετατοπίσει ενσωματώνοντάς τις; Αντί όμως να έπιχειρηθεί αυτό τό δεύτερο διάβημα, από μαρξιστική πλευρά, άνοιξαν βίαιο πόλεμο έναντιόν των παραδόσεων για τις όποιες γίνεται λόγος. Τις κατάγγειλαν ως «ταξικές ιδεολογίες» αντιπαραθέτοντάς τους τό δήθεν ριζικό κι άπόλυτο νεωτερισμό του μαρξισμού, τήν ολοκληρωτική του άλήθεια. Πράγμα που πήγαινε βέβαια πολύ μακριά στην κατεύθυνση των δογματικών άφορισμών

και εξάλλου διόλου δέν συμφωνούσε με τό πολιτικό σχέδιο που βασιζόταν στην ανάπτυξη της δημοκρατίας, στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου κ.λπ. Έπληρχε μάλιστα μερικές φορές στη Γαλλία ανάμεσα στους μαρξιστές διανοούμενους μία τάση προς τόν ιδεολογικό σεχταρισμό που πήγαινε μαζί με ένα διπλό παιχνίδι που δέν είχε να κάνει με τη διαλεκτική στους ίδιους τους κόλπους του μαρξιστικού στοχασμού, διπλό παιχνίδι που άποσυνέδεε τήν πράξη από τη θεωρία.

5. Βέβαια, η έκστρατεία στην όποία επιδιόταν η δεξιά κι ένα μέρος της άριστερας στο όνομα των ταυτίσεων: «μαρξισμός = σταλινισμός» και «σοσιαλισμός = γκουλάγκ», η έκστρατεία αυτή απέδιδε καρπούς συναντώντας τους ιστορικούς λόγους της απόρριψης, της άρνησης, της άκατανοησίας. Ένα άλλο στοιχείο όχι άμελητέο της σημερινής κατάστασης προέρχεται από τις υπερβολές της κριτικής και κάποιες θεωρητικές υπερβάσεις. Στη δεκαετία μεταξύ 1965 και 1975 έγινε κατάχρηση της ιδεολογίας. Μερικοί διανοούμενοι κούρασαν τό κοινό, δηλαδή τό σύνολο των διανοουμένων, με άφηρημένες ουτοπίες και φαντασιώσεις. Στο όνομα του μαρξισμού ή χωρίς αυτόν κι άκόμη έναντιόν του μερικοί πέρασαν από τήν κριτική στην υπερκριτική κι άπ' αυτήν στον σκέτο και καθαρό μηδενισμό. Αυτή ή υπερκριτική τάση παρήγαγε τό δικό της άδιέξοδο και τώρα ζει τήν άγωνία της. Κατέληξαν στο να μίν μπορούν πιά να μιλήσουν, να μίν τολμούν να γράψουν γιατί κάθε έρώτημα έφερνε πάραυτα τήν έπερώτηση του έρωτήματος και του έρωτούντος. «Ποιός μιλά; Από πού, από ποιά θέση; Μέ ποιό δικαίωμα;» Ό λόγος κλωθογύριζε στά γιατί τών διότι και τά πώς τών ποσαχώς. Αυτή ή υπερκριτική και τρομοκρατική τάση εξαφανίστηκε άκριβώς όταν άρχισε ή έμπρακτη κριτική της οικονομικής πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας — ή διαφορετικά αυτό που όνομάζουν κρίση από τό 1955 και μετά. Τότε, τή σοβαρή δουλειά της άρνησης τήν αντικατέστησε ή άφηρημένη άρνηση (και διόλο σοβαρή, κάτω από τό κάλυμμα της σοβαροφάνειας) του ύπάρχοντος.

6. Όστόσο, μερικά χαρακτηριστικά φαινόμενα της ύπάρχουσας κοινωνίας στη Γαλλία, όπως και ιδιότυπα χαρακτηριστικά στους κόλπους του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, δέν εξαφανίστηκαν. Είναι ίσως συνδεδεμένα με ιδιαίτερες άποχρώσεις για τή δημοκρατία; Θέλω πρώτα να ξαναγυρίσω στη σύγχυση που επιδεινώνει τήν κατάσταση ανάμεσα στη μόδα και τήν παιδεία, που πριν λίγα χρόνια άκόμενη αντιπαρατάσσονταν. Οί μορφωμένοι άνθρωποι δυσπιστούσαν στις μόδες και άντέτασαν στην έπιδερμικότητά τους τις ύψηλές και βαθιές αξίες της πραγματικής παιδείας. Σήμερα, τά βιβλία, τά έργα και οί συγγραφείς, οί ιδέες όχι μόνο λανσάρονται όπως οί μάρκες τών άπορρυπαντικών αλλά είναι τής μόδας μία ή δύο σαιζόν κι ύστερα διαβαίνουν. Έτσι μία ώραία πρωία ήρθαν στον κόσμο οί «νέοι φιλόσοφοι» κι εξαφανίστηκαν ως τό σούρουπο. Οί ψευτονεωτερισμοί πουλιούνται πολύ καλά υπό τόν όρο ότι δέν είναι πραγματικά νέοι. Αυτό όφείλεται στη δράση τών μέσων μαζικής έπικοινωνίας; Στην περίπτωση αυτή αυτά τά φαινόμενα του μοντερνισμού δέν περιορίζονται μόνο στη Γαλλία. Στη χώρα μας τό πολιτιστικό και πολιτικό μάρκετινγκ δουλεύει

πολύ καλά, και συνδέεται μ' έναν όρισμένο σνομπισμό. Κατ' αρχήν όλοι πιστεύουν ότι ή μόδα βαδίζει επικεφαλής στην πρόοδο· έπειτα καμώνονται ότι πιστεύουν πώς ό, τι είναι στη μόδα θά' διαρκέσει για πάντα.

Οί όξυδερκείς παρατηρητές σημειώνουν ότι πρόκειται ίσως για ένα φαινόμενο μίμησης, ένα είδος εξαμερικανισμού — χωρίς αντίγραφο, χωρίς ταυτότητα, κι ώστόσο πιο διεισδυτικός — τής γαλλικής και εύρωπαϊκής παιδείας, πράγμα πού πάει αντίθετα σ' όρισμένα προγράμματα τής σημερινής κυβέρνησης. Δέν θά μπορούσε, αυτή τουλάχιστον, νά στηριχθεί σέ μίαν ανανέωση τής μαρξιστικής σκέψης, σέ μιά νέα μορφή τής κριτικής σκέψης; Θά θέλαμε νά τό πιστεύουμε.

7. Η αυστηρότητα ύποχρεώνει. Είναι αδύνατο νά κρύψει κανείς σήμερα ότι ή άριστερά στη Γαλλία κατέκτησε τήν πολιτική έξουσία περνώντας πάνω από τά έρείπια τής θεωρίας, τής φιλοσοφίας και γενικότερα τής ιδεολογίας. Αναμφίβολα μπορούμε νά ύποβαθμίσουμε τή σημασία αυτού του γεγονότος άλλ' όχι νά τό κρύψουμε. Η άριστερά δέν έχει πιά κοσμοαντίληψη, δέν έχει καθοδηγητικές έννοιες, ούτε καν ούτοπίες· ούτε ή δεξιά άλλωστε. Θά πούνε ότι ή κρίση αυτή είναι πολύ αυστηρή. Ίσως, αλλά είναι τεκμηριωμένη. Θά τολμούσα μάλιστα νά πω ότι ή άριστερά έφτασε στην έξουσία περνώντας πάνω από τά έρείπια του θεσμοποιημένου μαρξισμού, δηλαδή του έπίσημου. Κι ακόμη χειρότερα, αν μπορεί νά γίνει χειρότερα, πάνω από τά έρείπια του *ούμανισμού* πού ύπήρξε για πολύ καιρό μετά τή γαγκωβίνικη επανάσταση ή ιδεολογία τής δημοκρατίας, των δικαιωμάτων του ανθρώπου — δημοκρατία πού καιρό πολύ ή άριστερά χαρακτήριζε ως «άστική», χωρίς άλλη ανάλυση.

Θέλω τώρα νά ύπογραμμίσω τή σημασία πού είχε τό έρείπιωμα του ούμανισμού, *ερείπιωμα* κι όχι *ξεπέρασμα*, πράγμα πού δείχνει τίς δυσκολίες τής ανασυγκρότησής του· τό φαινόμενο προκύπτει από τή σύγκλιση ανάμεσα σέ δύο ιδεολογικά ρεύματα διαφορετικά ώστόσο μεταξύ τους και ως προς τήν καταγωγή και ως προς τους προσανατολισμούς: τό ένα άριστεριστικό, ύπερκριτικό — τό άλλο πιο έπιστημονικό, σχεδόν θετικιστικό, αναφερόμενο στον Μάρξ. Δύο όνόματα πού αντιπροσωπεύουν τίς δύο τάσεις: Μισέλ Φουκώ, Λουί Άλτουσέρ. Είχαν κοινό σημείο τή διερεύνηση από τήν έπιστημολογία τής κατεκτημένης, τής όριστικής γνώσης, εκείνης πού καθιερώνεται μιά φορά για πάντα — για τήν αιωνιότητα προφανώς. Τό ένα ρεύμα βασιζόταν στην ιστορία, ενώ τό άλλο τήν καταφρονούσε. Αντάμωσαν τίς προσπάθειές τους ενάντια στον ούμανισμό πού τόν χαρακτήρισαν ιδεολογικό, έξω από τή γνώση. Κι αυτό χωρίς νά γνοιάζονται για τά συγκεκριμένα δικαιώματα πού συνδέονται μέ τήν άφηρημένη ιδέα του ανθρώπου. Οί φιλόσοφοι λοιπόν, κάτω από τό ένδυμα τής έπιστημολογίας, μπήκαν στον πόλεμο μέ μιά όρισμένη έλαφρότητα, προξενώντας έτσι ζημιά όχι μόνο στό δημοκρατικό προσανατολισμό μέσα στην ίδια τους τή χώρα αλλά στη φιλοσοφία, τή θεωρία και τή σκέψη γενικότερα. Στα έρείπια αυτά, πού προστίθενται στα έρείπια των παλιότερων γενιών — του ύπαρξισμού ειδικότερα —, τίποτε τό στέρεο δέν μόρεσε μέχρι τώρα νά οικοδομηθεί, καμιά θεωρία, κανένα σχέδιο. Η άπόρριψη του ούμανισμού συνεπιφέρει, πέρα από τόν πεσιμισμό και τό μηδενισμό, μιά όρεξη για τήν εξαγγελία τής κατα-

στροφής, ένα είδος προφητισμού τής Άποκάλυψης πού στη Γαλλία αντιπροσωπεύεται, κοντά σ' άλλους, από τόν Ζάν Μποντριγιάρ. Τίποτε δέν αντικαταστάθηκε άπ' όσα άπορρίφθηκαν και στη Γαλλία σήμερα βρίσκουμε ίσως καλές προθέσεις όχι όμως σχέδια, — παραστάσεις μάλλον παρά θεωρητική σκέψη —, θελήσεις και όρέξεις, όχι όμως ιδέες.

8. Σ' αυτή τή σύντομη έκθεση δέν έχω ακόμη ύπογραμμίσει άρκετά τήν έσωτερική διάσπαση στη Γαλλία τής σκέψης πού κατάγεται από τόν Μάρξ. Είναι αυτονόητο, κι αυτό ειπώθηκε καθαρά, ότι αυτή ή σκέψη δέν μπορεί νά παραμένει έξωτερική προς τά άλλα ρεύματα γνώσης και φιλοσοφίας. Η φιλοδοξία τής έξωτερικότητας, τής άπόλυτης άνωτερότητας, του ριζικού νεωτερισμού έπαιξε μερικά άσχημα παιχνίδια σ' όρισμένους μαρξιστές. Τους χρειάστηκε άργά ή γρήγορα νά συνθηκολογήσουν μέ παραδόσεις πού είχαν βαφτιστεί μέ τό όνομα τής κυρίαρχης ιδεολογίας ή τής άστικής ιδεολογίας. Τίποτε τό πιο φυσικό. Άλλά σημαίνει κάτι πιο άνησυχητικό όταν ένα φρέσκο ρεύμα, εύκαιριακό και συγκυριακό, πετυχαίνει νά επηρεάσει τή σκέψη των όπαδών του μαρξισμού. Ύπαινίσσομαι προφανώς εδώ όχι μόνο τήν έπιστημολογία αλλά και τόν στρουκτουραλισμό, τάσεις διακριτές μέν αλλά πού συναντήθηκαν όρισμένες στιγμές. Κάτω άπ' αυτή τήν έπιρροή θέλησαν νά ξεχωρίσουν στό έργο του Μάρξ όχι μόνο τό νεκρό από τό ζωντανό, όπως έπραξε π.χ. ό Κρότσε μέ τόν Χέγκελ — αλλά τό στέρεο, τό διαρκές, τό ξεχώρο από τό εφήμερο, — νά διακρίνουν τό έπιστημονικό από τό ιδεολογικό. Δέν έμοιαζε αυτό σά νά ήθελαν νά ύποτάξουν τήν κίνηση τής γνώσης, τής κοινωνίας, του κόσμου, σέ ένα κριτήριο σταθερότητας, άκινήσιας, και στατικής διάρκειας; Κάτι πού περιλαμβανόταν άριστα στό έργο όρισμένων πολιτικών ή ακόμη των τεχνοκρατών πού θέλησαν νά εφαρ-

μόσουν «στό πραγματικό» τις βουλές τους. Αυτή η στάση είχε την όψη ενός παράδοξου καθώς είχε να κάνει με τη θεωρία των αντιφάσεων και του διαλεκτικού γίνεσθαι. Η διαλεκτική πολύ υπέφερε αυτή την περίοδο, και ο όρος άδειασε από περιεχόμενο και νόημα. Η επιστημολογική στρουκτουραλιστική τάση κατέληγε στη υπεραξίωση της λογικής και τό παραγκώνισμα των αντιφάσεων στη γωνιά του παραλογισμού. Γιά λογαριασμό τίνος; Ένός νεοθετικισμού, ενός νεοεπιστημονισμού, που πήγαινε να όρθωθεί σε κυρίαρχη ιδεολογία παρά τις διαθέσεις των μαρξιστών.

Στήν άλλη όχθη αναπτυσσόταν ένα κριτικό ρεύμα που θεωρούσε ότι κατ' αρχήν τίποτε δέν ξεφεύγει από τήν κριτική, δηλαδή από μιá διαλεκτική κίνηση στή διαδικασία του γινώσκειν, άναγνωρίζοντας τή σημασία του *άρνητικού*. Η έννοια τής άλλοτρίωσης, σ' αυτό τόν προσανατολισμό, δέν ήταν παρά ένα σημείο άφετηρίας, που στήν πορεία ένσωματωνόταν σε συγκεκριμένες αναλύσεις. Στή Γαλλία τό ένλόγω κριτικό ρεύμα πραγματοποίησε τήν ανάλυση τής αναπαραγωγής των σχέσεων παραγωγής στον καπιταλισμό, ανάλυση που προέβαλλε όχι μόνο τήν έννοια τής παραγωγής αλλά και τής αναπαραγωγής. Η τάση αυτή ζωόγνησε επίσης τήν κριτική τής καθημερινής ζωής, του κράτους που όρθώνεται πάνω από τήν κοινωνία κ.λπ. Δέν υπάρχει άμφιβολία ότι και η τάση αυτή έκλινε προς τήν υπερκριτική. Αντιστάθηκε όμως με δύναμη, αλλά χωρίς όριστικά άποτελέσματα, στον κυρίαρχο επιστημονισμό. Οί αντιπαραθέσεις θά μπορούσαν να γονιμοποιήσουν τήν έρευνα, αλλά υπήρξαν ελάχιστες συζητήσεις, και όλες τους περιορίστηκαν σε κάποιους κριτικούς μονολόγους, πράγμα επίσης έκπληκτικό. Από τήν πλευρά του επιστημονισμού επιδίδονταν στήν έκφορά αξιωματών που έμοιαζαν άδιαμφισβήτη-

τα. Καί σίγουρα ή έλλειψη έκλεπτισμένων συζητήσεων έβλαψε τή μαρξιστική σκέψη πολύ περισσότερο από όσο τήν ζημίωσε ή αντιπαραθέσή της με αντίπαλα ρεύματα.

9. Τό άποτέλεσμα ήταν ο σκοταδισμός, ή αν θέλετε ή μη διαλεύκανση θεμελιακών έννοιών. Νέες έννοιες που θά μπορούσαν να εισαχθούν στήν έρευνα και να γίνουν αντικείμενο έπεξεργασίας άκόμη δέν είδαν τό φώς. Άλλο άποτέλεσμα ήταν οί παρατεταμένες συγχύσεις. Ίδου δυό ή τρεις περιπτώσεις παραδειγματικές. Άπ' όσο ξέρω στή Γαλλία δέν έγινε δυνατό να προταθούν καθαρές και αξιόπιστες λύσεις στο άκόλουθο ούσιαστικότερο πρόβλημα: πώς να μήν ύποκύψει κανείς στους σκληρούς νόμους που έρχονται από τήν πίεση τής παγκόσμιας αγοράς; Πώς να τής αντισταθεί κανείς χωρίς να μετατρέψει τό έθνος σε ένα κλειστό σύστημα και χωρίς να οικόδομήσει ένα κράτος ύψωμένο πάνω από τήν κοινωνία; Σε πολλές περιπτώσεις έχω παρατηρήσει μιá λυπηρότατη σύγχυση ανάμεσα στις σχέσεις παραγωγής και τόν τρόπο παραγωγής. Άπ' αυτή τή σύγχυση προκύπτει ότι ο καπιταλισμός είναι παρών ήδη από τή στιγμή που ύπάρχουν μισθωτοί, δηλαδή εργασία πληρωμένη με βάση τό χρόνο άπασχόλησης. Η γένεση, ή ιστορία, ή ανάπτυξη και ή πραγματοποίηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής μ' αυτό τόν τρόπο μυθοποιούνται. Κατά συνέπεια ή ανάλυση τής παγκόσμιας αγοράς ή άκόμη των πρόσφατων τεχνολογιών και των επιπτώσεών τους πάνω στο οικονομικό και κοινωνικό στοιχείο παραμερίζονται σε δεύτερο πλάνο. Τουτο συσκοτίζει τήν κατανόηση του σύγχρονου κόσμου όπως και των αντικειμενικών τάσεων στους κόλπους αυτού του κόσμου προς μιάν άλλη κοινωνία. Άς πιάσουμε επίσης πολύ σύντομα τήν έννοια τής ολότητας. Χρησιμοποιήθηκε εϊκή και ως έτυχε. Παράδειγμα: πότε εφαρμόζοταν πάνω στο ίδιο τό έργο του Μάρξ θεωρούμενο ως ένα σύστημα — πότε πάνω στο «αντικείμενο» των αναλύσεων του Μάρξ, δηλαδή τόν καπιταλισμό. Καί ούτω καθεξής. Έξου ή άφερεγγυότητα των σφαιρικών μελετών προς όφελος άποσπασματικών *μερικευμένων* άποκομμένων πεδίων μέσα στο «πραγματικό». Κατά τή γνώμη μου, κατά πρώτο λόγο θά πρεπε να ύποκαταστήσουμε στήν έννοια τής ολότητας τήν έννοια τής «παγκοσμιοτήτας». Έπιπλέον, αν ύπάρχει σήμερα ολότητα, αυτή γεννιέται από «τήν εργασία του άρνητικού», δηλαδή από τήν κρίση που θεωρείται στο σύνολό της και που, «δουλεύοντάς την» από τά μέσα, άθροίζει όλα τά στοιχεία και τά άποσπάσματα ενός «κόσμου» σε μετασχηματισμό.

Όχι μόνο ή διαλεκτική σκέψη ύποστηρίχθηκε άσχημα ένάντια στήν κυριαρχία τής λογικής αλλά και πολλοί σοβαροί άνθρωποι τήν άπορρίπτουν. Χρειάζεται άποκατάσταση τής διαλεκτικής σκέψης; Έπιστροφή της; Μήπως όμως αυτό δέν θά ήταν συνώνυμο με τό καθήκον τής άνοικοδόμησης τής θεωρίας;

(μετάφραση Α. Μ.)

Ἑλληνική Ἐκπαίδευση: χθές, σήμερα, αὔριο

τοῦ Τάσου Ἀνθουλῆ

Νομίζω πὼς εἶναι πιά καιρός νά δοῦμε πού βρίσκεται ἡ ἐκπαίδευσή μας. Γιατί κάπου ἀνάμεσα στά οικονομικά «μέτρα» καί στά συλλαλητήρια γιά τίς βάσεις χάσαμε τό ἐνδιαφέρον μας γιά τήν παιδεία.

Ἴσως, ὅμως, νά τέλειωσαν καί οἱ ἀποσκευές μας. Ὅ,τι ζητούσαμε χρόνια καί χρόνια ἔχει σήμερα γίνει. Καί ἡ δημοτική εἶναι ἡ γλώσσα πού διδάσκεται, καί ἡ ἀρχαία ἑλληνική γλώσσα καταργήθηκε ἀπό τή διδακτέα ὕλη τοῦ γυμνασίου, καί τά «Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα» ἄλλαξαν σέ «Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Μέχρι καί τό μονοτονικό καθιερώθηκε (γιά ν' ἀπαλλάξει τάχα τά παιδιά ἀπό ἄσκοπη ταλαιπωρία — πρωτοφάνες, ἀλήθεια, «ἐκπαιδευτικό» καί «γλωσσολογικό» ἐπιχείρημα).

Παρ' ὅλα αὐτά, τά χάλια τῆς ἐκπαίδευσής μας εἶναι τά χειρότερα πού εἶχε ποτέ. Κάθε χρόνο τό ἐπίπεδο τῶν μαθητῶν (ἂν κρίνουμε ἀπό τά θέματα καί τά ἀποτελέσματα τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων γιά τά ΑΕΙ) εἶναι καί χαμηλότερο. Δάσκαλοι καί καθηγητές (ὄσοι δέν ἀδιαφοροῦν) αἰσθάνονται πὼς βρίσκονται μπροστά σέ ἀδιέξοδο. Ὅσο γιά τούς γονεῖς, οἱ περισσότεροι ἐκφράζουν ἀπερίφραστα τήν ἀμνηχανία τους.

Τό πρόβλημα εἶναι βέβαια μεγάλο καί πολύπλοκο. Δύο ὅμως βασικές συνιστώσες τοῦ προβλήματος εἶναι ἀνάγκη νά ἐξεταστοῦν. Ἡ μία εἶναι κοινωνικοοικονομική καί ἡ ἄλλη παιδαγωγική.

Ἡ κοινωνικοοικονομική συνιστώσα

Μετά τή λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία ἤθελε ν' ἀντιμετωπίζει ὁ μαθητής τό σχολεῖο σάν καθῆκον, σάν ἓνα χρέος πρὸς τόν ἑαυτό του, τήν πολιτεία καί τούς γονεῖς του. Ἀντίστοιχη ἦταν καί ἡ ἰδεολογία τῆς ἐργασίας: καθῆκον καί ἀνάγκη τοῦ ἀτόμου. Μεγάλος ὁ κόπος, μικρή ἡ ἀμοιβή, πάλη γιά ἓνα καλύτερο μέλλον — καμιά ἡ σχεδόν καμιά δυνατότητα γιά τή δημιουργία καταναλωτικῆς διάθεσης.

Γύρω στά 1960 συγκεκριμενοποιοῦνται τρεῖς κοινωνικοπολιτικές κατευθύνσεις γιά τήν παιδεία. Ἡ πρώτη, ἡ κυβερνητική, ἐπιδιώκει νά συνδυάσει τήν αὐταρχικότητα καί τή συντήρηση μέ τήν τεχνοκρατία. Ἐτσι, μολονότι διατηρεῖ τήν καθαρῆουσα καί τήν «ἀρχαιολατρεία», χωρίζει τίς τελευταῖες τάξεις τοῦ γυμνασίου σέ δύο κατευθύνσεις, πρακτική καί κλασική.

Παράλληλα, ἐπιδιώκει τόν καταθλιπτικό ἔλεγχο τῆς πρωτοβάθμιας καί δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης: Ἀναλυτικά προγράμματα, Ἐπιθεωρητές, ἀποκλειστικά ἐγχειρίδια κ.λπ. Ἰδεολογικό κάλυμμα τά ἰδανικά τῆς πατρίδας, τῆς θρησκείας καί τῆς οἰκογένειας. Κυρίαρχο σύνθημα ὁ ἀντικομμουνισμός, μέ νωπές τίς μνημές ἀπό τόν ἐμφύλιο.

Ἡ δεύτερη κατεύθυνση, ἡ «φιλελεύθερη», μέ κύριο ἐκφραστή της τόν Ε. Παπανοῦτσο, θέλει νά συνδυάσει τήν τεχνοκρατία μέ μιά κλασικιστική οὐμανιστική παιδεία. Ἐτσι, προτείνει μιά οὐσιαστικότερη προσέγγιση τῆς ἀρχαίας καί νέας ἑλληνικῆς γραμματείας, μέ τή βοήθεια τῆς δημοτικῆς γλώσσας, καί ταυτόχρονα ζητᾷ τήν «ἐκκαθάριση» τῆς διδακτέας ὕλης ἀπό «ἄχρηστες γνώσεις». Κυρίαρχο σύνθημα ἡ «δωρεάν παιδεία». Ἀξίζει νά σημειωθεῖ πὼς τήν ἐποχή αὐτή τό ἐτήσιο κόστος σπουδῶν (δίδακτρα, βιβλία, εἶδη σχεδιάσεως) ἑνὸς φοιτητῆ τοῦ Πολυτεχνείου ἦταν τῆς τάξεως τῶν 7.000 - 8.000 δρχ., ἐνῶ ὁ μισθός ἑνὸς καθηγητῆ τῆς μέσης ἐκπαίδευσης ἦταν 1.800 - 3.500 δρχ.

Ἡ τρίτη κατεύθυνση, ἡ «ἀριστερή», ἐπιδιώκει τήν ἀνατροπή τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας στό σχολεῖο, ζητώντας κυρίως τήν «ἀναγνώριση» τῶν ἀριστερῶν δημιουργῶν στήν τέχνη. Χωρίς νά ἀντιπροτείνει νέες ἐκπαιδευτικές δομές, συμπρωταγωνιστεῖ (μαζί μέ τούς «φιλελεύθερους») στό μαζικό κίνημα γιά τό 15% (τὴν «προίκα» τῆς παιδείας). Κυρίαρχο σύνθημα «εἰρήνη καί ἀφοπλισμός».

Στὴν οὐσία ἡ «φιλελεύθερη» καί ἡ «ἀριστερή» κατεύθυνση δέν ἔχουν νά προτείνουν κανένα συγκεκριμένο ἐναλλακτικό ἐκπαιδευτικό μοντέλο, πού ν' ἀνταποκρίνεται δηλαδή σέ μιά συγκεκριμένη ἀναπτυξιακή πολιτική. Σέ μιά περίοδο, ὅπου τό κύριο πρόβλημα εἶναι ὁ στοιχειώδης ἐκδημοκρατισμός τῶν θεσμῶν καί ὁ καθορισμός τοῦ πολιτεύματος, ἦταν ὡς ἓνα βαθμό φυσικό ἡ φιλελευθεροποίηση τοῦ σχολείου ν' ἀπορροφήσει τό ἀποκλειστικό ἐνδιαφέρον τῶν ἐκπαιδευτικῶν καί τῶν πολιτικῶν.

Τά χρόνια 64-66 εἶναι ἀκριβῶς ἡ περίοδος ὅπου συγκρούεται ἀνοιχτά ἡ «συντηρητική» παράδοση μέ τή «φιλελεύθερη» — κυρίως στό ἰδεολογικό ἐπίπεδο: διδασκαλία τῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχαίας καί νέας ἑλληνικῆς γραμματείας, τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτη κ.λπ. Ταυτόχρονα (μέ τήν καθιέρωση τῆς ἐννιάχρονης ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης καί τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἀπολυτηρίου, τῆ δωρεάν διανομῆ τῶν σχολικῶν βιβλίων καί

τήν κατάργηση τῶν διδάκτρων) ἀνοίγουν οἱ πόρτες τῆς δευτεροβάθμιας καί τῆς ἀνώτατης ἐκπαίδευσης γιά τά παιδιά ὅλων σχεδόν τῶν τάξεων, ἰδιαίτερα τῶν ἀγροτῶν, πού ὡς ἐκείνη τήν ἐποχή ἦταν ἀποκλεισμένα ἀπό τό ἐκπαιδευτικό σύστημα.

Ἡ οὐσία, ὅμως, τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, παρά τή μαζικοποίησή του, πού δέν ἀλλάζει σέ τίποτα: Ἀποσπασματικές γνώσεις πού πρέπει νά ἀπομνημονευθοῦν. Καμιά προσπάθεια γιά ἀνάπτυξη καί καλλιέργεια γενικῶν καί ἐιδικῶν δεξιοτήτων. Καμιά σύνδεση τοῦ σχολείου μέ τήν παραγωγή καί τήν τεχνολογία. Σχολικό περιβάλλον πού ἀποκλείει ὅποιαδήποτε δημιουργική ἀσχόληση τοῦ μαθητῆ.

Στήν κατάσταση αὐτή βρίσκεται ἡ ἑλληνική ἐκπαίδευση ὅταν γίνεται τό πραξικόπημα τῶν συνταγματαρχῶν. Ἡ δικτατορία ἐπιβάλλει, φυσικά, τή λογοκρισία τῆς στοῦ σχολείου καί «παγώνει» τίς ἐκπαιδευτικές δομές.

Φθάνουμε, ἔτσι, στή μεταπολίτευση τοῦ 74. Ἡ ἀντίδραση στήν καταπίεση τῆς δικτατορίας ὀδηγεῖ (ἠθελήμενα ἢ ἀθέλητα) στήν ἀποδοχή τῆς «φιλελεύθερης» παράδοσης. Καί ἀκολουθεῖ ἡ ἀμηχανία...

Στό μεταξύ μεγαλώνει συνέχεια ἡ οἰκονομική κρίση (εἰσαγόμενη, ἀλλά καί ντόπια) πού βγάξει πιά στήν ἐπιφάνεια τήν ἀδυναμία τῆς ἐκπαίδευσής μας νά ὑπηρετήσει ὅποιοδήποτε σχέδιο οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης.

Μεσολαμβάνουν δύο χρόνια, μεταξύ 80-82, πού ἡ ἐκλογική δημογραφία τοῦ ΠΑΣΟΚ (λαϊκή παιδεία, κατάργηση τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων γιά τά ΑΕΙ, κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς ἐκπαίδευσης) καταφέρνει νά βάλει στό περιθώριο τά πραγματικά προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης.

Ὅσο γιά τήν παραδοσιακή ἀριστερά, ἀπό τή μεταπολίτευση καί ὕστερα «βουλευεται», ἀναμασώντας συνήθως γενικότητες τοῦ τύπου: «Ἀλλαγὴ στήν παιδεία γίνεται μόνο μετά τήν ἀλλαγὴ τοῦ κοινωνικοοικονομικοῦ συστήματος».

Τώρα, ὅμως, μπορούμε νά δοῦμε πιά καθαρά τήν πραγματικότητα: Τά σχολεῖα μας βγάζουν ἀνειδίκευτους ὑπαλλήλους, ἱκανούς μόνο γιά νά «βουλευτοῦν» σέ κάποια ἀντιπαραγωγική θέση στοῦ «δημόσιου». Τή στιγμή πού αὐτό τό «δημόσιο» ὄχι μόνο δέν μπορεῖ ν' ἀπορροφήσει ἄλλους, ἀλλά ἔχει ἐπείγουσα ἀνάγκη ἀποσυμφορήσης.

Ἡ μεταρρύθμιση, λοιπόν, πού χρειάζεται ἡ παιδεία μας πρέπει νά ἔχει σάν ἕναν ἀπό τούς βασικούς στόχους τῆς τῆς σύνδεση τοῦ σχολείου μέ τίς ἀνάγκες τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας στοῦ πλαίσιο μιᾶς μακροπρόθεσμης προοπτικῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης.

Ἡ παιδαγωγική συνιστώσα

Οἱ παιδαγωγικοί προβληματισμοί στόν τόπο μας σταματοῦν οὐσιαστικά μέ τόν Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Οἱ προσπάθειες τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, καί ἰδιαίτερα τοῦ Δελμούζου, ἔχουν ἀποκρουσθεῖ μέ τή βία ἀπό τήν Πολιτεία καί ἡ «ἐπίσημη» παιδαγωγική πηγάζει ἀπό τόν Ν. Ἐξαρχόπουλο, καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας (ἀπό τό 1912 ὡς τό 1946).

Ἡ ἐπικρατούσα «παιδαγωγική» ἀπό τότε μέχρι σήμερα θά μπορούσε νά συνοψισθεῖ στά παρακάτω:

Ἀπό τό ἕνα μέρος ὑπάρχει κάποιος πού «ξέρει» (ὁ δάσκαλος) καί ἀπό τό ἄλλο μέρος ὑπάρχουν κάποιοι πού δέν «ξέρουν» (οἱ μαθητές). Ὁ δάσκαλος λέει ὅσα

«ξέρει» (καί πρέπει καί οἱ ἄλλοι νά ξέρουν) στοῦς μαθητές. Ἄν οἱ μαθητές τά ἐπαναλάβουν «σωστά» (δηλαδή μέ τόν τρόπο πού τά ἄκουσαν ἀπό τόν δάσκαλο ἢ τά διάβασαν στοῦ σχολικό βιβλίο) τότε τά ἔχουν «μάθει». Ἡ ἐπανάληψη, μάλιστα, εἶναι ἡ μητέρα τῆς μάθησης. Στήν περίπτωση πού ἕνας μαθητής δέν «μαθαίνει», τότε αὐτός εἶναι τεμπέλης, ἀμελής, ἀπρόσεχτος ἢ, τελοσπάντων, δέν «παίρνει τά γράμματα» καί μένει στήν ἴδια τάξη γιά νά τά «ξανακούσει».

Τά κίνητρα εἶναι πολύ ἀπλά: ἀμοιβή (καλοί βαθμοί, προοπτική κοινωνικῆς ἀναγνώρισης, ἐπαγγελματικῆ ἀποκατάσταση κ.λπ.) καί τιμωρία (κακοί βαθμοί, γραπτές τιμωρίες, πολλές φορές καί ξύλο).

Ἡ συντήρηση αὐτῆς τῆς «παιδαγωγικῆς» γιά τόσες δεκαετίες ἔγινε κατορθωτή μέ δύο τρόπους.

Ὁ ἕνας ἦταν ἡ κατασκευή, γιά μέν τήν πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση ἀπόλυτα ὑποταγμένων δασκάλων (μέσα στά γκέτο τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν), γιά δέ τή δευτεροβάθμια καθηγητῶν μέ πλήρη ἄγνοια τοῦ ρόλου τους (μέσα στή σύγχυση τῶν Φυσικομαθηματικῶν καί Φιλοσοφικῶν Σχολῶν).

Ὁ ἄλλος τρόπος ἦταν ἡ «στεγανοποίηση» τῆς ἐκπαίδευσης (ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένα), ὥστε ὁ δάσκαλος καί ὁ καθηγητής νά εἶναι ἀπλά καί μόνο ἕνας «διάμεσος» μεταξύ Ὑπουργείου Παιδείας καί μαθητῶν.

Δέν θά πρέπει λοιπόν νά ἀποροῦμε ὅταν, σήμερα, 99 στοῦς 100 δασκάλους καί 999 στοῦς 1000 καθηγητές (τά ποσοστά ὄχι μόνο δέν εἶναι ὑπερβολικά, ἀλλά εἶναι μάλλον μετριοπαθῆ) ἄγνοοῦν τίς ἀπόψεις καί τό ἔργο τοῦ Ντεκρολί, τοῦ Φρενέ, τοῦ Ντιούι, τοῦ Πιαζέ... Δηλαδή ἄγνοοῦν τήν παιδαγωγική!

Βέβαια, πέρασαν κι ἀπό τόν τόπο μας, κατά καιρούς, διάφορες (ὄχι «ἐνοχλητικές») παιδαγωγικές μόδες — ὅπως τό φολκλόρ τοῦ Σάμερχιλ — χωρίς φυσικά νά βροῦν τήν παραμικρή ἐφαρμογή.

Ἄν, ὅμως, παλιότερα, μπορούσε νά ἀποδώσει (κατά κάποιο τρόπο) αὐτή ἡ «παιδαγωγική» πού περιγράφηκε, εἶναι ἀδύνατο ν' ἀντιμετωπίσει τά σημερινά παιδιά, γιατί στηρίζεται στήν ἰδεολογία τοῦ καθηκόντος. Ἀπό τή στιγμή πού οἱ γονεῖς ἔπαψαν νά δέχονται πῶς ἡ ἐργασία εἶναι γι' αὐτούς καθῆκον, εἶναι πολύ φυσικό καί τά παιδιά ν' ἀρνηθοῦν τή σχολική καθηκοντολογία.

Τό ἑλληνικό σχολεῖο διαλύεται, διδάσκοντας ἄσχετα πράγματα μέ ἄσχετο τρόπο, σέ μιά ἐποχή πού δέν δέχεται ἔτοιμες λύσεις καί τό ἐπαναστατικό «γιατί;» (ἐπαναστατικό, ἐπειδή χρειάζεται μιά ἀληθινή, μιά πειστική ἀπάντηση) βρίσκεται στοῦ στόμα ὅλων τῶν παιδιῶν.

Ἡ ἐκπαίδευση ὀφείλει νά δίνει στό παιδί τή δυνατότητα ν' ἀνακαλύπτει μ ὁ ν ο του τίς ἀπαντήσεις στά ἐρωτήματά του κι αὐτό ἀπαιτεῖ μιά ριζική ἀναθεώρηση τῆς παιδαγωγικῆς πού χρησιμοποιοῦμε.

Ἀπό τό σήμερα στό αὔριο

Ἐκπαιδεύουμε τά παιδιά γιά ἕνα ἄγνωστο καί ἐντελῶς ἀπρόβλεπτο μέλλον. Ἡ μορφή τῆς βιομηχανικῆς μας κοινωνίας ἀλλάζει μέ μεγάλη ταχύτητα. Πολλά ἀπό τά παιδιά πού εἶναι σήμερα 5 χρόνων, ὅταν θά τελειώσουν τό σχολεῖο θ' ἀσχοληθοῦν μέ θέματα πού δέν μπορούμε ἀκόμα νά τά προβλέψουμε. Ἐνα σημαντι-

κό ποσοστό των εργαζομένων θ' ανακαλύψει κάποια στιγμή στο μέλλον πώς ή εργασία του είναι ξεπερασμένη. Θά πρέπει να μετεκπαιδευτεί για κάποια δουλειά που κανένας δέν μπορεί σήμερα νά δραματιστεί. 'Ο χρόνος εργασίας θά ελαττώνεται και οι άνθρωποι θά έχουν όλο και περισσότερο ελεύθερο χρόνο στή διάθεσή τους.

Μέ βάση αυτές τις προοπτικές σέ ποιά κατεύθυνση πρέπει νά οδηγηθεί ή ελληνική εκπαίδευση; 'Η απάντηση σ' αυτά τά ερωτήματα δέν είναι τόσο δύσκολη όσο φαίνεται — άρκει ν' απαλλαγούμε από όρισμένους «κοινούς τόπους» που οι συνήθειες τόσων χρόνων μάς κάνουν νά τούς θεωρούμε αιώνιους.

'Όπως είπαμε και προηγούμενα, τό ελληνικό σχολείο όφείλει νά συνδεθεί μέ τις ανάγκες της παραγωγικής διαδικασίας. Πού σημαίνει ότι θά πρέπει νά δίνει τή δυνατότητα στό παιδί νά καλλιεργήσει όλες τις πιθανές δεξιότητές του (μυαλού και χεριών) μέσα από ατομικές και ομαδικές δραστηριότητες. Αυτή είναι και ή πραγματική έννοια του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού (που δέν άποτελεί άλλο ένα «μάθημα»). Και αντίστοιχεί σέ μία παιδαγωγική που στηρίζεται στήν ενεργητική μάθηση.

Προϋπόθεση για τήν ύπαρξη τέτοιων δραστηριοτήτων είναι ή κατάργηση των στεγανών μεταξύ των παραδοσιακών «μαθημάτων» και ή αντιμετώπιση του περιβάλλοντος σαν ένα ένιαίο σύνολο (που τό τεμαχίζουμε μόνο για καθαρά «τεχνικούς» λόγους, χωρίς νά χάνουμε ποτέ τή συνολική «είκόνα» του).

'Οργανωτικά, αυτό τό εκπαιδευτικό μοντέλο απαιτεί πλήρη άποκέντρωση. 'Ο σημερινός γραφειοκρατικός ύδροκεφαλισμός πρέπει νά αντικατασταθεί από ένα ευέλικτο σύστημα αυτοδιοίκησης του σχολείου (μέ διευθυντή εκλεγμένο από τό σύλλογο διδασκόντων) μέ άπόδοση άρμοδιοτήτων και ευθυνών στους ίδιους τούς εκπαιδευτικούς (έπιλογή βιβλίων, έποπτικών μέσων, καταμερισμός ύλης κ.λπ.).

Τά νέα σχολικά προγράμματα — πλαίσια (άπαλλαγμένα από λεπτομέρειες και σχολαστικότητες) πρέπει όχι μόνο νά μήν άποθαρρύνουν (όπως συμβαίνει σήμερα) αλλά νά ενθαρρύνουν κάθε π ρ ω τ ο β ο υ λ ί α εκπαιδευτικών και μαθητών στήν κατεύθυνση μιας ενεργητικής συμμετοχής στή ζωή του σχολείου. 'Η ίσοπέδωση (και ύποβάθμιση) της εκπαιδευτικής διαδικασίας στό όνομα μιας δήθεν ίσότητας πρέπει νά δώσει τή θέση της σ' ένα άνοιχτό σχολείο που νά δημιουργεί κίνητρα για τήν προσέγγιση της γνώσης.

Καθοριστική για τή λειτουργία του νέου σχολείου είναι ή άνασυγκρότηση των μαθητικών κοινοτήτων και ή άναβάθμιση του ρόλου τους στό σύνολο της σχολικής ζωής (και όχι στό περιθώριο), καθώς και ή λειτουργική ένταξη στήν εκπαιδευτική διαδικασία των λεγόμενων «πολιτιστικών εκδηλώσεων».

'Από παιδαγωγική σκοπιά τό πρόβλημα είναι πίο δύσκολο, γιατί εκτός από τή ριζική άλλαγή του τρόπου εκπαίδευσης δασκάλων και καθηγητών (μέσα σέ νέες πανεπιστημιακές Παιδαγωγικές και Καθηγητικές Σχολές) άπαιτείται μετεκπαίδευση του συνόλου των σημερινών εκπαιδευτικών. Κι αυτή, βέβαια, ή μετεκπαίδευση δέν μπορεί νά γίνει μέσα σέ κάποιο πανεπιστημιακό ίδρυμα. Πρέπει νά δοθούν κίνητρα για τήν αυτοεπιμόρφωση των εκπαιδευτικών, μέ τή βοήθεια όλων των μέσων που διαθέτει τό 'Υπουργείο Παιδείας — και κυρίως τήν τηλεόραση.

'Αλλά για τή χρήση της τηλεόρασης θά μιλήσουμε

κάποια άλλη φορά. 'Η σημασία της είναι τεράστια. Κι άς μήν σκεφτόμαστε τήν ελληνική εκπαιδευτική τηλεόραση — άποτελεί παράδειγμα προς άποφυγή.

Τελειώνοντας θά ήθελα νά τονίσω δύο θέματα. Τό ένα είναι ή μεγάλη φοβία που νιώθει ή Πολιτεία μπροστά στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες και πρωτοβουλίες δασκάλων και καθηγητών. 'Αν ή Πολιτεία δέν καταφέρει ν' απαλλαγεί από αυτή τή φοβία είναι άδύνατο νά γίνει οποιαδήποτε ουσιαστική άλλαγή στήν παιδεία μας.

Τό δεύτερο θέμα είναι ή ξένη έμπειρία. 'Ενώ είμαστε έτοιμοι κάθε στιγμή ν' άκολουθήσουμε τήν οποιαδήποτε ξένη καταναλωτική μόδα, έφευρίσκουμε διάφορα έπιχειρήματα (μέ κύριο τήν ύποτιθέμενη «ιδιαιτερότητα της ελληνικής πραγματικότητας») για νά συντηρούμε τήν πλήρη άγνοιά μας πάνω στήν εξέλιξη της παιδαγωγικής έπιστήμης και όλων των τεχνικών μέσων που χρησιμοποιήθηκαν για τή δημιουργία του «νέου σχολείου». Σέ μία έποχή που οι ήλεκτρονικοί ύπολογιστές μπαίνουν μέσα στό σχολείο, άνατρέποντας και τις πίο σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθόδους, ή άναγνώριση και ή καταπολέμηση αυτής της τραγικής άγνοιας θά πρέπει νά είναι ένας από τούς βασικούς στόχους μας.

ΧΕΡΜΠΕΡΤ
ΜΑΡΚΟΥΖΕ

ἀρονήσεις

ΓΙΑ ΤΟΝ ΗΔΟΝΙΣΜΟ

Η ΠΑΛΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΝ
ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΗ
ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

Ο ΚΑΤΑΦΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ
ΤΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

1

Ύψιλον / βιβλία

Οι κοινωνικές τάξεις στην ιδεολογία του Ίωνα Δραγούμη

Ὁ μύθος τοῦ «ἐξαιρετικοῦ» καί τῆς «μάζας»

τῆς Μαρίας Σακαλάκη

Οἱ περισσότερες σύγχρονες καί παλαιότερες ἀναφορές στό ἔργο τοῦ Ίωνα Δραγούμη δημιουργοῦν κάποια ἀμηχανία στόν ἀναγνώστη πού ἔχει μιά σχετική ἐξοικίωση μέ τό λογοτεχνικό ἢ ἀρθρογραφικό του ἔργο. Οἱ ἀναφορές αὐτές τονίζουν, ὡς ἐπί τό πλεῖστον, τόν μεγαλοϊδεατικό χαρακτήρα τῆς ιδεολογίας του, τόν ἀνατολισμό του καί κάποια ρολή του πρὸς τόν σοσιαλισμό, ἀποσιωπώντας μιά ἐμφανέστατη, σταθερή ιδεολογική συνιστώσα τοῦ ἔργου τοῦ Δραγούμη: τὴν ἐλιτίστικη, ἀκραία ἀντιδραστική τοποθέτηση τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴ διάρθρωση τῆς κοινωνίας, τὴν ἱεραρχική της δόμηση, τὶς σχέσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων, κ.τ.λ.¹ Μήπως ἡ ὄντως ἐντυπωσιακὴ φυσιογνωμία τοῦ Δραγούμη ὑποβάλλει σέ ὄσους ἔχουν ἀσχοληθεῖ μαζί του μιά ὑπερευλαβική στάση, πού τούς ὠθεῖ συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ σέ κάποια «ἐχεμύθεια» καί «διακριτικότητα» ὅσον ἀφορᾷ ὀρισμένες κυριολεκτικὰ ἀπαράδεκτες, γιὰ νὰ μὴ ποῦμε ἐξοργιστικές, ὄψεις τοῦ ἔργου του; Δέν πιστεύουμε ὅτι τὰ ἤθη τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας ὑπαγορεύουν τὴν προστατευτικὴ ἀπομόνωση ὀρισμένων ἱερῶν τεράτων μέσα σέ ἀποστηρωμένους γυάλινους πύργους πού νὰ τὰ καθιστοῦν ἀνεγγίχτα ἀπὸ κάθε κριτικὴ προ-

σέγγιση. Τό πιθανότερο εἶναι ὅτι ἡ παράλειψη αὐτὴ ὀφείλεται, ἀπλά, στὴν τύχη καί τό κενὸ πού δημιουργεῖται ἐλπίζουμε ὅτι θὰ καλυφθεῖ ἀπὸ μελλοντικούς ἐρευνητές.

Στὴν περίπτωση τοῦ Δραγούμη, ὁ ἰδιαίτερα πρόχειρος καί ἀντιφατικός χαρακτήρας τῶν θεωριῶν του, ἡ μεθοδολογικὴ ἀδυναμία πού διέπει τὰ γραπτὰ του, οἱ ἀκραίες ιδεολογικὲς τοποθετήσεις του, καθιστοῦν ἰδιαίτερα ἀνησυχητικὴ τὴ μεγάλη ἐπιρροή πού ἄσκησε ὁ συγγραφέας αὐτός πάνω στὴ σύγχρονή του ἀλλὰ καί τὴ μεταγενέστερη ἐλληνικὴ διάνοηση.

Ὁ Θεοτοκᾶς σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὅτι οἱ πρωτοπόροι νέοι (ἐθνικιστὲς καί δημοτικιστὲς) γύρω στὰ 1910, ἀλλὰ καί ἀργότερα στὰ χρόνια 1925-30, θεωροῦσαν τόν Δραγούμη ἕνα ἀπὸ τοὺς πνευματικούς ὀδηγούς τους².

Ὅποιος ἔχει διαβάσει τόν πρόλογο καί τὰ σχόλια τοῦ Α.Π. Δενδρινοῦ στὰ «Δέκα ἄρθρα στόν Νουμᾶ» μπορεῖ εὐκόλα νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ἀνησυχία πού διατυπώθηκε λίγο πῶς πάνω γιὰ τὴν ἀπουσία ἐπιστημονικῶν κριτικῶν παρουσιάσεων τοῦ ἔργου τοῦ Δραγούμη³.

Τό ἄρθρο αὐτὸ δέν ἀποβλέπει σέ μιά ἐξαντλητικὴ κριτικὴ παρουσίαση τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου τοῦ Δρα-

1. Ἀκρωτηριασμένη ἢ ἀποκομμένη ἀπὸ τὶς βασικὲς συνισταμένες τῆς ἡ ιδεολογικῆς φυσιογνωμίας τοῦ Δραγούμη εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐκτιμηθεῖ στὴ σωστὴ της διάσταση. Π.χ. ὁ Κώστας Βεργόπουλος τὸν θεωρεῖ σάν ἕναν ἀπὸ τοὺς κύριους ἀντιπροσώπους τοῦ λαϊκοῦ ἐθνισμοῦ, πού «προσπάθησε νὰ παρουσιάσει μιά καινούρια θεωρητικὴ σύνθεση ἐμπνευσμένη ἀπὸ τρεῖς πηγές: τὸν ἐθνισμό, τὸν σοσιαλισμό καί τὸν ἀνατολιτικό χαρακτήρα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ». Ἡ κατ' ἐπανάληψη μνεία τῶν «σοσιαλιστικῶν»(!) τάσεων τοῦ Δραγούμη καί ἡ ἔλλειψη κάθε ρητῆς ἀναφορᾶς στὶς ὑπερσυντηρητικὲς πολιτικὲς καί κοινωνικὲς τοποθετήσεις του δημιουργεῖ παρανόηση, στό μέτρο πού κάνει τὶς τελευταῖες αὐτὲς νὰ περνοῦν ἐντελῶς ἀπαρατήρητες γιὰ τὸν ἀναγνώστη, πού μὴν ἔχοντας ἄμεση γνώση τοῦ ἔργου τοῦ Δραγούμη, ὄχι μόνο δέν ὑποψιάζεται καν τὴν ὑπαρξή τους, ἀλλὰ εἶναι δυνατό νὰ θεωρήσει τὸν Δραγούμη σάν ἕναν ἀπὸ τοὺς προάγγελους τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ἑλλάδα. Βλ. Βεργόπουλος *Ἐθνισμός καί οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη*, Ἐξάντας 1978, σσ. 114-118.

2. Οἱ πῶτοι, κατὰ τὸν Θεοτοκᾶ «εἶχαν ἀγαπήσει, κατὰ πρῶτο λόγο, τὴν πολιτικὴ καί ἀναμορφωτικὴ πλευρὰ τοῦ ἐθνικοῦ του πάθους», ἐνῶ οἱ μεταπολεμικοὶ «ἀγαποῦσαν κυρίως τὴν ἀθεράπευτη ἀνησυχία του, τὴν ἐσωτερικὴ του τρικυμία». Ἐκτός ἀπὸ μιά ἀόριστη καί σύντομη ἀναφορά σέ «ὀρισμένες ἐσχατες συνέπειες» στὶς ὁποῖες ἐξωθήθηκε κατὰ καιροῦς ἡ προσωπικότητα τοῦ Δραγούμη, ὁ Θεοτοκᾶς, κατὰ τὰ ἄλλα, ἐξαιρεῖ τό ὕφος του «τόσο προσωπικό, ἀδρό, ἐγνικό καί κάποτε βαθύ...» τὴν ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητάς του, τὴν «ὠραία, εὐγενικὴ καί τρικυμισμένη» μορφή του, τὴν γοητεία ἐκείνη τοῦ «ὠραίου καί μοναχικοῦ ἀνθρώπου», τοῦ ἀνθρώπου πού «ξέρει ὅτι εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐξαιρετικούς ἀνθρώπους τῆς γενιάς του» κ.τ.λ... Ὅσο γιὰ τὸν ὑπαινιγμὸ στὶς «ἐσχατες συνέπειες», ὁ Θεοτοκᾶς ἀποφεύγει νὰ προσδιορίσει τό περιεχόμενό τους καί δέν παίρνει σαφῶς κριτικὴ στάση ἀπέναντί τους. (Γ. Θεοτοκᾶς *Πνευματικὴ Πορεία* σελ. 231, 237, 227, 229, 219).

γούμη. Θά αναφερθεί, ειδικότερα, στη συστηματική ιδεολογική έκμετάλλευση, από τό συγγραφέα αυτό, τής υποτιθέμενης αξιολογικής αντίθεσης μεταξύ «μάζας» καί «ξεχωριστού», «ἐξαιρετικού» ἀνθρώπου.

Ἀρκετά διαδεδομένο, στήν ἐποχή πού γράφει ὁ Δραγούμης, τό μοτίβο τής ἐλίτ καί τής μάζας ἐγγράφεται στήν προκειμένη περίπτωση, σ' ἕνα ἄρκετά συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο, πού ἀναπαράγει κάπως πρόχειρα τή ντισεική μυθολογία: τό μῦθο τοῦ «ἡρωϊκοῦ πεσισμού», τής «Αἰώνιας ἐπιστροφῆς» πού ὁ Δραγούμης μεταγλωττίζει σέ «Αἰώνιο Διάβα», τοῦ «Ἵπεράνθρωπου» κ.τ.λ. Τό θεωρητικό αὐτό πλαίσιο χρησιμεύει στό Δραγούμη σά βάση, ὄχι μόνο γιά τήν παραβολή τής μεγαλοϊδεατικῆς καί ἐθνικιστικῆς ιδεολογίας ἀλλά καί γιά τήν καταπολέμηση τῶν μαρξιστικῶν θεωριῶν· λειτουργεῖ ὡς πρόσχημα γιά τήν παραμόρφωσή τους καί γιά τή διατύπωση προπηλακιστικῶν ἀφορισμῶν, πού μόλις κατορθώνουν ἐξάλλου νά καλύψουν τήν ἄγνοια πού τούς υποθάλλει.

Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή δέν μπορούμε νά μή θυμηθοῦμε τίς εὔστοχες καί ὀξυδερκεῖς ἀναλύσεις τοῦ Λούκατς ἀναφορικά μέ τόν ἀντικειμενικό ἱστορικό ρόλο πού ἐπαιξε τό ἔργο τοῦ Νίτσε ὡς φορέας ἀνοσοποίησης ἐναντίον τοῦ μαρξισμού. Τά πολυάριθμα ιδεολογικά, μυθολογικά στοιχεῖα πού περικλύει τό ντισεικό ἔργο, ἡ ὅλη δομή του πού, τόσο ἀπό ἄποψη τοῦ περιεχομένου ὅσο καί ἀπό τήν ἄποψη τής μορφῆς, ἐντάσσεται στό χώρο τής ποίησης μᾶλλον παρά τής ὀρθολογικῆς φιλοσοφικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς παράδοσης, ὁ θρίαμβος τοῦ ὑποκειμενισμοῦ καί ἡ ἀναγωγή του σέ ὄργανο προσέγγισης τής πραγματικότητας ἀνώτερο ἀπό τήν ἐπιστημονική μέθοδο, καθιστοῦν τό ἔργο αὐτό πολλαπλά ἐκμεταλλεύσιμο ἀπό τά διάφορα ιδεολογικά ρεύματα πού θά τό ἐπικαλεστοῦν στή διάρκεια τοῦ ΧΧου αἰώνα καί ἰδίως ἀπό τή ναζιστική, φασιστική καί ρατσιστική ιδεολογία.

Ὁ Λούκατς ὑπογραμμίζει τό γεγονός ὅτι τά εὐθραυστα θεμέλια τής ντισεικῆς φιλοσοφικῆς σκέψης δέν ἐβλάψαν ποτέ τήν παγκόσμια ἀπήχησή της, πού ἐννοήθηκε ἀπό τόν εὐθραυστο καί ἀντιφατικό χαρακτήρα τοῦ κοινωνικοῦ κλίματος ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηρίχθηκε τό οἰκοδόμημα τής ντισεικῆς σκέψης³. Σύμφωνα μέ τόν Λούκατς ἡ φιλοσοφία τής κλασικῆς περιόδου, πού συμπέπει μέ τήν ἄνοδο τής ἀστικῆς τάξης, τοποθετοῦσε τό πρόβλημα τής ιδεολογίας κάτω ἀπό τήν αἰγί-

δα τής ἐπιστήμης. Στό ἱμπεριαλιστικό στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ φιλοσοφία, ἀδυνατώντας νά συμφιλώσῃ τήν ἐπιστημονική σκέψη μέ τήν κρίση πού διαπερνᾷ τήν ἀστική ιδεολογία, καταφεύγει στή δημιουργία μᾶς νέας ιδεολογίας πού ἔχει τήν ἀξίωση νά τοποθετηθεῖ πέρα ἀπό τήν ἐπιστήμη ἢ ἐναντίον της. Ἔτσι, ἡ αὐθαιρεσία τής διαίσθησης ἀνάγεται σέ γενική μέθοδο τής φιλοσοφίας. Ἡ ντισεική φιλοσοφία παίξει, ἀντικειμενικά, τόν ρόλο ἀντίδοτου ἐναντίον τοῦ μαρξισμού, ἐξουδετερώνοντας τίς ἐν δυνάμει γνήσια πολιτικές, ἐπαναστατικές τάσεις πού ὑπέθαλλε ἢ δυσαρέσκεια πολλῶν διανοουμένων στό στάδιο τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Χωρίς νά θέλουμε νά γενικεύσουμε τίς θέσεις τοῦ Λούκατς ἔχουμε τή γνώμη ὅτι ἡ ἀπροκάλυπτα πολιτική καί ιδεολογική ἐκμετάλλευση τῶν ντισεικῶν θεωριῶν ἀπό τόν Δραγούμη, ἐπαληθεύει τίς παρατηρήσεις αὐτές. Μιά λιγότερο ἐκδηλη, ἀλλά διάχυτη ἐπιρροή τοῦ Νίτσε μπορεῖ ἐπίσης νά συναχθεῖ ἀπό μιά προσεκτική ἀνάγνωση πολλῶν συγγραφέων τοῦ μεσοπολέμου.

Γιά νά ἐπανεέλθουμε στό θέμα πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, θά προσπαθήσουμε, παραθέτοντας ἀποσπάσματα ἀπό τό λογοτεχνικό ἔργο τοῦ Δραγούμη, νά ἀναλύσουμε τό δίκτυο μυθικῶν ἀντιθέσεων καί ἀναλογιῶν πού δομοῦν τίς κοινωνικές θεωρίες τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ, καί πιό συγκεκριμένα τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀναπαριστᾷ καί δικαίῶνει τήν ὑπάρχουσα κοινωνική διάρθρωση, στηρίζοντάς την σέ μιά ἀντιθετική καί ταυτόχρονα συμπληρωματική μυθική σχέση μεταξύ «μάζας» καί «ἐλίτ» πού ἀποσιωπᾷ τήν ἱστορική διάσταση τής διαμόρφωσης τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

Καταδικάζοντας τήν διάδοση τῶν σοσιαλιστικῶν ιδεῶν στόν ἑλληνικό χώρο ὁ Δραγούμης γράφει:

«Ὡστόσο, τόν πειραζε νά βλέπει νέους νά διαλαλοῦν καί στό ἔθνος τό ἑλληνικό, ἀπό μίμηση μονάχα εὐρωπαϊκή, πῶς τά *ιδανικά τῶν σκλάβων*⁵ πρέπει νά ἐπικρατήσουν. Δέν μπορούσε νά τό χωρέσει ὁ νοῦς του, πῶς γιά *πολύ μορφωμένους ἀνθρώπους οἱ ταπεινότερες ὁρμές τῆς μεγάλης μάζας ἢ κάποιας κοινωνικῆς τάξης δούλων* μποροῦν νά φαντάζον τόσο, πού νά τίς στήνουν σάν εἰδωλα... Τί τόν ἐνδιέφερε αὐτόν ὁ σοσιαλισμός, πού δέν εἶναι ἄλλο παρά αἴσθημα τῶν *κουρασμένων ἐργατικῶν*, ὅσοι ἔμαθαν νά ἐπαναστατοῦν γιά νά γυρέψουν ὑπνο περισσότερο, τροφή καλύτερη, δουλειά λιγότερη καί καλοπέραση πύοτερη...⁵»

Ἡ ιδεολογική τακτική τοῦ Δραγούμη συνίσταται, καταρχήν, σέ μιά συστηματική καί καθολική ὑποτίμηση τῶν μαζῶν πού, στό πλαίσιο τοῦ συστήματος ἀξιών τοῦ συγγραφέα, ἐνσαρκώνουν καί συμβολίζουν κάθε μορφή ἀπαξίας. Σά λογική συνέπεια τῆς θέσης αὐτῆς ὁ σοσιαλισμός, κατεξοχῆν *Plebeia philosophia*, παρουσιάζεται ἀπορριπταῖος, ἀφοῦ ἐξ' ὀρισμοῦ, ταυτίζεται μέ τά «ταπεινά ἰδανικά τῆς μάζας» μέ τό «αἴσθημα τῶν κουρασμένων ἐργατικῶν». Ἡ προχειρότητα τοῦ ἐπιχειρήματος μαρτυρεῖ βέβαια τήν ἄγνοια ἢ τή θεληματική παρανόηση καί διαστρέβλωση τῶν μαρξιστικῶν θεωριῶν. Ἐξοικονομώντας τό χρόνο καί τόν κόπο πού θά ἀπαιτοῦσε μιά σέ βάθος γνώση καί ἀνάλυση τῶν θεωριῶν πού ἀπορρίπτει, ὁ Δραγούμης ἐπίδιδεται σέ μιά ιδεολογική ἀλχημεία (μάζα = σκλάβοι = ἰδανικά

3. Ἰ. Δραγούμης «Ἄδεκα ἄρθρα στό Νουμά», Ἐκδ. Ἐλευθέρη Σκέψη. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικά ὀρισμένα ἀποσπάσματα ἀπό τόν πρόλογο καί τά σχόλια τοῦ Α. Δενδρινού: «Τίς σκέψεις του δέν τίς ἀπέκτησε ὁ Δραγούμης καθισμένος σέ πολυθρόνες σαλονιῶν... ἀκόμη λιγότερο σέ ἔδρανα Πανεπιστημίων, δηλαδή τῶν ναῶν τῆς παρακμῆς...» ἀποφαίνεται ὁ Δενδρινός. Καί πιό πέρα παραβάλλει τόν Δραγούμη μέ τόν «καθαρό ἀέρα» πού ἔρχεται νά φυσῆξει «μέσα στό χεῖμαρο τῆς ξενόφωνης ὑστερίας, μέσα στοῦς βόθρους τῆς παρακμῆς καί τίς ἀναθυμιάσεις τῆς Σλάβικης τραγίλας πού μᾶς πνίγουν», γιά νά καταλήξει σέ μιά μεσιανική παρουσίαση τοῦ Δραγούμη σάν «Γίγαντα» (μέ κεφαλαῖο), (Στήν «Εἰσαγωγή»). Ἄλλου πάλι ὁ Δενδρινός παρομοιάζει τούς μαρξιστές μέ «πιθηκάνθρωπους» καί τόν μαρξισμό μέ «προσπάθεια τῶν ἐκφυλιστῶν νά μασκαρέψουν τούς πῶθους τῶν ἀποθνήσκοντων σέ «ἐπιστήμη»» (σελ. 95). Φαίνεται πῶς, τό λεξιλόγιο καί τά ἐπιχειρήματα τοῦ Δενδρινού θά ἐμπνέονται ἀπό τήν ἴδια ἐκείνη ἀρχή, πού τόσο θαυμάζει στόν Δραγούμη, σύμφωνα μέ τήν ὅποια ἡ ἀλήθεια δέν στηρίζεται στήν «ψιλόλογη ἐπιστήμη» ἀλλά σέ «ἐμπειρίες ζωτικές, γεμάτες ἀπό πλοῦσια ζωή» (σελ. 22).

4. LUKACS, "Existentialisme ou Marxisme", Paris, Nagel 1961, σελ. 57.

5. Δραγούμης, "Ὅσοι ζωντανοί", σελ. 98-99 (οἱ ὑπογραμμισμοί δικές μου, Μ.Σ.).

σκλάβων = σοσιαλισμός), τὰ εὐθραυστα θεμέλια τῆς ὁποίας δέν ἐμποδίζουν τὴν οἰκοδόμησι ἑνός μύθου ἱκανοῦ νὰ ἀποτρέψει τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστη, στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα, ἀπὸ μιά ἐνδεχόμενη προσχώρησι στὶς σοσιαλιστικές θεωρίες. Ὁ Δραγούμης δέν προσπαθεῖ νὰ κρύψει τὰ κενὰ πού περιέχει ἡ φιλοσοφική του κατάρτιση καὶ γιὰ τὰ ὁποία εἶναι σχεδὸν ὑπερήφανος, ἀφοῦ σχολιάζοντας «*Τὸ κοινωνικό μας ζήτημα*» τοῦ Σκληροῦ γράφει μὲ αὐταρέσκεια: «Ἐγὼ δέν γνώρισα τὸν Χέγκελ, οὔτε ἔμαθα τί πάει νὰ πει διαλεκτική καὶ μεταφυσική μέθοδο. Εἶμαιπραχτικός ἄνθρωπος, Ρωμιός, Τουρκομερίτης, ραγιαῖς...»⁶ Οὔτε συγκαλύπτει τὴ φρίκη πού τοῦ προξενεῖ τὸ ἐνδεχόμενο «νὰ νικήσουν οἱ σκλάβοι καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὰ ὅσα ποθεῖ ἡ ψυχὴ τους ἢ ταπεινὴ» παλεύοντας «μέ τις κυρίαρχες τις ἀνώτερες σέ ὅλα τάξεις τῆς κοινωνίας»⁷. Στὴν περίπτωση αὐτή, ἀπειλεῖ ὁ Δραγούμης: «Κάθε πολιτισμός θὰ καταντῆσει περὶ τὸς, ἀφοῦ θὰ ἔχουν καταχτήσει τὰ κάστρα οἱ βάρβαροι, ἀνίκανοι, ἀνίδεοι, ταπεινοὶ καὶ πρόστυχοι — ἢ πλέμπα πού θὰ νομοθετεῖ».⁸

Ὁ προβληματισμὸς τοῦ Δραγούμης ἐγγράφεται, λοιπόν, ἀπροκάλυπτα στὸ πεδίο τῆς πάλης τῶν τάξεων. Τί ἐννοεῖ ὅμως ὁ Δραγούμης ὅταν μιλά γιὰ «σκλάβους», γὰ «πλέμπα», γιὰ «κοινωνικὴ τάξη δούλων»; Τὸ ἀναχρονιστικὸ περιεχόμενο τῶν ὄρων αὐτῶν, πού δέν ἀνταποκρίνονται στὴν κοινωνικο-οικονομικὴ ταξικὴ πραγματικότητα τῶν ἀστικῶν κοινωνιῶν, ἀλλὰ ὑπαινίσσονται μιά ἀριστοκρατικὸν τύπου κοινωνικὴ διαστρωμάτωση καὶ πού θὰ μπορούσε νὰ ξενίσει τὸν ἀναγνώστη, ὑποθέτουμε ὅτι ἀναπαράγει, κάπως πρόχειρα, τὸ ντισεικὸ μύθο τῆς «νέας ἀριστοκρατίας». Λίγο πιὸ πέρα, ὅμως, ὁ Δραγούμης μὲ ἀπλοϊκὴ σχεδὸν κυνικότητα, πού ἐκπλήσσει ἀπὸ μέρους ἑνός ιδεολόγου μὲ πολιτικές φιλοδοξίες, προσδιορίζει σαφέστατα τὶς κοινωνικὲς κατηγορίες στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται: «Ζοὺν χαμένοι καὶ κυβερνοῦνται ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς, οἱ βιοπαλαιστές, ὑπάλληλοι, ἐργάτες, ὁ λαός, οἱ σκλάβοι ὅλοι»⁹.

Ἡ βαθύτατη περιφρόνησι πού ἐμπνέει στὸ Δραγούμη ὁ λαός ἀντισταθμίζεται ἀπὸ τὸ θαυμασμὸ πού τρέφει γιὰ τὸν «ξεχωριστό», «ἐξαιρετικὸ», «δυνατό», ἄνθρωπο μὲ τὶς «δεσποτικὲς ὁρμές»¹⁰. Ἄς τὸν ἀφήσουμε νὰ μᾶς τὸν περιγράψει:

«Αὐτός... γυρεύει μονάχα νὰ νικήσει, καὶ νὰ τοὺς ὀρίζει τοὺς ἀνθρώπους, γιατί συχαίνεται ἡ περιφρονεῖ τὸν ἄνθρωπο... Δέν ἀξίζει ὁ ἄνθρωπος παρὰ σὰ δύναμη πού πρέπει νὰ ξεδιπλωθεῖ καὶ νὰ χυθεῖ καὶ ν' ἀπλωθεῖ γιὰ νὰ καθυποτάξει ἢ καὶ νὰ κατασυντρίβει φορέσφορές τὸ ἀνθρώπινο γένος. Λόγια καὶ ἰδέες δέν τῆς χρειάζονται (τῆς δύναμης). Βουβή, μουγγή, τυφλή, ἀτρόμητη καὶ ἀβάσταχτη ἄς χυμίζει καὶ ἄς μείνει ἀσύνειδη»¹¹.

Στὸ ἐκπληκτικὸ αὐτὸ ἀπόσπασμα, περιέχεται ἐν δυνάμει ὅλη ἡ φρίκη τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων πού θ' ἀνθίσουν λίγο ἀργότερα στὴν Εὐρώπη. Οἱ αὐταρχικὲς τάσεις τοῦ ἀτόμου, ἡ δίψα τῆς ἀπόλυτης ἐξουσίας, ἡ δύναμη σάν αὐτοσκοπός, μᾶς παρουσιάζονται ἀπογυμνωμένες ἀπὸ κάθε ἀνθρωπιστικὸ-ιδεολογικὸ ἐξωραϊσμὸ. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ μιά δύναμη πού ἀρνεῖται νὰ ὑποταχθεῖ στὸ λόγο (βουβή, μουγγή, ἀσύνειδη, μὲ τὴ διπλὴ ἔννοια πού ἔχει ἡ λέξι αὐτὴ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα: «λόγια καὶ ἰδέες δέν τῆς χρειάζονται»). Ἀνάγεται, δηλαδή, σὰ ἀρχαϊκὰ ἐκεῖνα στάδια τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης ὅπου οἱ φαντασιώσεις παντοδυναμίας δέν ἔχουν ἀκόμη ὑπαχθεῖ στὴν «ἀρχὴ τῆς πραγματικότητας». Τὸν ἀρχαϊκὸ χαρακτήρα τῆς μαρτυρεῖ, ἐξάλλου, καὶ ἡ ἐπιθετικὴ

(σαδιστικὴ), καταστροφικὴ συνισταμένη τῆς («...ν' ἀπλωθεῖ γιὰ νὰ καθυποτάξει ἢ καὶ νὰ κατασυντρίβει... τὸ ἀνθρώπινο γένος»).

Ὁ ἄνθρωπος πού, κατὰ τὸν Δραγούμη, ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν «λιγιστῶν», πού μόνοι, μέσα στὴν ἀνθρωπότητα ἀξίζουν κάτι, σχετικὰ μὲ τὶς μεγάλες μάζες», ἔχει τὴν πεποίθησι «πὺς δέν ἀλλάζει καὶ πολὺ σέ κανένα καιρὸ καὶ σέ κανέναν τόπο ἢ μεγάλη μάζα τῶν ἀνθρώπων, ὁ αἰώνιος Κάλμπαν, καὶ μόνο γιὰ νὰ τὴ συναρπάξουν οἱ ἐξαιρετικοί, γι' αὐτὸ ἀξίζει»¹².

Στὴ συνέχεια μαθαίνουμε ὅτι ὁ «ἐξαιρετικὸς... ἀντικρύζει τοὺς ἀνθρώπους σὰ μύγες καὶ χτυπάει δεξιά καὶ ἀριστερὰ δεσπότης, δημιουργὸς καὶ νομοθέτης. Ὅταν ἔχει τὴ δύναμη νὰ εἶναι περήφανος, νικητῆς καὶ τύραννός τους, τότε μόνο ἀξίζει νὰ μένει μέσα στοὺς ἀνθρώπους»¹⁴.

Αὐτὸ πού δικαίωνει, λοιπόν, τὴ συγκέντρωσι τῆς νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας σὰ χέρια τῶν λίγων ἐκλεκτῶν — πού δέν κατονομάζονται ἐδῶ ὡς τάξι ἀλλὰ ὡς ἀξιοκρατικὴ ὁμάδα — εἶναι ἡ ὑποτιθέμενη «ἐξαιρετικότητά» τους, τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι οἱ μόνοι πού ἀξίζουν κάτι. Καὶ ἐνῶ οἱ ἐξαιρετικοὶ ταυτίζονται μὲ τὴν ἀξία, ἡ μάζα συμβολίζει κάθε μορφῆς ἀπαξία καὶ ὑποβιβάζεται συμβολικὰ σέ ἐπίπεδο κατώτερου ζωικοῦ εἶδους (μύγες). Δικαίωνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς υἱοθετῶντας ἐντελῶς παθητικὴ καὶ ὑποταγμένη συμπεριφορά. Δέν ὑπάρχει παρὰ μόνο γιὰ νὰ προσφέρει στὸν «ἐξαιρετικὸ» τὴ δυνατότητα ἱκανοποίησης τῶν «δεσποτικῶν ὁρμῶν» του. Ἀκολουθώντας τὴν ἴδια λογικὴ, ὁ Δραγούμης καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ «ἐξαιρετικοί» (δηλαδή ἡ ἀρχουσα τάξι) ὄχι μόνον ἔχουν τὸ ἀποκλειστικὸ δικαίωμα ἀσκησης τῆς νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ ἐπιπλέον, στὴν ἀσκηση τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ, μπορούν νὰ κατευθύνονται ἀπὸ τὴν ἔγνοια τῶν δικῶν τους πρὶν ἀπ' ὅλα, δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων καὶ τῶν λιγιστῶν ὁμοίων τους:

«Αὐτός παίρνει τὰ δικαιώματα πού τοῦ ἀρέσουν ἢ τοῦ ταιριάζουν, μὰ δέν ἀξίζει νὰ δίνει τὰ ἴδια δικαιώματα καὶ στοὺς ἄλλους ὅλους, γιατί, ὅλοι δέν εἶναι ἄξιοι τὰ δικά του δικαιώματα νὰ χαίρονται»¹⁵.

Γιὰ νὰ δώσουμε ἕνα ἄλλο παράδειγμα, μολονότι «ἡ ἀνάγκη μᾶς ἠθικῆς γιὰ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ (διάβαζε γιὰ τὴ μάζα), εἶναι αἰώνια, τὴν αἰσθάνεται ἡ τάξι πού κυβερνᾶ καὶ τὴν ἐπιβάλλει καὶ μὲ τὴ βία...»¹⁶, ὡστόσο ὁ «ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος», μὲ τὸν ὁποῖο ἐννοεῖται ὅτι ταυτίζεται ὁ Δραγούμης, ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἠθικὴ: «μόνο σὰ φαινόμενο γιὰ μελέτη μπορεῖ καὶ μ' ἐνδιαφέρεται. Δέ μ' ἀρέσει ἡ ἀρετὴ, οὔτε μὲ συγχύζει ἢ κακία»¹⁷.

6. Δέκα ἄρθρα στὸ *Νουμά*, σελ. 23.

7. *Ὅσοι ζωντανοί*, σελ. 100.

8. Στὸ ἴδιο σελ. 101.

9. Στὸ ἴδιο σελ. 108.

10. Στὸ ἴδιο σελ. 106.

11. Στὸ ἴδιο σελ. 107.

12. Στὸ ἴδιο σελ. 171.

13. Στὸ ἴδιο σελ. 173.

14. Στὸ ἴδιο σελ. 173.

15. *Τὸ Σταμάτημα*, σελ. 161.

16. *Τὸ Σταμάτημα*, σελ. 165.

17. Νίτσε, *Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας*.

Ο καθένας, βέβαια, μπορεί να αναγνωρίσει μέσα από τις θέσεις αυτές τον άποιοχο των νιτσεικών θεωριών σε μία έκλαϊκευμένη όμως και αρκετά διαστρεβλωμένη έκδοχή τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, παραδείγματος χάρι, ότι ο Νίτσε αποβλέπει σε μία ουτοπική κοινωνική ιεραρχία, που διόλου δεν συμπίπτει με την πραγματική ιεραρχία των κοινωνικών τάξεων. Μολονότι δεν προτείνει συγκεκριμένα μέσα για την καταπολέμηση και εγκαθίδρυση της, άλεχθάνεται την άστική τάξη που βρίσκεται στους αντίποδες του άριστοκρατικού νιτσεικού ιδανικού: Η ευγένεια (noblesse) δεν μπορεί να άποκτηθεί με τό χριμα γιατί «ό,τι έχει τιμή (άγοραστική) στερείται άξιας»¹⁸. Στόν Δραγούμη, αντίθετα, ή υποτιθέμενη άνωτερότητα ή κατωτερότητα μιας κοινωνικής ομάδας άποτελεί συνάρτηση της θέσης την όποια ήδη κατέχει ή ομάδα αυτή στην κοινωνική ιεραρχία: ή τάξη που κατέχει την έξουσία (δηλαδή ή άστική) είναι «άνωτερη σε όλα», ενώ οι ύπάλληλες τάξεις είναι έξ όρισμού και έξ των πραγμάτων κατώτερες. Ο Δραγούμης παραγωνρίζει, έξάλλου, τά δυναμικά στοιχεία που περιέχονται στό έργο του Νίτσε (παραδείγματος χάρι, την άνάγκη αυτοπέρβασης) και επιμένει με έμφαση σε μία στατική και σχεδόν μοιρολατρική θεώρηση του άτόμου και της μοίρας του: «Δέν μπορώ να γίνω καλύτερος. Ή είμαι «καλός» και μπορώ τότε να καλλιεργώ τις δυνάμεις μου, να τις άφήνω να φουντώνουν... ή είμαι «κακός», δηλαδή, άδύνατος, χαλασμένος, τιποτένιος και τότε, ό,τι κι αν κάνω είναι άδύνατο να γίνω τίποτε καλύτερο, άπ' αυτό που είμαι»¹⁹. Έτσι, δέν είναι τυχαίο ότι, παρ' όλους τούς διθυράμβους που πλέκει στην δύναμη, στην θέληση δύναμης, κυριαρχίας, ύπεροχής κτλ., καταλήγει, στό τέλος του κεφαλαίου «Η γνώση μου», στό συμπέρασμα ότι τά πάντα είναι προδιαγραμμαμένα από τη μοίρα στην όποια κανείς δέν μπορεί να έναντιωθεί: «Αντίθετά της δέν μπορώ να πάω. Νά της ξεφύγω δέν μπορώ. Νά ή σκλαβιά μου»²⁰.

Η φυσική διάρθρωση της κοινωνίας, προϋποθέτει, λοιπόν, στα πλαίσια της ιδεολογίας του Δραγούμη, την ύπαρξη δύο αντίθετων και συμπληρωματικών παρατάξεων: από τη μία μεριά τις «κυρίαρχες, άνωτερες σε όλα τάξεις της κοινωνίας», από την άλλη μεριά τούς εργαζόμενους (μικροαστική και εργατική τάξη), που έξομοιώνονται με σκλάβους και περιγράφονται ως άνικανοι, άνιδεοι, ταπεινοί κτλ.... Μιλάμε για «φυσική» διάρθρωση της κοινωνίας, έφόσον ο Δραγούμης κάνει πλήρη άφαίρεση των ιστορικών, δυναμικών παραγόντων που παρεμβαίνουν στην διαδικασία δόμησης των κοινωνικών τάξεων. Πράγματι, ό εκλεκτός είναι «αίώνιος, όλων των τόπων και όλων των καιρών, έξω από τις κοινωνίες...»²¹, ή ύπαρξη του δέν έχει, στην ουσία, ιστορικό χαρακτήρα αλλά τοποθετείται πάνω και πέρα από την ιστορία. «Όσο για τη «μεγάλη μάζα των ανθρώπων... δέν άλλάζει και πολύ σε κανέναν καιρό και σε κανέναν τόπο»²². Έχοντας έκκενώσει τις ύπάρχουσες δομές και σχέσεις έξουσίας και κυριαρχίας από κάθε ιστορικό περιεχόμενο, ο Δραγούμης προτρέπει σε μία καθαρά στατική και μεταφυσική θεώρηση των τάξεων, που τείνει να διαωνίσει την κατεστημένη κοινωνική διάρθρωση, παρουσιάζοντάς την ως φυσική, άυτονόητη και θεμιτή πραγματικότητα, δοσμένη μία για πάντα, και σά μοναδική λύση προτείνει τη συνεργασία των τάξεων: «Κοινωνικές τάξεις θά βρίσκονται πάντα στην γη επάνω ... και τότε θά παλεύουν λιγότερο άναμεταξύ τους, τότε περισσότερο, τότε και καθόλου γιατί θά έχουνε φτάσει σε μία ίσορροπία, άλληλεγγύη φρόνιμη και σοφή»²³.

Ο «εκλεκτός» και ή «μάζα» διαφοροποιούνται, λοιπόν, όχι μέσα σε μία ιστορική διάρκεια που τούς προσδίδει τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, αλλά εϋθύς έξαρχής από την παντοδύναμη μοίρα, που ο Δραγούμης ταυτίζει με τις βιολογικές, κληρονομικές καταβολές. Οι έξωτερικοί παράγοντες που συνδέονται με την κοινωνία, τό πολιτισμικό περιβάλλον, τά έ-

ΔΙΚΤΥΟ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΛΟΓΙΩΝ ΣΤΟ ΜΥΘΟ ΤΟΥ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΖΑΣ

— ΜΑΖΑ = «βιοπαλαιστές, υπάλληλοι, εργάτες, ο λαός, οι σκλάβοι όλοι»	— ΕΚΛΕΚΤΟΙ = «Οι κυρίαρχες και άνωτερες σε όλα τάξεις της κοινωνίας»
— «Ζούν χαμένοι και κυβερνούνται από τούς δυνατούς»	— Δυνατοί, Δεσποτικοί
— Πολλοί	— Λίγοι
— Άνιδεοι, άνάξιοι, ανεπίδεκτοι εξέλιξης	— Μορφωμένοι, δημιουργοί, νομοθέτες, τύραννοι
— Μικροί, ταπεινοί, πρόστυχοι	— Ξεχωριστοί, έξαιρετικοί, διαλεχτοί

— Ψοφιοσύνη, κούραση

— Ίδανικά τῆς μάζας = δικαιοσύνη, ισότητα, καλύτερες υλικές συνθήκες ζωῆς, ἀντιμιλιταρισμός, κοσμοπολιτισμός, μαρξισμός, σοσιαλισμός, ταπεινά ἰδανικά, οὐτοπίες καί ὄνειρα

— Ἡ μάζα εἶναι «Πράμα διατάρικο καί πρόσκαιρο»

Ζωντανάδα, ἐπιθετικότητα, ἀγώνας

Ίδανικά τῶν ἐκλεκτῶν = δύναμη, δεσποτισμός, θέληση νά ὀρίζουν ἀνθρώπου, διαφοροποίηση ἀπό τό πλῆθος, ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, ἐθνικισμός, νιτσεισμός, γκομπινισμός, αἰώνια ἰδανικά πού πηγάζουν ἀπό τήν ἴδια τή φύση τῶν ἐκλεκτῶν.

Ὁ ἐκλεκτός εἶναι «αἰώνιος, ὄλων τῶν τόπων καί ὄλων τῶν καιρῶν, ἔξω ἀπό τίς κοινωνίες...»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

- Οἱ πολλοί εἶναι «ἀνάξιοι νά χαίρονται τά δικαιώματα τῶν ἐκλεκτῶν»

Ὁ ἐκλεκτός εἶναι ἄξιος «νά παίρνει τά δικαιώματα πού τοῦ ἀρέσουν»

πικτήτα χαρακτηριστικά, τήν παιδεία, τήν κοινωνικοποίηση κτλ. ὑποτιμούντα ἀπερίφραστα καί θεωροῦνται μὴ καθοριστικοί: «Ἡ μοίρα μου δέν εἶναι ἀπ' ἔξω μου, ξένη δύναμη πού μέ περιορίζει· βρίσκεται μέσα μου, ριζωμένη, χυμένη σ' ὅλα μου τά μέλη, στούς ἴστούς, στά ἀγγεῖα, ρέει μέ τό αἷμα στίς φλέβες καί ἀρτηρίες μου... Εἶναι ὁ χαρακτήρας μου, ἡ ἰδιοσυγκρασία μου, ἡ δυναμική μορφή μου, ὁ ρυθμός μου»²⁴. Γιά ἄλλη μιά φορά ὁ μῦθος τοῦ βιολογισμοῦ λειτουργεῖ σάν μέσο ἐπισκίασης τῆς ἱστορικής διάστασης μέσα στήν ὁποία ἐντάσσονται τά κοινωνικά φαινόμενα»²⁵.

Τό κλειστό αὐτό κύκλωμα, μέσα στό ὁποῖο ὁ ἀνθρώπος γεννιέται καί πεθαίνει χωρίς τή δυνατότητα νά ξεφύγει ἀπό τό αὐθαίρετο καί παντοδύναμο «μοιραῖο», ἀπό τοὺς κληρονομικούς, βιολογικούς καί ψυχολογικούς προσδιορισμούς πού προκαθορίζουν τήν πορεία του, ἀντανακλᾷ, στό ἐπίπεδο τοῦ ἀτόμου, τόν στατικό, φυσικό, αὐτονόητο χαρακτήρα, πού ἀποδίδεται ἀπό τήν κυρίαρχη ἰδεολογία στήν κοινωνική διάρθρωση, στή διαίρεση τῆς κοινωνίας σέ τάξεις. Εἶναι γνωστό ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἀρχουσας τάξης ἔχουν κάθε συμφέρον νά διαιωνίζουν τή θέση, σύμφωνα μέ τή ὁποία οἱ ὑπάρχουσες διαφορές μεταξύ ἀτόμων ἢ μεταξύ κοινωνικῶν τάξεων εἶναι φυσικές καί δέν ὑπάγονται σέ ἱστορικούς προσδιορισμούς. Ἡ διαίωσις τῆς κατεστημένης κοινωνικῆς διάρθρωσης καί τῶν δοσμένων σχέσεων παραγωγῆς ὀφείλει τήν σχετική μονιμότητά της στό ὅτι ἐπιβάλλει ὀρισμένα ἰδεολογικά ταξινομικά σχήματα πού ἀποσκοποῦν στό

νά παρουσιάσουν ὡς νόμιμη καί φυσική τήν ὑπάρχουσα κοινωνική δομή. Στό μέτρο πού τά ἰδεολογικά αὐτά σχήματα κατηγοροποίησης καί ταξινόμησης ἀναπαράγουν τίς κυρίαρχες ἰδεολογικές δομές, προσλαμβάνουν τή μορφή αὐτονόητης πραγματικότητας πού ἀπευθύνεται στόν κοινό νοῦ· ἀφοπλίζουν τό κριτικό πνεῦμα ἐπιβάλλοντας ἢ ἐνισχύοντας τήν αὐθόρμητη συγκατάθεση καί τήν ἀποδοχή τῆς κατεστημένης τάξης καί ἰδεολογίας. Οἱ αὐθαίρετες βάσεις πού στηρίζουν τά θεμέλιά τους περνοῦν, ἔτσι, ἀπαρατήρητες.

18. *Τό Σταμάτημα*, σελ. 153.

19. *Τό Σταμάτημα*, σελ. 153.

20. *Ὅσοι ζωντανοί*, σελ. 179.

21. *Ὅσοι ζωντανοί*, σελ. 171.

22. *Δέκα ἄρθρα στό Νουμά*, σελ. 24.

23. *Τό Σταμάτημα*, σελ. 176.

24. Γιά τή λειτουργία τοῦ βιολογισμοῦ σάν ἐπίλεκτου σημείου ἀναφοράς τῆς ρατσιστικῆς καί ναζιστικῆς ἰδεολογίας βλέπε Colette Guillaumin. *L' idéologie raciste, genèse et langage actuel*. Paris, Mouton, 1972.

Μορφές αὐταρχισμού: σημεῖα παλινδρόμησης

- σκέψεις γύρω ἀπό τήν ἀναβίωση
τῆς εἰκονιστικῆς ζωγραφικῆς στήν Εὐρώπη -

τοῦ Benjamin H.D. Buchloh

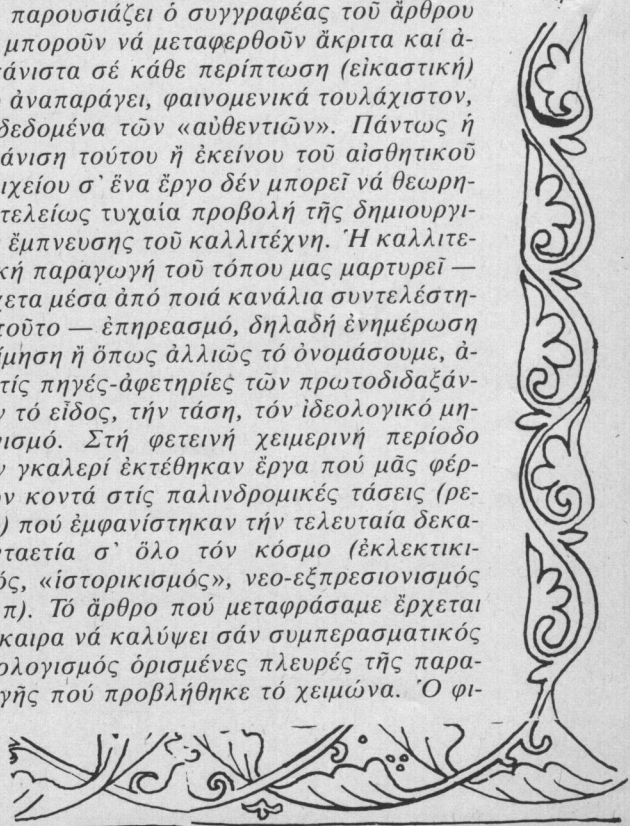
μετάφραση - ἐπιμέλεια: Κλεοπάτρας Λεονταρίτου

Ὁ ἀναγνώστης πού ἔχει κάποια ἐξοικίωση μέ τά θέματα τέχνης, εἴτε ἀπό θεωρητικό ἐνδιαφέρον εἴτε γιατί ἀπλῶς συχνάζει στίς ἐκθέσεις, θά διαπιστώσει ὅτι τό περιεχόμενο τοῦ παρακάτω μελετήματος δέν ἰσχύει μόνο γιά τίς διεθνείς ἐκδηλώσεις τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, γιά κάτι πού συμβαίνει ἔξω ἀπό τόν τόπο μας. Οἱ καλλιτεχνικές τάσεις πού παρατηροῦνται στή χώρα μας εἶναι κατά κάποιο τρόπο ἀπόηχος τῶν συμβαινόντων στά διεθνή κέντρα τέχνης, ὅπου ρίχτηκαν καί ρίχονται κατά καιρούς τά συνθήματα ἀνανέωσης, ἐμφανίζονται οἱ «πρωτοποριακές» τάσεις, κατασκευάζονται οἱ «αὐθεντίες» καί προωθοῦνται χρηματιστηριακά οἱ «ἀξίες» τῶν αἰσθητικῶν ιδεολογιῶν καί συνακόλουθα καί τῶν συγκεκριμένων τους προβολῶν, δηλαδή τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Στό ἄρθρο πού ἀκολουθεῖ θά συναντήσουμε τή συστοιχία, τήν ὁμολογότητα πού ὑφίσταται ἀνάμεσα στίς τάσεις τοῦ τόπου μας — μερικές τουλάχιστον ἐκφράσεις τους — καί τό ιδεολογικό-τεχνοτροπικό κλίμα τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς μας στά μεγάλα της φυτώρια.

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία πώς ὁ ιδεολογι-

κός μηχανισμός καί ἡ κοινωνική αἰτιολογία πού παρουσιάζει ὁ συγγραφέας τοῦ ἄρθρου δέν μποροῦν νά μεταφερθοῦν ἄκριτα καί ἀβασάνιστα σέ κάθε περίπτωση (εἰκαστική) πού ἀναπαράγει, φαινομενικά τουλάχιστον, τά δεδομένα τῶν «αὐθεντιῶν». Πάντως ἡ ἐμφάνιση τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ αἰσθητικοῦ στοιχείου σ' ἓνα ἔργο δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ τελείως τυχαία προβολή τῆς δημιουργικῆς ἐμπνευσης τοῦ καλλιτέχνη. Ἡ καλλιτεχνική παραγωγή τοῦ τόπου μας μαρτυρεῖ — ἄσχετα μέσα ἀπό ποιά κανάλια συντελέστηκε τοῦτο — ἐπηρεασμό, δηλαδή ἐνημέρωση ἢ μίμηση ἢ ὅπως ἀλλιῶς τό ὀνομάσουμε, ἀπό τίς πηγές-ἀφετηρίες τῶν πρωτοδιδαξάντων τό εἶδος, τήν τάση, τόν ιδεολογικό μηχανισμό. Στή φετεινῆ χειμερινή περίοδο τῶν γκαλερί ἐκτέθηκαν ἔργα πού μᾶς φέρνουν κοντά στίς παλινδρομικές τάσεις (ρετρό) πού ἐμφανίστηκαν τήν τελευταία δεκαπενταετία σ' ὅλο τόν κόσμο (ἐκλεκτικισμός, «ἱστορικισμός», νεο-ἐξπρεσιονισμός κ.λπ). Τό ἄρθρο πού μεταφράσαμε ἔρχεται ἐπίκαιρα νά καλύψει σάν συμπερασματικός ἀπολογισμός ὀρισμένες πλευρές τῆς παραγωγῆς πού προβλήθηκε τό χειμῶνα. Ὁ φι-

* Ἀπό τό περιοδικό *October* τ. 16 (* Ἀνοιξη 1981), σσ. 39-68. Οἱ σημειώσεις στό κάτω μέρος τῆς σελίδας μέ ἀστερίσκο εἶναι τῆς μεταφράστριας.

λότεχνος ἀναγνώστης σίγουρα θά ἀφυπνιστεί στά ντόπια ὁμόλογα καί τούς κριτικούς ὑπαιτιγμούς τοῦ συγγραφέα γιά τά «πρότυπα» τῶν τάσεων πού ἐπέδρασαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα καί πάνω στίς δικές μας. Βλέπουμε τό ἄρθρο σάν αἰσθητικοκοινωνική διαπίστωση καί ὄχι κανένα «κατηγορῶ» κατευθυνόμενο ἐναντίον ὀρισμένων ἐκφράσεων. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πολλές φορές οἱ καλλιτέχνες ἀκολουθοῦν καί μιμοῦνται μιὰ τάση ἀμιγῶς τεχνοτροπικά χωρίς νά ἐπιμένουν στίς ἰδεολογικές τῆς προεκτάσεις — δέν θάταν διόλου παράξενο νά λέγαμε ὅτι ὄχι λίγες φορές κυριολεκτικά τίς ἀγνοοῦν. Ἀδιαφορία ἢ ἀγνοία, πάντως, συνεπάγονται μιὰ κάποια «ἐνοχή» τοῦ καλλιτέχνη, γιατί, ὅπως λέει ὁ Λούκατς, οὔτε οἱ θεωρητικές οὔτε οἱ αἰσθητικές δεσμεύσεις δέν εἶναι καί τόσο «ἀθῶες». Ἀθῶες ἀπέναντι στίς γενικότερες ἰδεολογικές ζυμώσεις καί ἱστορικές προεκτάσεις μιᾶς ἐποχῆς. Ἔπει-

τα εἶναι καί ἡ «ἐνοχοποιητική» μαρτυρία τῶν προγραμμάτων τῶν ἐκθέσεων πού προδίδουν, ἂν δέν ὁμολογοῦν ἀνοιχτά, τό πόσο ὁ καλλιτέχνης τῆς ἐκθέσης ἢ τό κριτικό φερέφωνό του εἶναι χρεωμένοι στίς τρέχουσες ἰδεολογίες, αἰσθητικές, πολιτικές, φιλοσοφικές καί ἄλλες. Πῆς περισσότερες βέβαια φορές, τέτοια «ἀτομικά» μαρτυρούμενα τοποθέτησης, μονόσημης ἢ πολύσημης, μαρτυροῦν ἔλλειψη συνάρτησής ὀργανικῆς τῶν προσανατολισμῶν καί πεποιθήσεών τους. Ἀλλά καί ὅταν μιὰ τεχνική, μιὰ τεχνοτροπία, μιὰ αἰσθητική «ἰδιοτροπία» δέν προδίδουν καμιὰ ἰδεολογική μεθόδευση, καί πάλι, τό περιεχόμενο τοῦ ἔργου ἔχει τίς τελευταῖες του λογικές συνέπειες, πού, καί ὅταν ὁ δημιουργός τίς ἀγνοεῖ ἢ θέλει νά τίς ἀγνοήσει, τόν προδίδουν βραχυπρόθεσμα ἢ μακροπρόθεσμα.

Κ.Α.

Μιά κρίση συνίσταται σέ τοῦτο: τό παλιό πεθαίνει καί τό καινούριο δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ: στή μεσοβασιλεία ἐμφανίζεται μιὰ μεγάλη ποικιλία ἀπό νοσηρά συμπτώματα.

Α. Γκράμσι, Τετράδια τῆς φυλακῆς

Τί συνετέλεσε ὥστε νά πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐπιστροφή στούς παραδοσιακοῦς τρόπους τῆς ζωγραφικῆς, πού συντελέστηκε γύρω στό 1915, δυό σχεδόν χρόνια μετά τήν ἐμφάνιση τοῦ «Κατασκευασμένου» (Ready Made) καί τοῦ «Μαύρου Τετραγώνου» (Black Square)* ἦταν μιὰ ἀλλαγὴ μεγάλης ἱστορικής καί αἰσθητικῆς σημασίας; Καί πῶς ἡ μεταστροφή αὐτή κατάφερε νά θεωρηθεῖ αὐτόνομο ἐπίτευγμα τῶν καλλιτεχνῶν, ἐνῶ στήν πραγματικότητα αὐτοί ἦταν ἀπλῶς θεράποντες ἑνός κοινῶν πού ποθοῦσε τήν παλινόρθωση τῶν κωδίκων ὀπτικῆς ἀναγνωρισιμότητας, δηλαδή τήν ἀποκατάσταση τῆς εἰκονικότητας στή ζωγραφική; Ἀλλά καί ἂν δεχτοῦμε ὅτι πραγματικά τό σύστημα χωρο-οπτικῶν

συμβατικότητων πού δέσποσαν στήν εἰκονογραφική παραγωγή ἀπό τήν Ἀναγέννηση καί ὕστερα (γιά νά ἐκτοπιστοῦν μεθοδικά ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα καί ἔπειτα), ξαναβρῆκαν τώρα τό κύρος τους, ἂν ἡ ἱεραρχία τῶν παραστατικῶν σχέσεων μέσα στό ζωγραφικό πλάνο ξαναβρῆκε τήν «ὄντολογική» τῆς ἀναγνώριση, τί ἄλλοι παράγοντες, ἐκτός ἀπό τούς αἰσθητικούς, συνετέλεσαν ὥστε τά νέα «ἀναγνωρίσιμα» διαμορφώματα τῆς τέχνης νά ἀποκτήσουν ἱστορική ἀθεντικότητα; Ἐπίσης, ποιά τάξη διέπει τίς διεργασίες αὐτῆς τῆς παλινόρθωσης καί πῶς τοῦτες συναρθρώνονται; Ἔχουμε, μ' ἄλλα λόγια, νά κάνουμε μέ μιὰ ἀπλή αἰτιακή σχέση, μέ μιὰ μηχανιστική ἀντίδραση στίς συνεχῶς ἀξανάομενες πολιτικές πιέσεις; Ἡ μήπως ἡ ζοφερή ἀγωνία καί ἡ παθητικότητα τῶν μιμητικῶν παρορμήσεων πού παρατηροῦνται στήν εὐρωπαϊκή τέχνη στίς δεκαετίες τοῦ εἰκοσι καί τριάντα, ὑπῆρξαν τό ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα τῶν βάνουσιων περιορισμῶν τῆς πολιτικοοικονομικῆς ζωῆς τῆς περιόδου αὐτῆς;

Θά νόμιζε κανεῖς ὅτι οἱ τάσεις τῆς *Neue Sachlichkeit** καί τῆς *Pittura Metafisica* προετοίμασαν τό δρόμο γιά τήν τελική ἐπικράτηση τῆς καθαυτοῦ ὀλοκληρωτικῆς ζωγραφικῆς τεχνοτροπίας (ζωγραφική τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας καί Γερμανίας καί σοσιαλιστικός ρεαλισμός τῆς σταλινικῆς Ρωσίας). Ὅταν ὁ

* Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στήν ἐποχὴ πού ὀργιάζαν τά πρωτοποριακά κινήματα στή ζωγραφική, εἰδικά στήν περίπτωση τοῦ Μ. Duchamp καί τοῦ Picabia στή Νέα Ὑόρκη. Γιά νά χτυπήσουν τήν τελεματωμένη καί στείρα πιά ζωγραφική παράδοση λανσάρουν τό «κατασκευασμένο» (Ready Made), τό ἀντικείμενο δηλ. τῆς μαζικῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, πού τοῦ ἔδιναν ὑπόσταση αἰσθητική, ἀπλῶς ὑπογράφοντάς το (Duchamp) ἢ μέ τῆ μίμηση, στά σχέδια, ἀληθινῶν μηχανισμῶν (Picabia). Πίστευαν πῶς ἔτσι θά καταπολεμοῦσαν τόν αἰσθητικισμό. Παράλληλο κίνημα ἦταν ὁ «ντανταϊσμός» (Dada), στήν οὐσία μηδενιστικός, πού ἐπῆρσε μεγάλο ἀριθμὸ καλλιτεχνῶν ἀπό τό 1916 ὡς τά μέσα τοῦ εἰκοσι. Τά πρώτα βήματα τοῦ σουρρεαλισμοῦ ἔγιναν μέσα σ' αὐτό τό κλίμα τοῦ ἄγριου ἀντι-αἰσθητισμοῦ.

Λούκατς στο έργο του *Προβλήματα του ρεαλισμού* έξετάζε το θέμα της ανόδου και παρακμής του έκπρεσιονισμού, έδειχνε ότι είχε συνειδητοποιήσει τη σχέση ανάμεσα στα δύο φαινόμενα· ώστόσο δέν διευκρίνιζε τις πραγματικές διαδικασίες διασύνδεσης του πρωτοφασισμού με τις αντιδραστικές πρακτικές της τέχνης. Έγραφε: «Ο ρεαλισμός της *Neue Sachlichkeit* είναι τόσο ξεκάθαρα άπολογητικός, πού εύκολα θά μπορούσε νά συγχωνευτεί με την φασιστική κληρονομιά». Είναι άληθεια περίεργο πού τόσο ο παραδοσιακός μαρξισμός όσο και ο τυπικός φιλελευθερισμός άπαλλάσσουν τόν καλλιτέχνη άπό τις ευθύνες του ως πολιτικοκοινωνικού άτόμου: ο παραδοσιακός μαρξισμός με τό μοντέλο του άντικατοπρισμού (*Reflexion*)* του ιστορικού ντετερμινισμού· ο φιλελευθερισμός, γιατί πιστεύει στην άπεριόριστη και άνεξέλεγκτη έλευθερία της δημιουργίας και έκφρασης του καλλιτέχνη. Και οι δύο πολιτικές θέσεις άναγνωρίζουν έτσι στόν καλλιτέχνη τό προνόμιο νά χρησιμοποιεί την άναγκαιότητα πού τούς καθορίζει για νά παράγουν άσύνειδα άναπαραστάσεις του ιδεολογικού κόσμου.

Δέν θά ήταν, ώστόσο, όρθότερο νά δούμε τις ριζικές άλλαγές του μεσοπολέμου, με τις καίριες επιλογές των δημιουργικών διαδικασιών και τις εικονογραφικές άναγωγές και συμβατικότητες, σάν κάτι προμελετημένο και ύπολογισμένο; Δέν θά έπρεπε νά ύποθέσουμε ότι, όταν οι καλλιτέχνες έκαναν τις επιλογές τους είχαν επίγνωση των συνεπειών και διακλαδώσεων τους, καθώς και της έντασης πού θά συνεπαγόταν άναπόδραστα ή διαδικασία της αισθητικής άναγνωρισιμότητας (εικονικότητας) και της ιδεολογικής άναπαράστασης;

Έκείνο πού μās ενδιαφέρει εδώ είναι σέ τί βαθμό ή επανανακάλυψη και επαναχρησιμοποίηση των εικονογραφικών τρόπων της σύγχρονης ζωγραφικής άντικατοπρίζει ή σέ ποιο βαθμό άντιμάχεται διαβρωτικά τόν ιδεολογικό άντίκτυπο του αύξανόμενου άυταρχισμού· ή, επίσης, κατά πόσο ή τάση αυτή άπλώς άνέχεται ή έπωφελείται άπό τη συνεχώς πιό φανερή πρόθεση της πολιτικής αυτής πρακτικής ή και, άκόμα χειρότερα, σέ ποιο βαθμό συντελεί κυνικά στη δημιουργία ενός πολιτιστικού άυταρχικού κλίματος

*Κίνημα της γερμανικής ζωγραφικής στα μέσα του 1920. Σε αντίθεση με κάθε είδους άφάιρηση ή ιδεαλισμό, και, βασικά, βέβαια, τόν έκπρεσιονισμό, οι καλλιτέχνες πού τόν άντιπροσώπευαν διακήρυχαν ότι άγωνίζονταν για μιά «τίμια άντικειμενικότητα» (*Sachlichkeit*), τη «νέα άντικειμενικότητα». Στα έργα τους πρόβαλαν άνεπιτήδευτα την καθημερινή πραγματικότητα, άκόμα και άν τούτη παρουσιάζει βαναυσότητες. Κυνικότητα αισθήματος και στυλιστική άντιδραστικότητα άποτελούν τά χτυπητά χαρακτηριστικά της τάσης αυτής. Κύριοι εκπρόσωποι της ήταν οι Όττο Ντίξ και Γκεόργκ Γκρόζ, αλλά και καλλιτέχνες όπως οι Μπέκμαν και Χόφερ έμφανίζουν παραπλήσιες τάσεις. Έξέχουσα λογοτεχνική μορφή του κινήματος ήταν ο Μπρέχτ.

* Η ιδεολογία και ή μορφή του έργου τέχνης «καθορίζεται» άπό τις κοινωνικοοικονομικές δομές, άντικαθρεφτίζει ύποχρεωτικά την κίνηση της ιστορίας (πάλη των τάσεων, ιδεολογία του προλεταριάτου κλπ. (Σημ. Μ.).

1. Georg Lukacs. "Grösse und Verfall des Expressionismus" (1934), στο *Probleme des Realismus*. τ.μ. I των *Gesammelte Werke*. Berlin. 1971. σ. 147.

2. Asja Lacis. *Revolutionär im Beruf*. έπιμ. Hildegard Brener. Μόναχο 1971, σ. 44.

πού θά μās έξοικειώσει με τις πολιτικές πραγματικότητες πού επίκεινται.

Γιά νά μπορέσουμε νά αναλύσουμε τό φαινόμενο αυτό της συντριβής του μοντερνισμού, θά ήταν καλό νά συνειδητοποιήσουμε πρώτα ότι δέν πρόκειται για κάτι πρωτόφαντο. Η χρεωκοπία της καπιταλιστικής οικονομίας και πολιτικής — κάτι πού στόν αιώνα μας προβλέφτηκε συστηματικά και επανειλημμένα — συνοδεύτηκε άπό τό ρυθμό όρισμένων αισθητικών έκδηλώσεων. Στην άρχή έμφανίζονται κινήματα τέχνης με μεγάλη δυναμικότητα κριτικής μαχητικότητας εναντίον της άρχουσας ιδεολογίας. Η κίνηση αυτή αίρεται άργότερα άπό τούς ίδιους τούς εισηγητές της, πού τώρα *έσωτερικεύουν την καταπίεση* (ύπογραμμίζω) με μορφή έπιμονων όραμάτων νηπιάζουσας ή άποδυναμωτικής μελαγχολίας, για νά καταλήξουν σέ έκδηλώσεις άνοιχτής λατρείας για τις άντιδραστικές δυνάμεις. Δέν πρέπει, επίσης, νά ξεχνούμε μέσα στό σάλο του «μεταμοντερνισμού» και της «κατάρρευσης της πρωτοποριακής τέχνης», ότι έχουμε νά κάνουμε με ένα κυκλικό φαινόμενο, όπως άκριβώς συμβαίνει με την κρίση της καπιταλιστικής οικονομίας στό χώρο της πολιτικής ιστορίας του είκοστου αιώνα (ύπερπαραγωγή, τεχνητή άνεργία, άνάγκη επέκτασης της διεθνούς άγοράς και των κερδών και ή συνακόλουθη πολεμοκαπηλεία σάν τό μυστικό για τη λύση των προβλημάτων του ώριμου καπιταλισμού).

Αν ή τρέχουσα αισθητική κριτική δέν τοποθετήσει όλα αυτά τά φαινόμενα στό ιστορικό τους πλαίσιο και δέν δει πίσω άπό τό ζήλο πού επιδεικνύουν όλες οι πλευρές νά μās πείσουν ότι ή πρωτοπορία πέθανε έχοντας έκπληρώσει την άποστολή της και ότι της άναγνωρίστηκε άνετη θέση μέσα στόν πλουραλισμό των μηνυμάτων και της αισθητικής μασκαράτας, τότε θά γίνει συννοχος στη δημιουργία ενός κλίματος παθητικότητας και άπελπισίας. Η μεταμοντερνιστική ιδεολογία φαίνεται λησμονεί τούς λεπτούς αλλά διαφανέστατους έλιγμούς της πολιτικής καταπίεσης-άπαραίτητους για την επιβίωση της ύπάρχουσας κοινωνικοπολιτικής δομής. Σ' ένα τέτοιο κλίμα οι συμβολικοί τρόποι έκφρασης του συγκεκριμένου μετατρέπονται σέ έσωτερικευμένες άλληγορίες ρετρό (μορφολογικές άναβιώσεις). Αν δεχτούμε ότι στη βάση του άλληγορικού τρόπου έκφρασης βρίσκεται ή μελαγχολία (Μπένγιαμιν), θά πρέπει επίσης νά δεχτούμε ότι ή μελαγχολία είναι άποτελεσμα άπαγόρευσης και καταπίεσης. Τό βαρυσήμαντο έργο του Βάλτερ Μπένγιαμιν *Η καταγωγή του γερμανικού τραγικού δράματος*, έργο-κλειδί για τη μεταπρωτοποριακή αισθητική και σημείο άναφοράς κάθε σύγχρονης μελέτης για την άναβίωση της άλληγορίας στην τέχνη, γράφτηκε άκριβώς την εποχή πού άρχισε νά άνέρχεται ο ναζισμός στη Γερμανία. Ο συγγραφέας, μās λέει ο φίλος του Άζα Λάσις:

«Έλεγε ότι δέν θεωρούσε τη θέση πού άνέπτυσσε σάν μιά άπλή άκαδημαϊκή έρευνα, αλλά ότι είχε άμεσες διασυνδέσεις με τά καυτά προβλήματα της σύγχρονης λογοτεχνίας. Έπέμενε καθαρα στό γεγονός ότι στό έργο του αυτό έβλεπε τη δραματολογία της μπαρόκ περιόδου της Γερμανίας σάν τό όμόλογο της προσπάθειας του έκπρεσιονισμού για άναζήτηση ενός τυπικού γλωσσικού ιδιώματος. Για αυτό άκριβώς, έλεγε, πραγματεύομαι τόσο διεξοδικά τά προβλήματα της άλληγορίας, των έμβλημάτων και των τελετουργικών σχημάτων»².

Στήν *Εισαγωγή* στο παραπάνω έργο ο Γκ. Στάινερ γράφει:

«Όπως στά χρόνια της κρίσης που δημιουργήθηκε από τον Τριακονταετή πόλεμο, έτσι και στην περίοδο της Βαϊμάρης, οι ακρότητες αντικατοπτρίζονται στην τέχνη και τις κριτικές συζητήσεις. Έχοντας επισημάνει τις αναλογίες ο Μπένγιαμιν κλείνει τό έργο του με συμπερασματικούς υπαινιγμούς για μία θεωρία πολιτισμικής ύποτροπής: οι εποχές παρακμής μοιάζουν όχι μόνο στά πάθη τους αλλά και στό περιεργο κλίμα ρητορικής και αισθητικής βιαιότητας...

Έτσι, ή μελέτη του μαρόκ δέν άποτελεί άπλά μία άρχαιοδιφική επίδοξη: άντικαθρεφτίζει, προεικονίζει και βοηθάει στην κατανόηση του σκοτεινού παρόντος»³.

Καταπίεση και άναπαράσταση

Είναι γεγονός άναμφισβήτητο ότι ο πρώτος σημαντικός κλονισμός του πρωτοποριακού εικαστικού ιδιώματος σημειώθηκε στις άρχές του Πρώτου παγκοσμίου πολέμου και σημάδεύτηκε από τό τέλος του κυβισμού και του φουτουρισμού και την έγκατάλειψη των αισθητικών ιδεωδών πρωτοπορίας από τους ίδιους τους καλλιτέχνες που τις είχαν λανσάρει. Έχοντας φτάσει μπρός στό άδιέξοδο της ίδιας τους της άκαδημαϊκοποίησης και την εξάντληση της ιστορικής σημασίας του κινήματός τους, οι Πικάσο, Ντεραίν, Καρρά, Σεβρίνι — για να άναφερθούμε μόνο σε μερικούς από τους έπιφανέστερους εκπρόσωπους της εικαστικής πρωτοπορίας — έρριξαν τό σύνθημα της επιστροφής στις παραδοσιακές άξίες της μεγάλης τέχνης. Για να συγκαλύψουν την κατάσταση αυτή έδημιούργησαν τό *μύθο ενός νέου* κλασικισμού, έπέμειναν στην συνέχεια της παραδοσιακής παλέτας — ενώ λίγο πρωτότερα την είχαν στριμώξει επικίνδυνα — που τώρα την έβλεπαν σαν πολύτιμο άγαθό που έπρεπε να άναζωογονηθεί. Άπ' όλη αυτή την κατάσταση ξεκίνησε ή άνικανότητα και ή πεισματική άρνησή τους να άντιμετωπίσουν τις έπιστήμολογικές συνέπειες του έργου τους. Ήδη από τό 1913, νεότεροί τους καλλιτέχνες, που προχωρούσαν με πλατύτερα πολιτικοκοινωνικά και ιστορικά κριτήρια και με προοπτική έξουδετέρωσης των πολιτιστικών θέσεων της ευρωπαϊκής άστικής τάξης, είχαν προωθήσει τις ιδέες των πρεσβυτέρων τους πολύ περισσότερο. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο Ντυσάμπ (Duschamp) στην Άμερική και ο Μάλεβιτς και οι κονστρουκτιβιστές στη Ρωσία. Άλλά άκόμα και στό Παρίσι, καλλιτέχνες όπως ο Φ. Πικάμπια άναγνωρίζαν την έπικείμενη πτώση του κυβισμού. Γυρίζοντας από τη Νέα Ύόρκη, ο τελευταίος έγραψε:

«Καθώς ξέρετε, έχω ξεπεράσει αυτό τό στάδιο εξέλιξης και δέν θεωρώ πιά τον έαυτό μου κυβιστή. Συνειδητοποίησα ότι δέν μπορεί κανείς να ζωγραφίζει επάπειρον κύβους για να έκφράσει τους στοχασμούς και τά ψυχικά του βιώματα»⁴.

Και στό μανιφέστο του για τη *Σχολή του Άμορφι-*

σμού (L' Ecole Amorphiste), δημοσιευμένο σε ειδικό τεύχος του *Camera Work* (1913), γράφει άκόμα σαφέστερα: «Είπαν για τον Πικάσο ότι μελετά τά άντικείμενα όπως ο χειρουργός άνατέμνει ένα πτώμα. Δέν μäs χρειάζονται πιά αυτά τά ένοχλητικά πτώματα που λέγονται άντικείμενα»⁵.

Άκόμα και τό 1923 συνεχίζονταν στό Παρίσι οι διαμάχες άνάμεσα στις διάφορες ομάδες πρωτοπορίας. Μέ την ευκαιρία της πρεμιέρας του *Coeur à Gaz*, του Τριστάν Τζάρα, του εισηγητή του Ντανταϊσμού, έπασαν γροθίες άνάμεσα στους θεατές, όταν ένας από τους καλλιτέχνες πήδηξε στη σκηνή και φώναξε: «Ο Πικάσο πέθανε στό πεδίο της μάχης»⁶. Άλλά άκόμα και καλλιτέχνες που είχαν συνταχθεί με τον κυβισμό, στό τέλος της δεύτερης δεκαετίας του 1900, συνειδητοποίησαν ότι αυτός είχε εξαντληθεί, χωρίς ώστόσο να προσφέρουν σαν διέξοδο την επιστροφή στό παρελθόν. Ο Μπλαίζ Σαντράρς π.χ., στό «Γιατί ο κύβος φθείρεται;» (Pourquoi le cube s' effrite?, 1919), εξαγγέλλει τό τέλος του προορισμού του κυβιστικού ιδιώματος. Την ίδια έπίσης εποχή παρουσιάζονται και μερικές ιδεολογικές δικαιολογίες για την κάμψη που είχε άρχισει γύρω στό 1914-1915. Άνάμεσα στά ντοκουμέντα του νέου «αυταρχικού» κλασικισμού είναι ένα φυλλάδιο που είχε εκδόσει ο έμπορος κυβιστικών έργων Λ. Ρόζενμπεργκ τό 1920 με τίτλο «Κυβισμός και Παράδοση» και τό «Μερικές προθέσεις του Κυβισμού» (Quelques intentions du cubisme) του Μαρίς Ραινάλ (γραμμένο τό 1919 και δημοσιευμένο τό 1920). Στο τελευταίο κείμενο συναντούμε τά παρακάτω:

«Έξακολουθώ να πιστεύω ότι ή γνώση των μεγάλων δασκάλων της τέχνης, ή κατανόηση του έργου τους και ο σεβασμός για την παράδοση μπορεί να προσφέρουν ισχυρά στηρίγματα»⁷.

Σωστά έρμηνευμένη ή δήλωση αυτή άποκαλύπτει, στην προσπάθειά της να νομιμοποιήσει την άκαδημαϊκοποίηση του γερασμένου και άρρωστου κυβισμού, την έγγενή τάση προς ένα νέο κλασικισμό. Και τότε, όπως και τώρα, οι όροι-κλειδιά της ιδεολογικής άντίδρασης αυτού του τύπου είναι ή έξιδανίκευση των αιώνων μνημείων της τέχνης και των μεγάλων δασκάλων, ή προσπάθεια καθιέρωσης μιας νέας αισθητικής όρθοδοξίας και ή άπαιτηση σεβασμού για την πολιτιστική παράδοση. Είναι μία σταθερά του συνδρόμου του αυταρχισμού να επικαλείται και κατακυρώνει τά «αιώνια» ή παλιά συστήματα τάξης, όπως ή αβθεντία της ιστορίας, ο νόμος του πρωτογονισμού, ο πατερναλισμός του άφέντη κ.λπ. κ.λπ.). Ή άνεξίχνιστη ιστορία του παρελθόντος χρησιμεύει για σημείο προβολής άποτυχημένων σχημάτων του παρόντος. Τό 1915 ο Πικάσο ξαναγυρίζει κι αυτός στό εικονιστικό ιδίωμα ζωγραφικής με τό πορτρέτο του κυβιστή ποιητή Μάξ Ζακόμπ, που είχε μεταστραφεί στον καθολικισμό. Τό μοντέλο άπεικονίζεται με εμφάνιση χωρικού της Βρε-

5. Fr. Picabia. "Manifeste de l' Ecole Amorphiste". σ. 68.

6. William Rubin. *Picasso*. New York 1980 (Modern Art Gallery). Τελικά κι αυτοί άκόμα οι κριτικοί που είχαν συνηγορήσει για τον Πικάσο, άναγκάστηκαν να άναγνωρίσουν την παρακμή του: «...ο Πικάσο άνήκει στο παρελθόν. Ή πτώση του άποτελεί ένα από τά πιο συνταραχτικά προβλήματα της εποχής μας» (Germain Bazin. Άναφέρεται στο προαναφερόμενο έργο του Rubin. σ. 277).

7. Maurice Raynal. "Quelques intentions du cubisme". στο *Bulletin de l' effort moderne*, άριθ. 4 (1924), 4.

3. G. Steiner. «Εισαγωγή», στο Walter Benjamin. *The Origin of German Tragic Drama*. London 1977. σ. 24.

4. Fr. Picabia. "Comment je vois New York" στο *Fr. Picabia*. Paris. Musée National d' Art Moderne. 1976 σ. 66.

τάνης και σε στυλ Ingres, δίνοντάς μας έτσι μία ιδέα του εκλεκτικισμού που χρειάζεται για να μπορέσει ο καλλιτέχνης να επιτύχει την στυλιστική ισορροπία της κλασικής απλότητας που, υποτίθεται, παρέχει τη δυνατότητα πρόσβασης στην αρχετυπική ουσία της ανθρώπινης εμπειρίας. Μετά απ' αυτό το ξεκίνημα ο ιστορικιστικός εκλεκτικισμός* μετατρέπεται σε καλλιτεχνική αρχή για να καταλήξει σε προγραμματική διακήρυξη μίας νέας *avant-garde*, όπως η «Ανάκληση σε τάξη» (*Rappel à l'Ordre*) του Ζάν Κοκτώ (1926).

Η στυλιστική ετερογένεια στο έργο του Πικάσο άντλει το κύρος της από το κληροδότημα της ιστορίας της τέχνης και εντείνεται γύρω στο 1917. Δεν είναι μόνον η επίδραση του πορτρέτου του Ingres. Από το ταξίδι του στην Ιταλία, παρέα με τον Κοκτώ, αποκομίζει τις εντυπώσεις-επιδράσεις της εικονογραφίας της Κομέντια ντελ Άρτε και των τοιχογραφιών του *Herculaneum*. Οί μελετητές του Πικάσο έπισημαίνουν, έξάλλου, την επίδραση των γλυπτών της ζωοφόρου του Παρθενώνα, των λευκόμορφων αγγείων του Λούβρου, τα σχέδια χωρικών του Μιλλέ, των τελευταίων γυμνών του Ρενουάρ, του πουναντίλισμου του Σερά. Δεν πρέπει βέβαια να παραλείψουμε τις αυτο-αναφορές του καλλιτέχνη στον συνθετικό του κυβισμό, που τόσο πολύ προσφερόταν στον έντονο αισθησιασμό του διακοσμητικού του στυλ στις αρχές του αιώνα.

Και πάλι το κλειδί για την κατανόηση όλων αυτών των έργων μάς το προσφέρει, χωρίς να τό θέλει, ο Μωρίς Ραινάλ, όταν στην περιγραφή των *Τριών Σωματοφυλάκων* του Πικάσο (1921) γράφει ότι μοιάζει «μάλλον με μία υπέροχη προθήκη των κυβιστικών έπινοήσεων και ανακαλύψεων».⁸ Η ελεύθερη διακύμανση των κυβιστικών στοιχείων και η εναλλαξιμότητά τους μαρτυρούν πώς τό νέο αυτό εικαστικό ιδίωμα — ξεκομμένο τώρα από την αρχική συμβολική του λειτουργία — υποστασιοποιήθηκε σε ένα στυλ, που αντί να εκπληρώνει κάποιο λειτουργικό σκοπό μεταβλήθηκε σε καλλιτεχνικό αγαθό (*commodity*) μέσα σ' ένα δυσλειτουργικό σύστημα. Με άλλο λόγια, εντάχθηκε στις κατηγορίες εκείνες της καλλιτεχνικής παραγωγής που από την ίδια τους τή φύση δεν βοηθούν στην αναχαίτιση της «άλλοτριώσης αυτής, δηλαδή της απολειτουρικοποίησης του αισθητικού προϊόντος, γιατί άγνωστον τελείως τούς ένστικτώδεις μηχανισμούς αυτοπροστασίας της τέχνης» και τέτοιες κατηγορίες είναι ή διακοσμητική, ή μόδα, τά αντικείμενα τέχνης (*objets d'art*) κ.λπ.

* Σε αισθητικά συμφραζόμενα ο όρος *ιστορικισμός* παίρνει διαφορετική έννοιολογική απόχρωση από την κλασική χρησιμοποίησή του μέσα σε καθαρά ιστορικό πλαίσιο, παρ' όλο που και στις δύο περιπτώσεις διατηρεί τό στοιχείο του σχετικισμού και του εκλεκτικισμού ή της καθολικευτικής τάσης (άναγωγιμότητα ρετρό, κατά κάποιο τρόπο), ενός γεγονότος σε κάποια δεδομένη στιγμή της ιστορίας. Άς σημειωθεί, πάντως, ότι όλες οι χρήσεις του όρου είναι άπόηχος των ρομαντικών ιστορικιστικών θεωριών του Χέρντερ. Ειδικά, άναφορικά με την τέχνη, ο στυλιστικός ιστορικισμός είναι ή τάση που παρουσιάστηκε από τό 1820-90 στην Ευρώπη, όταν όλα τά στυλ της δυτικής παράδοσης, και προς τό τέλος του αιώνα και της ανατολικής, άναπαράχθηκαν, μεταμορφώθηκαν και άναδημιουργήθηκαν. Όπως γράφει ένας μελετητής, ο δέκατος ένατος αιώνας υπήρξε τό χωνευτήρι των καλλιτεχνικών ιδεών όλων των αιώνων και όλων των χωρών. Η τάση «ρετρό», άλλοτε δημιουργικότερη και άλλοτε δουλικότερη, είναι χαρακτηριστικό και της έποχής μας.

8. Όπ. παρ.

Ό μετασχηματισμός της τέχνης από την πρακτική της ύλικής και διαλεκτικής υπέρβασης της ιδεολογίας στη στατική κατάφαση της άλλοτριώσης και ή άναγωγή της σε ψυχοσεξουαλικές άπωθήσεις θεωρούνται από τό Λεό Μπερσανί άφεταιρία για τή στροφή προς τον άλληγορικό τρόπο άπόδοσης:

Άλληγορία είναι ή προέκταση του συγκεκριμένου στη μνήμη και τή φαντασία. Άλλά ή άρνηση της επιθυμίας μάς όδηγει σε ένα στατικό και στατικόποιητικό τύπο άφαίρεσης. Άντι δηλαδή ή τελευταία να μιμείται μία διαδικασία άτέλειωτων υποκαταστάσεων (τήν άσταμάτητη «πορεία» της επιθυμίας μέσα από διάφορες εικόνες), ή άφαίρεση άποβαίνει ή υπέρβαση της διαδικασίας αυτής. Έτσι φτάνομε στην άλληγορική τέχνη.

Η παραπάνω παρατήρηση ισχύει σε μεγάλο βαθμό για τή λεγόμενη *μεταφυσική ζωγραφική* (*Pittura Metafisica*) που έγκαινιάστηκε με τον Ντε Κίρικο και τον πρώην φουτουριστή Καρρά γύρω στο 1913. Η μεταστροφή αυτή τόσο των φουτουριστών όσο και των κυβιστών συνεπαγόταν όχι μόνο μίαν άνανέωση του σεβασμού για την πολιτιστική παράδοση — ενώ λίγο παλιότερα της είχαν εναντιωθεί φανατικά — αλλά και μία νέα εικονογραφία με αντικείμενο τήν άσκοπη, άνεργάτιστη και έφιαλτική συνάθροιση καθημερινών αντικειμένων ζωγραφισμένων με σχολαστική έπιμέλεια και σεβασμό στις συμβατικότητες της κλασικής ζωγραφικής. Ό Ντε Κίρικο χαρακτηρίζει τά έργα του σαν σκηνικό μοντάρισμα για άγνωστα, έπικείμενα «δρώμενα» και τονίζει τό δαιμονικό στοιχείο που ένδημει στα παριστανόμενα: «Τό μεταφυσικό έργο τέχνης», γράφει, μοιάζει χαρούμενο. Και, όμως, μένει κανείς με τήν έντύπωση ότι κάτι πρόκειται να συμβεί στον χαρωπό αυτό κόσμο».¹⁰ Άλλου, πάλι, μιλάει για τήν τραγωδία της χαράς, που δεν είναι άλλο από τή γαλήνη που βασιλεύει πριν από τή θύελλα. Ό καμβάς του έργου είναι ή σκηνή που πρόκειται να συμβούν όλα αυτά. Όπως λέει ο ίταλός κριτικός της τέχνης Ουμπέρτο Σίλβα, ο Ντε Κίρικο είναι ή προσωποποίηση της ίταλικής άρρώστιας του Κρότσε: όχι τέλειος φασισμός άκόμα, αλλά ο φόβος για τον έρχομό του».¹¹

Όπως στην περίπτωση του Πικάσο, οί φουτουριστές τώρα άποκηρύσσουν τήν άνειακονική τους περίοδο και τίες διαδικασίες κατακερματισμού και άναγωγής της εικόνας σε στοιχειακά μορφώματα.

Τήν ίδια τύχη είχε και ή τεχνική του κολλάζ που είχε επιβάλει στη ζωγραφική έπιφάνεια τήν ταυτόχρονη παρουσία ετερογενών ύλικών και διαδικασιών και είχε χρησιμοποιηθεί για τή δυναμική διασύνδεση των αισθητικών φαινομένων με τό πολιτικοκοινωνικό περίγυρο*. Δεν είναι τυχαίο γεγονός τό ότι ο φουτουρι-

9. Leo Bersani. *Baudelaire and Freud*. Berkeley. 1977. s. 98.

10. Giorgio de Chirico "Über die metaphysische Kunst" στο *Wir Metaphysiker*. Berlin. άριθ. 15.

11. Umberto Silva. *Kunst und Ideologie des Fascismus*. Frankfurt. σ. 18.

* Στην προσπάθειά τους να διευρύνουν τή γνώση γύρω από τον άνθρωπο και τον κόσμο, να εισδύσουν στο βάθος της συνείδησης και να ξεπεράσουν τά άπλά «όρατά», οί σουρρεαλιστές χρησιμοποίησαν κάθε μέσο που θά τούς επέτρεπε να προσεγγίσουν στο άκέραιο τό δν και τό σύμπαν. Όνειρο, ψυχανάλυση, μύθος, σύμβολο, άλληγορία, γνώση μαγείας και άποκρυσμισμού, ψυχικός και γλωσσικός άυτοματισμός,

στής Σεβερίνι έκανε την έπιανεμφάνισή του ως «παραδοσιακός» με τό έργο *Μητρότητα*, πού παρουσιάζει μιά μητέρα πού θηλάζει σέ πόζα αναγεννησιακής μαντόνας. Κι άκόμα πίο χτυπητή είναι ή περίπτωση του Καρρά, ενός άπό τούς σημαντικότερους φουτουριστές, πού είχε άνανεώσει τή ζωγραφική σημειολογία με συστηματική παραβίαση τών όπτικων και λεκτικών κωδίκων ενθέτοντας συντρίμια λόγου στό ζωγραφικό έργο, μηχανοποιώντας τίς διαδικασίες τής ζωγραφικής και συμπαραθέτοντας ζωγραφικά και κατασκευασμένα άντικείμενα. Αυτός ό ίδιος τώρα στρέφεται στην άναπαράσταση βιβλικών σκηνών με τεχνολογία τής σχολής τής Τοσκάνης.

“Όπως ή «άνακάλυψη» τής ιστορικής παράδοσης βοηθάει την άυταρχική ιδεολογία νά δικαιολογήσει τή χρεωκοπία του μοντερνισμού (όρθολογισμός, τεχνολογία, προοδευτισμός), έτσι ή παλινόρθωση τής άταβιστικής άντίληψης γιά τό μεγάλο καλλιτέχνη Δάσκαλο βοηθάει στή *συνέχιση* μιάς κουλτούρας προσανατολισμένης στόν έσωτερικό έλιτισμό, πράγμα πού κατοχυρώνει τό δικαίωμα τής έλίτ νά συνεχίσει τόν ήγεμονικό πολιτικό και πολιτισμικό ρόλο τής. “Η ίδια ή γλώσσα τών καλλιτεχνών αυτών ειδικά (γιατί δέν πρέπει νά ξεχνούμε πώς παράλληλα ύφίσταται και ένα άντιθετο ρεύμα όρισμού τής καλλιτεχνικής δημιουργίας, στή Σοβιετική “Ένωση) μαρτυρεί άπροκάλυπτα τήν πολλαπλή διασύνδεση άνάμεσα στην αίσθητική άυθεντία και τόν έξουσιαστικό άυταρχισμό.

Θά πάρουμε έδώ τρία παραδείγματα άπό τρεις διαφορετικές δεκαετίες:

«Υστερία και έρασιτεχνισμός είναι καταδικασμένες σέ θάνατο. Πιστεύω ότι όλοι βαρέθηκαν πιά τόν ντιλετταντισμό: είτε στην πολιτική είτε στην λογοτεχνία είτε στην ζωγραφική¹²». (Francis Picabia, 1919).

Και ό Φράνσις Πικάμπια:

«Ό σοσιαλισμός έφευρέθηκε άπό τίς μετριότητες και τούς άδύνατους. Μπορείτε νά φανταστείτε τό σοσιαλισμό ή τόν κομμουνισμό στην τέχνη και τόν έρωτα; Θά ξέσπαγε κανείς σέ γέλια με κάτι τέτοιο, άν δέν φοβόταν τίς συνέπειες¹³». (Francis Picabia, 1927).

Τέλος, ό Πικάσο έκανε τήν περίφημη δήλωση τό 1935:

«Θάπρεπε νά ύπάρχει μιά άπόλυτη δικτατορία (...) μιά δικτατορία τών ζωγράφων (...) μιά δικτατορία ενός ζωγράφου (...) γιά νά καταπνίξει όλους εκείνους πού μās πρόδωσαν, και τούς άπατεώνες, γιά νά άπαγορεύσει τά τεχνάσματα, τούς μαγερισμούς, τή γοητεία (τά *έλκυστικά*), τήν ιστορία και ένα σωρό άλλα». ¹⁴

Σάν πεισματάρηδες γερασμένοι άρχοντες, οι καλλιτέχνες τής παλιάς φρουράς άρνούνται νά παραιτηθούν προσφέρουν νέες πτυχές στην άπο-άλυψη τής άλήθειας. “Αποδεσμεύοντας τό «βάθος» του άνθρώπου (συνείδησης) άποβλέπει στην έλευθερία του όντος αλλά και στην συμπλήρωση τής γνώσης πού μās προσφέρει γι’ αυτό ή λογική άπό μόνη τής. Συνεχιστές του ρομαντικού προγράμματος βλέπουν στή φαντασία τή μοναδική δύναμη πού μπορεί ν’ άγκαλιάσει και νά «όλοκληρώσει» τήν εικόνα τής ύπαρξης, του Είναι. Λογική και παράλογο άλληλοσυμπληρώνονται, «συγκοινωνούν» όπως έλεγε ό θεωρητικός του κινήματος Α. Μπρετόν. “Η άληθινή αυτή διάθεση βρίσκει τήν εικαστική τής έφαρμογή στην τεχνική του κολλάζ. Οι «έπικολλήσεις» φαίνονται άσύνδετες και παράταιρες αλλά συνυπάρχουν, όπως τό λογικό και τό παράλογο, τό φανταστικό και τό έμπειρικό, τό πραγματικό και τό ύπερβατικό. «Τό έργο τέχνης, έλεγε ό Klee, δέν άποδίδει τό όρατό άλλα όρατοποιεί τό άόρατο».

με ισχυρογνωμοσύνη πού αυξάνει σέ άμεση άναλογία πρός τή συναίσθηση τής άδυναμίας τους νά σώσουν μιά πρακτική πού δέν έχει πιά βιωσιμότητα. Σάν τό γερμανό ντανταϊστή Κρίστιαν Σάντ (Chr. Schad) στίς άρχές του αιώνα μας, πού προσπάθησε νά δώσει έναν

12. Giorgio de Chirico. *Valori Plastici*, άριθ. 3-4. Roma 1919. Πρώτη σαφής εκδήλωση αυτου του φαινομένου είναι ή διακήρυξη του Giorgio de Chirico: "pictor sum classicus!" (είμαι κλασικός ζωγράφος!), με τήν όποία τελειώνει τό κάλεσμα του γιά επιστροφή στόν νόμο τής ιστορίας και τόν κλασικό ρυθμό. Πρόκειται γιά τό *Μανιφέστο* «Επιστροφή στην Τέχνη» πού δημοσιεύτηκε στό *Valori Plastici* (1919). Παρόμοια με τόν Carlo Carrà ("Pittura Metafisica"). πού επίσης δημοσιεύτηκε τό 1919, ό de Chirico δέν άπαιτεί μόνο τήν επιστροφή στην «κλασική παράδοση» και τούς μεγάλους δασκάλους (Uccello, Giotto, P. della Francesca), αλλά και τήν επιστροφή στην *έθνικότητα* αυτης τής παράδοσης. “Η πλασματικότητα τής αξίωσης αυτης είναι ή πίο κατάφορη ένδειξη του άυταρχισμού του μύθου τής επιστροφής, γιαι τήν έποχή τών μεγάλων δασκάλων, πού αναφέρεται α *Μανιφέστο*, δέν ύπήρχε τό έθνικό κράτος σάν οικονομικό και κοινωνικό πολιτικό σύστημα. Δέν ύπάρχει, λοιπόν, καμιά άσυνέπεια στό ότι, λίγο άργότερα, συναντούμε τό όνομα του Carrà άνάμεσα στους καλλιτέχνες πού ύπέγραψαν τό «Μανιφέστο τής φασιστικής ζωγραφικής» (1933), όπου διαβάζουμε τά παρακάτω: «Η φασιστική τέχνη άπορρίπτει τούς πειρατισμούς και τήν άναζήτηση(.). Τό στυλ τής φασιστικής τέχνης όφείλει νά προσανατολιστεί στην άρχαιότητα».

Και όσο αυξανε ό άυταρχισμός στό παρόν, τόσο πίο πίσω μετατοπιζόταν ή προβολή τής τέχνης στό παρελθόν — άπό τήν “Αναγέννηση στην άρχαιότητα, στην ειδική αυτή περίπτωση. “Η ύποκατάσταση τής παρούσης ιστορικής στιγμής άπό τήν παλινδρομική μυθική μνήμη γίνεται κατάδηλη στό δοκίμιο του Alberto Savinio (στό *Valori Plastici*, 1921): «Η μνήμη γεννά τίς σκέψεις και τίς έλπίδες μας... είμαστε πιστά και άφοσιωμένα παιδιά τής. “Η μνήμη είναι τό παρελθόν μας, είναι και τό παρελθόν όλων τών άλλων ανθρώπων πού προηγήθηκαν. Και επειδή ή μνήμη είναι ή τακτοποιημένη άναμνημόνευση τών σκέψεών μας, άποτελεί και τή θρησκεία μας: Religio». Στην προσπάθειά του νά εξηγήσει αυτό τό φαινόμενο έξω άπό τά ιστορικοπολιτικά του συμφραζόμενα, ό γάλλος ιστορικός τής τέχνης Jean Clair χρησιμοποιεί γιά όρολογία τά ίδια κλισέ (πατρικό έδαφος, πατρική κληρονομία), ενώ ύποτιθέται ότι θά τά χρησιμοποιούσε γιά νά εξηγήσει τίς άντιφάσεις του: «Οί ζωγράφοι αυτοί, γράφει, περιφρουρούν με έπιμέλεια τήν πατρική κληρονομία και ούτε καν τούς περνά άπό τό νού νά τήν άπορρίψουν. Βιάζουν τόν νεοκλασικισμό σάν νοσταλγία του έξόριστου, μακριά άπό τό πατριο έδαφος πού είναι επίσης πατρίδα και τής ζωγραφικής, ή χαμένη πατρίδα τών ζωγραφικών έργων». (Jean Clair. "Metafisica et Unheimlichkeit" στό *Realismus*, 1919-1939, Paris. Musée National d' Art Moderne, 1981, σ. 32).

13. "Francis Picabia contre Dada ou le Retour à la Raison". στό *Comoedia*, 14 Μαρτίου 1927, σ. 1. “Η «Επιστροφή στόν νεοκλασικισμό» και ή «Επιστροφή στην Τάξη» δέν υιοθέτησαν μόνο σχεδόν κοινά προγράμματα άυταρχικού νεοκλασικισμού, αλλά έστρεψαν τά βέλη τους έναντι τών ιδίων τών ύποτιθέμενων έχθρών. Οι ντανταϊστές είναι ένας άπ’ αυτούς τούς έχθρούς. Θά ήταν διαφωτιστικό, σ’ αυτά τά συμφραζόμενα, νά αναφέρουμε τή στάση του νεοκλασικιστή τής λογοτεχνίας T.S. Eliot άέναντι στόν ντανταϊσμό: «Ό κ. Aldington διέβλεψε στόν J. Joyce τόν προφήτη του χάους και θήρησε μπρός στην ντανταϊστική πλήμμυρα, πού τό όξυδερκές μάτι του ειδη νά ξεχύνεται άπό τό μαγικό ραβδί... “Ενα σπουδαίο βιβλίο μπορεί νά άσκήσει κακή έπιρροή... “Η ιδιοφυσία είναι υπεύθυνη άέναντι στους όμοιούς τής, όχι άέναντι σ’ ένα στούντιο γεμάτο άπαίδευτους και άπειθήρχτους τσαρλατάνους» (T.S. Eliot. "Ulysses, Order and Myth". στό *Dial*, τομ. LXXV (1923), σσ. 480-483.

14. Picasso, συνομιλία με τόν Christian Zervos. *Cahiers d' Art*, τ. X, άριθ. 1 (1935), 173.

όρισμό της σχολής της *Νέας Πραγματικότητας* ζωγραφίζοντας πορträιτα των ανωτέρων τάξεων, αλλά συνάμα και του υπόκοσμου της Βαϊμάρης σέ στύλ αναγεννησιακό. Ο Καζιμίρ Μάλεβιτς από την άλλη μεριά, τό 1933 κάνει την αυτοπροσωπογραφία του και της γυναίκας του μέ αναγεννησιακή άμφίεση. Σ' ένα του κείμενο (1926) ό Α. Σάφ μάς δίνει τόν άπολογισμό του παλινδρομικού αυτού σύνδρομου:

«Ω, είναι τόσο εύκολο νά γυρίσει κανείς τήν πλάτη του στους μεγάλους δασκάλους, στόν Ραφαήλ. Έπειδή άκριβώς είναι τόσο δύσκολο νά είσαι καλός ζωγράφος. Μόνον ένας καλός ζωγράφος μπορεί νά ζωγραφίσει ώραία. Κανείς, όμως, δέν θά γίνει μεγάλος ζωγράφος επειδή μπορεί νά ζωγραφίσει καλά. Πρέπει νά είσαι γεννημένος μεγάλος ζωγράφος...

«Η Ίταλία μου άνοιξε τά μάτια στήν ικανότητά μου και τή βούλησή μου. Στήν Ίταλία ή τέχνη είναι πανάρχαιη τέχνη και ή παλιά τέχνη είναι συχνά πιά νέα από τή νέα τέχνη».¹⁵

Η έξιδανίκευση της τέχνης του ζωγράφου, ή υποστασιοποίηση μιās περασμένης κουλτούρας σέ έναν πλασματικό χώρο, όπου δόθηκαν επιτυχημένες λύσεις και έγιναν θαυμαστά έργα, άνεφικτα πιά στό παρόν, ό δοξασιός *Έκείνης* της κουλτούρας (της ιταλικής), όλα τούτα τά πράγματα συζητιούνται και εφαρμόζονται επανειλημμένα στήν πράξη τίς πρώτες δεκαετίες του αιώνα μάς. Όλη αυτή ή κίνηση επιδιώκει νά άναχαιτίσει τόν αισθητικό μοντερνισμό και νά άρνηθεί τήν ιστορική άναγκαιότητά του, όπως άκριβώς προσπαθεί νά άνακόψει και τή ροή της κοινωνίας μέσω άκραιών μορφών άλλοτρίωσης άπ' αυτές τίς διαδικασίες. Είναι άξιοσημείωτο πώς οι καλλιτέχνες πού μάς άπασχολούν προσπάθησαν στήν άρχή νά εκλογικεύσουν αυτά τά συμπτώματα και, ύστερότερα, οι προσπάθειες τους αυτές νομιμοποιήθηκαν από τους ιστορικούς της τέχνης, ώσπου, τελικά, ένσωματώθηκαν ιδεολογικά στήν κουλτούρα.

Στήν εξήγηση των άντιφάσεων αυτών μάς βοηθούν οι έννοιες «αισθητικό παράδοξο» και «νεωτερισμός», βασικά χαρακτηριστικά της πρωτοποριακής τέχνης. Έτσι, λ.χ. δικαιολογεί ό Κρίστοφερ Γκρήν τόν «νεοκλασικισμό» του Κοκτώ και του Πικάσο:

«Γιά τόν Κοκτώ, ή επιστροφή στήν άφηγηματική σαφήνεια και τή μορφή στή νουβέλα δέν σημαίνει άρνηση του παράδοξου ούτε και παλινδρόμηση στήν εικονιστική ζωγραφική. Μπορεί, άντίθετα, νά ίσχυριστεί κανείς, ότι άκριβώς από τήν αισθηση του παράδοξου (τουλάχιστον σ' ένα βαθμό) ό Πικάσο στράφηκε τό 1915 ένάντιον του άντιπαραστατικού κυβισμού γιά νά άναστήσει τόν Ένγκρ... Ο Κοκτώ υπαινίσσεται ότι, εκεί πού ή τολμηρότητα είχε καταντήσει συμβατικότητα —

15. Christian Schad, σ' ένα κατάλογο έκθεσης της γκαλερί Würthle της Βιέννης, 1927. Παράβαλε τήν άνάλογη δήλωση του έξπρεσιονιστή Οίτο Dix: «Κατά τή γνώμη μου τό νέο στοιχείο της τέχνης συνίσταται στήν έντατικοποίηση των μορφών έκφρασης, κάτι πού ήδη ύπήρχε έμβρυακά στό έργο των μεγάλων δασκάλων της τέχνης» (στό *Das Objekt ist das Primare*, Berlin 1927). Άντίθετα, ό Georg Grosz, γράφει: «Η επιστροφή στή γαλλική κλασικίζουσα τέχνη των Poussin, Ingres και Corot, είναι μιá ύπουλη μορφή *Biedermeier*. Φαίνεται πώς πολλές φορές ή πολιτική άντίδραση συνοδεύεται από πνευματική άντίδραση» (στό *Kunstblatt*, 1922. Άπάντηση στό «Πρός ένα νέο νατουραλισμό;» του Paul Westheim).

όπως στήν παρισινή πρωτοπορία — ή άναβίωση του παλιού ύφους μπορούσε νά δημιουργήσει ένα είδος νεωτερισμού. Κοιτάζοντας δηλαδή πίσω ό καλλιτέχνης θά μπορούσε νά δει δραματικότερα πρός τά εμπρός. Βέβαια δέν έχουμε χειροπιαστές μαρτυρίες ότι ό Πικάσο άπέβλεψε συνειδητά σ' ένα τέτοιο παράδοξο, παραμένει όμως γεγονός... ότι μέ τήν παλινδρόμηση πραγματοποιήσε μιá νεωτερικότητα και ότι ή παραμορφωτική τροπή πού έδωσε στόν συνθετικό κυβισμό και τήν παράθεση των διαφόρων στύλ από τό 1917-1921 ήταν ύπολογισμένη νά τονίσει όσο μπορούσε περισσότερο τό παράδοξο της προοδευτικής κίνησης πρός τά πίσω»¹⁶.

Η σύμπτωση της άντιμοντερνιστικής θέσης του Κοκτώ μέ τήν πολεμική του καλλιτεχνικού τύπου ένάντιον της πρωτοποριακής τέχνης είναι έντυπωσιακή. Η «τολμηρότητα» της πρωτοπορίας, πού όπως είδαμε είχε καταντήσει συμβατικότητα, περνάει τώρα στά χέρια εκείνων πού θέλουν νά συγκαλύψουν τόν συντηρητισμό τους παρουσιάζοντας τόν σάν τόν δικό τους τρόπο τόλμης (τήν εποχή της «Άνάκλησης στήν τάξη» ό Κοκτώ είχε προσηλυτισθεί στόν καθολικισμό). Δέν θέλουν νά όμολογήσουν ότι ή συμβατικοποίηση ή ίδια είναι μόνον ένας άλλος έλιγμός γιά κατάπνιξη του κριτικού άρνητισμού και ότι επιθυμούν κι αυτοί νά έχουν μερίδιο στά όφέλη πού επιδιδάμει η άστική τάξη σέ όσους πρωθούν τήν κακοπιστία μέ τή μορφή της πολιτισμικής συμβατικότητας. Όσον άφορά, τώρα, τόν ιστορικό εκλεκτικισμό πού προαναφέραμε, ή σύμπτωση όμοιοτήτων άνάμεσα στους νεοκλασικιστές του 1920 και τή σύγχρονη μάς εικονιστική τάση είναι άκόμα έντυπωσιακότερη. Γιά νά άποκτήσει ή ιδεολογική αυτή στάση τήν έπίφαση όργανικής ιστορικής άναγκαιότητας — σ' άντίθεση μέ τά κατασκευάσματα άκραιών πολιτικοκοινωνικών καθορισμών — χρειάστηκαν πολλοί διανοητικοί άκροβατισμοί. Οι «έρμηνειες» «προοδευτική κίνηση πρός τά πίσω» και τό «παράδοξο σάν νεωτερισμός», όπως και ό χαρακτηρισμός του ιστορικού της τέχνης Γκρήν «παραμορφωτική εξέλιξη» γιά όλη αυτή τήν «άνανευτική» κίνηση της τέχνης στήν εποχή μάς, προδίδουν άδυναμία διαλεκτικής έρμηνείας των άντιφάσεων. Γράφει ό Γκρήν:

«Η δουλειά του Πικάσο από τό 1917 ως τό 1921, καθώς κυμαίνεται από ένα χαρούμενο συνθετικό κυβισμό σέ ένα γαλήνιο κλασικισμό, επιβεβαιώνει επαναληπτικά τήν άδιαφορία του γιά ένα όρισμένο στύλ, αλλά ταυτόχρονα και τή σημασία πού άπέδιδε στό «στύλ» όπως τό είδε ό Κοκτώ. Τά φωτεινά έπίπεδα του κυβισμού ταίριαζαν στή φανταχτερή λαμπρότητα του τσίρκου (Άρλεκίνος, 1918), ενώ ή μνημειακή σταθερότητα της καθισμένης γυναίκας πού διαβάζει άπαιτούσε τήν άπλή εικονιστική βαρύτητα της ρωμαϊκής τοιχογραφίας και της Κας Μουατεσιέ του Ένγκρ. Τό συμπέρασμα πού έξυπακούεται είναι ότι κάθε στύλ, παλιό ή νέο, μπορεί νά προσαρμοστεί στις άνάγκες του Πικάσο και νά πειθαρχήσει στή βούλησή του»¹⁷.

Τό στύλ, τό υποστασιοποιημένο αυτό καμάρι της αισθητικής παράδοσης, ό μύθος ότι ένας εικονιστικός τρόπος ή μιá άφηγηματική πρακτική θά μπορούσαν γά λειτουργήσουν αυτόνομα — κάτι πού άπέρριψε ή

16. Christopher Green. *Leger and the Avant-garde*, Λονδίνο 1976, 218.

καλλιτεχνική παράδοση — προβάλλεται τώρα από τους καλλιτέχνες για να νοσηματοδοτήσουν ιστορικά τους φθαρμένους έκφραστικούς τρόπους. «Όλοι οι παρελθοντολογισμοί έγιναν κάποιου είδους -ισμοί», λέει λογοπαικτικά ο άπολογητής της μεταμοντερνιστικής αρχιτεκτονικής (Σάρλ Γιένκς), αναφερόμενος στον ιστορικισμό της τέχνης της εποχής μας.

Τό στυλ, μ' αυτό τον τρόπο, καταντά τό ιδεολογικό όμόλογο του καταναλωτικού αγαθού: ό καθολικός χαρακτήρας της διεθνούς ανταλλαξιμότητάς του, ή ελεύθερη διακύμανσή του, ή διακίνησή του, μαρτυρούν μιά ιστορική στιγμή *στάσης* και παγώματος. Όταν ή μόνη επιλογή που άπομένει στον αισθητικό λόγο είναι ή συντήρηση του κυκλώματος διανομής και διακίνησης των προϊόντων του, δέν πρέπει να έκπλήσσει τό γεγονός ότι «όλες οι πρωτοποριακές τολμηρότητες κατάντησαν συμβατικότητες» και ότι τά ζωγραφικά έργα άρχισαν να μοιάζουν με βιτρίνες διακοσμημένες με συντρίμια και περιλοπές από τον ιστορικό λόγο.

Κανένα από τά πολλαπλά χαρακτηριστικά του έκλεκτικισμού της εποχής μας δέν πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο: τό ένα συνεπικουρεί επικυρωτικά τό άλλο, καθώς διαπλέκονται σε έναν πολύπλοκο ίστό ιστορικών σημαινομένων, που μπορεί, ώστόσο, να έρμηνευτεί διαφορετικά από τίς προθέσεις των δημιουργών τους ή τά συμφέροντα του κοινού στό όποιο άπευθύνονται, αλλά άκόμα και των ιστορικών της τέχνης που γίνονται οι πολιτιστικοί δέκτες και άπολογητές τους.

Η «ανάκαλυψη» του χρυσωρυχείου «ιστορία», όπου ό καθένας μπορεί να καταδυεται και να ανασύρει ιδιοποιητικά στοιχεία τεχνοτροπικά, άποτελεί τό πρώτο βήμα. Η κρυφή έλξη που άσκει πάνω στον Πικάσο και άλλους την εποχή αυτή ή εικονογραφία του ιταλικού θεάτρου, γίνεται καταφανέστερη ιδωμένη άπ' αυτή την όπτική γωνία. Οι Άρλεκίνοι, οι Πιερότσι, οι Παλιάτσοι και Πολιτισινέλιδες που εισβάλλουν στό έργο των Πικάσο, Μπέκμαν, Σεβερίνι, Ντεραίν και άλλων, στίς άρχές του είκοσι και τά μέσα του τριάντα (ώς και στό έργο του κονστρουκτιβιστή Ρουτσένκο στη Ρωσία), πρέπει να έρμηνευτούν σαν σημάδια μιάς έπιβεβλημένης παλινδρόμησης. Χρησιμεύουν σαν έμβλήματα της μελαγχολικής παιδικότητας του πρωτοποριακού ζωγράφου που συνειδητοποιεί την ιστορική του άποτυχία. Ο κλόουν λειτουργεί σαν τό κοινωνικό άρχέτυπο του καλλιτέχνη που, άδύναμος, πειθήνιος και διασκεδαστικός, ύποκρίνεται τον άνατρεπτικό και λογοκριτικό του ρόλο άρπαγμένος με μανία από την ούτοπική σκέψη του¹⁷.

Τό τσίρκο του έκλεκτικισμού, ή θεατροποίηση, τό στόλισμα της προθήκης με αυτοαναφορές, άποκτούν τή διαφάνεια μιάς μασκαράτας άλλοτρίωσης από την ιστορία, την έπιστροφή του άποθημένου σε πολιτιστική μεταμφίεση. Για να λειτουργήσει ό στατικός αυτός «ιστορικισμός», πρέπει να άνακαλέσει, να έξορκίσει και να άναζωογονήσει διάφορα θραύσματα της ιστορίας στό μέτρο που τούτα έξυπηρετούν τίς άνάγκες του παρόντος. Έντελώς αντίθετα άπ' ό,τι συμβαίνει με τό κολάζ — όπου ύλικά και συντρίμια της έμπειρίας άποκαλύπτουν κενά, ρήγματα, άσυμβίβαστες αντίθεσεις και έτερογένειες — ή «ιστορικιστική» εικόνα κινείται προς τέλεια αντίθετη κατεύθυνση: την εικόνα της σύνθεσης, την εικόνα μιάς ψευδαίσθησης ένότητας και όλότητας, που *σγκαλύπτει* τό πόσο ή ιδιαιτερότητά του είναι ρυθμισμένη και καθορισμένη¹⁹. Η ψευδαίσθηση της ζωγραφικής ένότητας, της στυλιστικής δηλαδή όμοιογένειας, αλλά και αυτής της μανιέρας, είναι ύπουλη, γιατί ενώ ή μοντέρνα τέχνη παρέχει στό θεατή τό κλειδί-γιά την προσπέλαση όλων των δη-

μιουργικών συνιστωσών, ματιέρας, ιδεολογίας, μορφής, διαδικασίων, πράγμα που του επιτρέπει να έχει αυξημένη αίσθηση της παρουσίας και άυτονομίας του έγώ, τό ιστορικιστικό έργο τέχνης παρουσιάζεται με την άξίωση της επιτυχημένης άρσης του μοντερνιστικού διλήμματος της αυτο-άρνησης, της ιδιαιοποίησης και του περιορισμού στη λεπτομέρεια μέσω άπουσίας, που οδηγεί στην παραπλανητική έπιβολή του *Έτερου πάνω στον θεώμενο*, όπως είπε ή Τζούλια Κρίστεβα, προσπαθώντας να περιγράψει την έμπειρία της άλλοτρίωσης και στρέβλωσης που ή ιδεολογία επιβάλλει στό ύποκείμενο.

συνεχίζεται

17. Green. όπ. παρ.

18. Όταν ό M. Beckmann, γύρω στό 1920 αναφέρθηκε στον έαυτό του ως σε «άλλοτριωμένο κλόουν και μυστήριο βασιλιά», έξέφραζε άκριβώς τό δίλημμα της ταλάντευσης του καλλιτέχνη άνάμεσα στον άυταρχισμό της έξουσίας και την μελαγχολία. Γράφει σχετικά ό G. Steiner στην εισαγωγή της *Γένεσης του Γερμανικού Τραγικού Δράματος*, του Benjamin: «Πρίγκιπας και γελωτοποιός παρακινούνται από την ίδια παγωμένη βία» (σ. 18). Ο Renato Poggioli περιγράφει τό δίλημμα αυτό χωρίς να δώσει ικανοποιητική έξήγηση: «Γνωρίζοντας ότι ή άστική κοινωνία τον βλέπει σαν τσαρλάνα, σκόπιμα και έπιδεικτικά άναλαμβάνει τον ρόλο του κωμικού. Έτσι γεννιέται ό μύθος του καλλιτέχνη-παλιάτσου και άγύρτη. Παραδέρνοντας άνάμεσα στα έναλλάσσόμενα άκρα της άυτοκριτικής και του αυτο-οικτιριμού, ό καλλιτέχνης καταντά να βλέπει τον έαυτό του πότε σαν ένα κωμικό και πότε τραγικό θύμα, αν και ή τελευταία περίπτωση είναι συνηθέστερη. (Renato Poggioli. "The Artist in the Modern World". στό *The Spirit of the Letter*. Cambridge 1965. σ. 327).

Η νέα αυτή άρχετυπική εικόνα του κλόουν συναγωνίζεται την εποχή αυτή σε συχνότητα στό ζωγραφικό χώρο τά έξλινα άνδρείκελα (μανεκέν), τό άντικειμενοποιημένο (réifié) δηλαδή ανθρώπινο σώμα, έμπνευσμένα από τίς κούκλες των βιτρινών και τά σκηνικά όμοιώματα του καλλιτεχνικού σούντιο. Τό μανεκέν έμφανίζεται πρώτα στό τσίρκο σαν μασκαράτα άλλοτρίωσης, ενώ τά σκηνικά όμοιώματα μοντάρον το δράμα της άλλοτρίωσης από την ιστορία. Στη «Νέα ζωγραφική» παρατηρούμε παράλληλα συμπτάματα. «Οι κωμικές αυτές και αυτο-ταπεινωτικές πλευρές ... διαγράφονται πλατειά, μολονότι σε μικροσκοπική κλίμακα. Μινατουριστικές φιγούρες, «σκουοειδή» όντα, κωκλιστικές μορφές, άλλόκοτα «άνθρωποι» συνεχώς αυξάνουν τον λιλιπούτειο αυτόν πληθυσμό: τό σύνδρομο του κωκλόσπιτου είναι διάχυτο σε αύτού του είδους τή ζωγραφική». (Klaus Kertess "Figuring it out" στό *Artforum*, Νοέμβριος 1980, σ. 30).

19. Τά «σγκαλυμμένα κολάζ» άποτελούν μιά ψευτοενοποίηση. Ο Frederic Jameson λέει, αναφερόμενος στην άνάλογη προσπάθεια στό χώρο της λογοτεχνίας: «Η ψευδαίσθηση συνέχειας της προσωπικής ταυτότητας, για την οργανωτική ένότητα της ψυχής ή της προσωπικότητας, για την έννοια της ίδιας της κοινωνίας και προπάντων για την οργανική ένότητα του ίδιου του έργου τέχνης» (*Fables of Aggression*. Berkeley, 1980, σ. 8).

Τόν όρο «ζωγραφισμένο κολάζ» χρησιμοποίησε ό Max Ernst, στό «Πέρα από τή ζωγραφική» (1936), για να περιγράψει τή ζωγραφική των Magritte και Dalí. Βέβαια ό Ernst δέν ήταν σε θέση να κάνει μιά ιστορική διαφοροποίηση άνάμεσα στην άρχική τεχνική του κολάζ και τίς προεκτάσεις του και την προσπάθεια της ζωγραφικής για ένοποίηση των συντριμμάτων, των ρωγμών και της διάσπασης της εικαστικής γλώσσας. Από τότε, όμως, διάφοροι μελετητές του φαινομένου αύτου στην «νεοκλασική ζωγραφική», καθώς και της έξωπραγματικής σύλληψης του χώρου, τό περιέγραψαν σαν μιά έπιφάνεια φτιαγμένη από γυαλί ή πάγο. Βλ. π.χ. Wieland Schmied. "Pittura Metafisica et Nouvelle Objectivité" στό *Les Realismes 1919-1939*, σ. 22. «Πρόκειται για τά μορφολογήματα της στατικής μελαγχολικής έμπειρίας που είναι παγωμένη στις άυταρχικές εικόνες της άλλοτρίωσης και του παλιού, που καθρεφτίζεται στην άστραφτερή έπιφάνεια της κλασικής ζωγραφικής που ως λειψανοθήκη περιέχει τή ζωή...».

Είναι άπλό

«Είναι άπλό. Στην περίπτωση αυτή τά κατάφερα καλύτερα από εκείνους. Αν την έρχόμενη φορά δέν τά καταφέρω τόσο καλά, δέν θά προχωρήσω. Πρέπει νά είμαι άπόλυτα σίγουρος ότι κανένας δέν θά κινδυνέψει. Ούτε οι φίλοι μου, ούτε εγώ». Αύτά είπε ό Λέχ Βαλέσα στην έρώτηση πώς είχε καταφέρει νά διαφύγει την παρακολούθηση των άστυνομικών και νά συναντηθεί μέ την παράνομη ήγεσία της Άλληλεγγύης.

Βέβαια ό νόμος είναι νόμος και οι καραβανάδες δικάζουν σήμερα τόν Έντρουντ Μπαλούκα όπως δικάζαν προχθές την εύγενική μορφή της Άννς Βαλεντινόβιτς. Άλλά πόσο παράνομη είναι ή δραστηριότητα του Βαλέσα και πόσο της Άλληλεγγύης; Πόσο παράνομη είναι δηλαδή μία πολιτική δραστηριότητα πού όχι μόνο ανακοινώνεται έκ των ύστέρων αλλά και προαναγγέλλεται έπάνωμα ταξιδεύοντας σ' όλον τόν κόσμο; Δραστηριότητα πού την ξέρουν οι πάντες, τού νόμου συμπεριλαμβανομένου; Πώς γίνεται οι παράνομοι νά μιλούν άνοιχτά και έκ των προτέρων και οι μυστικοί, τό χέρι τού νόμου, νά κινούνται κρυφά και νά μιλούν πάντα μετά; Ή μήπως ό νόμος στην Πολωνία είναι σήμερα παράνομος; Άλλά τότε ποιός είναι ό νόμιμος νόμος; Και άρα τί νομιμοποιεί ό νόμος, τόν έαυτό του ή την παρανομία; Και πόσων ειδών νόμοι υπάρχουν; Και υπάρχουν, τέλος, νόμοι πού δέν έχουν παρανομία;

Νά μερικά νομοτεχνικά έρωτήματα γιά νομομαθείς και συνταγματολόγους, πού θά 'λεγε ό κύριος Κουβερ.

Γονιοί μήν αλλάζετε την πίστη των παιδιών σας

Συζήτηση στό Έφετείο περί τού ποιός γονιός έχει δικαίωμα νά κατηχήσει τά παιδιά του στή θρησκεία του (έφόσον διαφωνεί μέ τόν άλλο γονιό). Ό εισαγγελέας άποφαίνεται (Βήμα 27/2/83); άπό τή 18/2/83 οι νέες διατάξεις περί ίσονομίας κ.λπ. τό δικαίωμα έχουν κι οι δύο γονιοί (σημείωση της σύνταξης; άν διαφωνούν οι γονιοί τό πρόβλημα λύνουν πολιτικά δικαστήρια — όπωσ και τίς διαφωνίες στις έκλογές καθηγητών, στον συνδικαλισμό, στό ποδοσφαιρικό πρωτάθλημα, στις σχολικές έξετάσεις κ.λπ.). Πάντως, συνεχίζει ό εισαγγελέας, τόσο μέ τό παλιό όσο και μέ τό νέο δίκαιο είναι δυνατό νά τιμωρηθεί ό γονιός πού προσπαθεί, έκμεταλλευόμενος την άπειρία και την έμπιστοσύνη των παιδιών του, νά μεταβάλλει τή θρησκευτική τους συνείδηση. Μέ την όποία γεννήθηκαν; άναρωτήθηκε ό επί των μεταφυσικών άρμόδιος τού «Πολίτη».

Αύρα, κατάβρα, σιωπή

Κλοπές στά καταστήματα άφορολόγητων ειδών τού άεροδρομίου. Τά έμπορεύματα έκλεβαν ύπάλληλοι τους και μετέφεραν έξω άστυνομικοί μέ τά περιπολικά τους και μιά «αύρα». Οι τελωνειακές άρχές και τό Ύπουργείο Οικονομικών άρνήθηκαν κατηγορηματικά (λένε Τά Νέα, 18/3/83) νά ανακοινώσουν τά όνόματα των όσων παρέπεμψαν στον Εισαγγελέα. Γιά νά μή «σπιλωθεί τό όνομα των παιδιών», λέει και πολύ σωστά.

Μέ τί κύρος θά πατάσουν έφεξης τό έγκλημα στις νέες ύπηρεσίες όπου θά μετατεθούν;

Ό πόλεμος των τάξεων

Ό Peregrine Worsthorne (βοηθός άρχισυντάκτη της Σάνταιη Τέλεγραφ, άπαντώντας στό έρώτημα «Τί σημαίνει γιά σας ό Μάρξ»):

«Έχοντας πλήρη συνείδηση γιά τόν πόλεμο των τάξεων, όφείλω νά όμολογήσω ότι έχω πολύ επηρεασθεί από τόν Μάρξ, χωρίς τά γραπτά τού όποίου ή ιδέα αυτή δέν θά 'χε γίνει τόσο πανταχού παρούσα. Έξαναγκάζοντάς με νά πάρω θέση, ό Μάρξ είναι υπεύθυνος γιά την ένταση της Συντηρητικής μου στρατεύσης. Χωρίς τόν Μάρξ μπορεί και νά 'μουν άκόμα και Φιλελεύθερος. Όπως έχουν τά πράγματα, είμαι Τόρυ-Μαρξιστής μέ την έννοια ότι άναγνωρίζω την άνάγκη νά διαλέξω στρατόπεδο στον πόλεμο των τάξεων, έστω κι άν, ως πούμε, διάλεξα τό άλλο. Ό,τι και νά πω είναι λίγο γιά τό βαθμό στον όποίο τά γραπτά τού Μάρξ δυνάμωσαν τόν Συντηρητισμό μου καθιστώντας με άπόλυτα σκεπτικιστή γιά τή φύση τού προλεταριακού κινδύνου και την άνάγκη νά καταπολεμηθεί αυτός ό κίνδυνος μέ όλα τά μέσα, θεμιτά και όχι και τόσο θεμιτά... Καίτοι ό Μάρξ σκόπευε νά διδάξει τό προλεταριάτο νά αγωνίζεται, ταυτόχρονα διδάξε και μέρος της κατεύθυνσης τάξης νά είναι έξίσου μαχητική... και, καίτοι στή Ρωσία ό μαρξισμός όντως όδηγήσε στην επανάσταση, οι πιο μακροχρόνιες έπιπτώσεις του στην Δύση μπορεί κάλλιστα νά είναι ότι έριξε λάδι στις φλόγες της αντίδρασης. Θεωρώ τόν έαυτό μου μιά άπό τίς μικροσκοπικές φλογίτσες».

Μαρξισμός και Τηλεόραση

Τό Κέντρο Μαρξιστικών Έρευνών θά πρέπει τό γρηγορότερο νά ενσωματωθεί μέ τό Κέντρο Μεσογειακών Σπουδών γιά νά μπορέσει ή ΕΡΤ νά ασχοληθεί μέ τίς έκδηλώσεις του. Στό κάτω-κάτω ό 'Ινγκράο δέν μίλησε γιά τήν ανάγκη ένότητας των κινημάτων των χωρών τής Μεσογείου;

“Ας μήν χολοσκάμε όμως. Κί' άν δέν μάθαμε τί είπώθηκε γιά τίς προοπτικές των ευρωπαϊκών κινημάτων στό τριήμερο του ΚΜΑΣ, γρήγορα θά απολαύσουμε τούς τρεις τελικούς των ευρωπαϊκών κυπέλλων: Πρωταθλητριών, Κυπελλούχων και ΟΥΕΦΑ. Μάλιστα ό καλλίτερος από τούς τελικούς, άνάμεσα στό 'Αμβούργο και τήν Γιουβέντους, θά γίνει στήν 'Αθήνα. Πió ώφέλιμο δέν είναι νά βλέπουμε τόν Πάολο Ρόσι παρά νά ακούμε τόν Πιέτρο 'Ινγκράο; Συμφωνεί και ό κ. Κουλούρης χωρίς νά διαφωνεί ό κ. Λαλιώτης. Και ή ΕΡΤ επί μίμηση ώρα χωρίς νά υπολογίζουμε τίς πιθανές και ποθητές παρατάσεις, θά ικανοποιήσει τό πάθος της γιά άντικειμενική και πλήρη πληροφόρηση. Και τό πολιτικό περιεχόμενο σημαντικό, μιά και οι ομάδες εκφράζουν τήν αντίθεση άνάμεσα στήν Βόρεια και τήν Νότια Εύρωπη.

Μή της τούς κύκλους ταράττωμεν

‘Η 'Εκκλησία τής 'Ελλάδος, ύπέροχη κι άγέρωχη, χαμηλοβλεπούσα και τά πάντα ύπερηφάνως άγνοούσα, συνεχίζει άκάθεκτη τήν πορεία της στό πλαίσιο των τρισχιλιετών παραδόσεων τής Φυλής. Δικός της κι ό Καζαντζάκης, παιδί της κι ό Βενιζέλος. “Άρθρο του διαπρύστου κήρυκα του κλήρου μας κ. Σ. 'Αλεξίου στήν Καθημερινή (17/3/83) έξυμνεί έκκλησιαστικά τόν πρώτο, ενώ στό μνημόσυνο των Βενιζέλων (27/3/83) στήν Κρήτη τόν κυβερνητικό εκπρόσωπο πλαισίωσαν μεγαλοπρεπείς άρχιερείς. “Αν όμως θυμόμαστε καλά τόν μέν πρώτο καταράστηκε ή 'Εκκλησία μας (κι όχι άπλώς προσπάθησε νά τόν... χαμηλώσει, κ. 'Αλεξίου). “Όσο γιά τόν δεύτερο (τόν 'Ελ. Βενιζέλο) τόν άφώρισε. “Όλα αυτά δέ περίπου χτές και προχτές. Και ποτέ δέν μαθεύτηκε άναθεώρηση των τότε κρίσεων (νά πούμε «αυτοκριτική»...). ‘Αλλά δέν είναι κάτι τέτοιο άναγκαίο. ‘Η 'Εκκλησία τής 'Ελλάδας δέν έπιθυμεί νά πείσει κανένα. Τής άρκεί ή μεγαλόθυμη λήθη και ή παντί τρόπον συνεργασία του κράτους. Τό όποιο Κράτος έκπροσωπεί ως γνωστό τό “Έθνος τό όποιο μέ τή σειρά του, ανακάλυψε πρόσφατα ό κ. Μ. Θεοδωράκης, δέν θά ύπήρχε χωρίς τήν 'Εκκλησία. ‘Ιδού ό κύκλος έκλεισε και πάλι άπ' τήν άρχή. Πρόσχωμεν.

‘Η στρατηγική τής άράχνης

«'Αποτελεί πάγια θέση τής κυβέρνησης ότι δέν ύπάρχει κανένας κίνδυνος από Βορρά», έπενέβη ό Πρωθυπουργός γιά νά κλείσει τό θέμα πού άνοιξε ή δήλωση του ύφυπουργού 'Εθνικής 'Αμύνης κ. Δροσογιάννη ότι «κανείς δέν παραγνωρίζει τήν άπειλή από βορρά». Και δημιουργήθηκε θέμα άπλώς και μόνο γιατί όλοι έκαναν πώς δέν καταλάβαιναν ότι «οι θέσεις στό θέμα αυτό τής κυβέρνησης πού άνήκω είναι σαφείς και κρυστάλλινες», όπως είπε άμέσως αυτοκριτικά ό κ. Δροσογιάννης. Κρυστάλλινες θέσεις πού λένε: τίς άρμοδιότερες από τόν Στρατηγό γιά τά του στρατεύματος και τήν πρός «αναρχικούς» προειδοποίηση ότι «δέν θά γλιτώσουν»; Και μαζί μέ τόν Στρατηγό πάνε βέβαια οι έκστρατείες του, τά παράσημά του, οι έν τώ πεδίω τής μάχης αντίπαλοί του και οι εκατοντάδες λόγοι πού θά έχει βγάλει, ύποθέτουμε, γιά τόν έν λόγω κίνδυνο.

‘Ο κ. Μπάλκος ήρθε νά βγάλει τό Στρατηγό, αλλά και τό ΠΑΣΟΚ, άπό τή δύσκολη θέση: σας εκτιμούμε και σας σεβόμεθα, Στρατηγέ μου, αλλά φοβούμεθα ότι σας επηρεάζει τό περιβάλλον σας. Και όλοι άνέννευσαν. ‘Ο Στρατηγός παρέμεινε στρατηγός αλλά και ΠΑΣΟΚ· και τό ΠΑΣΟΚ παρέμεινε ΠΑΣΟΚ αλλά και μέ Στρατηγό. Μηδέν ά- γαν.

‘Εξ ύψους ή έπιφοίτηση του οργανωτικού πνεύματος

‘Εθνικό Συμβούλιο Καταναλωτών αποφάσισε νά δημιουργήσει ή Κυβέρνηση, όργάνωσε μάλιστα και συσκέψεις φορέων πρός τούτο: ΙΝΚΑ, ΕΠΟΙΩΣ, ΚΕΛΕΚ, ΠΑΚΟΕ, ΕΛΟΤ, ΑΔΕΔΥ, ΓΣΕΕ, ΕΦΕΕ, ΕΣΣΕ, ΚΕΔΚΕ, ΕΓΕ, ΚΑΓ, ΟΓΕ κ.ά. Οι όποιοι φορείς έστρευσαν νά άναπαυκρηθούν. Μετά τήν, επίσης κρατική, όργάνωση του συμβουλίου γιά τήν ίσοτιμία των φύλων, τής νέας γενιάς (άπό τό όμνυνο ύπουργείο), άλλο ένα κροούμα άνάπτυξης των «νέων κινημάτων», όχι από τούς ενδιαφερόμενους, ούτε καν από τό κυβερνητικό κόμμα, όπως έστω θά ήταν θεμιτά, αλλά από τό ίδιο τό κράτος. Βρισκόμαστε σέ καλό δρόμο: έτοιμάζεστε οικολόγοι, όμοφυλόφιλοι, φυσιολάτρες, έρασιτέχνες κάθε είδους, συλλέκτες κάθε άντικειμένου, φιλαθλοι του σαββατοκύριακου, γυναικοκνηγοί και άνδροπλανευτές. Κι άν δέν έχετε φορείς θά σας φτιάξουμε κι άπ' αυτούς. ‘Οργάνωσον, Κύριε, τόν Λαόν Σου.

Διεθνείς παρεξηγήσεις

‘Η Μπερλίνα τής Καθημερινής (27-28/2/83) στό άπαράμιλλο ύφος της βρήκε τό πιο ευχάριστο σημείο τής έπίσκεψης Τίχονωφ στό άκουσμα του σοβιετικού ύμνου. Και έπιχαιρεί γιατί ή Διεθνής έχει παύσει από καιρό νά έχει έπαναστατικούς άπόηχους και θυμίζει άθλητικές νίκες και νεανικούς άγώνες...».

‘Αγνωστη μας Μπερλίνα, μόνο από τίς πολύ νεανικές σου μνήμες μπορεί νά άνέσurses κάτι τέτοιο. Τό σοβιετικό ύμνο-Διεθνή μόνο προπολεμικά τόν άκουσες σέ άγώνες. “Έκτοτε έτέθη έκτός ύπηρεσίας...

Ο καπιταλισμός καιροφυλακτεί πίσω από τὰ μαντολίνα

Σέ ναό τῆς Νέας Σμύρνης οἱ ψάλτες ἀντικαταστάθηκαν ἀπό μικτή χορωδία μέ συνοδεία ὀρχήστρα ἐγχόρων. Καί τί μᾶς νοιάζει; Νοιάζει εὐτυχῶς τόν «Πορφύριο», σχολιαστή τῶν *Νέων* (12/3/83) καί ἄγρυπνο φρουρό τῆς παράδοσης καί τοῦ σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ (τῆς κοινωνίας, ὄχι τῆς παράδοσης τῆς). Καί καταγγέλλει: «Ναί κύριοι, τὰ καμώματα τῆς Ν. Σμύρνης εἶναι προτεσταντισμός: τήν ἔχετε πατήσει. Ὅσα δέν πέτυχε παλιότερα ὁ καθολικισμός μέ τήν; θά τό πετύχει τώρα ὁ προτεσταντισμός, τάχα. Καί νά μή ξέρατε τὰ βασικά (ἤ δέ τά ξέρετε;): (σημείωση τῆς σύνταξης; προφανῶς ἔννοεῖ τὰ βασικά τῆς κοινωνιολογίας ἢ μήπως τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ;): πῶς ὁ προτεσταντισμός καί ἡ ἠθική του βρίσκονται στά θεμέλια τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὑπερβολές, θά πεῖτε. Τί σχέση ἔχει μιά χορωδία ἐκεῖ καί δύο τρία βιολιάκια μέ τόν καπιταλισμό; Γιά σκεφτεῖτε, δέν θά κουραστεῖτε πολυ».

Ἐμεῖς δέν κουραζόμαστε εὐκολα, ἀλλά ἀκόμη σκεφτόμαστε. Ἡ ἄμεση σχέση χορωδίας καί βιολίων — ἠθικῆς γενικῆς — προτεσταντικῆς ἠθικῆς — εἰδικώτερα — καπιταλισμοῦ (πού ἀπειλεῖ τήν Ἑλλάδα ἢ ὅποια προφανῶς δέν τὰ γνωρίζει...), μᾶς προβληματίζει ἔντονα.

Περί ἱστορικής μνήμης

Στίς 21 Ἀπριλίου ἡ ΕΡΤ 2 παρουσίασε μιά συζήτηση μέ θέμα τήν ἀντίσταση ἐναντία στή χούντα στό ἐξωτερικό.

Ὁ κομματικός πατριωτισμός, ὁ πολιτικός καιροσκοπισμός καί γιά μερικούς ἴσως ἡ ἔλλειψη πληροφοριῶν ἢ μνήμης ἀντάμωσαν γιά νά μᾶς πείσουν ὅτι τό ΠΑΚ ἦταν ἡ κύρια ἀντιστασιακή ὀργάνωση, ὅτι ἡ Ἑλένη Ἀρβελέρ βρέθηκε στήν πρωτοπορία τῆς ἀντίστασης, ὅτι Ἑλευθέρη Πατρίδα κράτησε ψηλά τό ἀγωνιστικό φρόνημα τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ καί ὅτι οἱ εὐρωπαϊκές κυβερνήσεις στό σύνολό τους ὄχι μόνο ὑποστήριζαν τή χούντα ἀλλά καί ἐμπόδιζαν τήν ἀντιδικτατορική δράση τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ὁ Κωστής Μοσχῶφ πού ζοῦσε στό Παρίσι δέν ἄκουσε τίποτα γιά τήν *Πορεία*, τό περιοδικό τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν τοῦ Παρισιοῦ; Δέν εἶδε ποτέ οὔτε ἕνα τεῦχος τῆς *Autre Grece*; Εἶδε μόνο τήν Ἀρβελέρ ἐπικεφαλῆς τῶν κινητοποιήσεων καί τήν Ἑλευθέρη Πατρίδα, δηλαδή τήν ἐφημερίδα πού συστηματικά ἀπέκρυπτε κάθε πράξη ἀντίστασης πού δέν προερχόταν ἀπό τό ΚΚΕ.

Ἐκεῖνοι οἱ ὀμιλητές πού, μέ τόση εὐκολία, ἔθαψαν ὅλες τίς εὐρωπαϊκές κυβερνήσεις δέν πῆραν ποτέ μέρος σέ καμιά συγκέντρωση ἐναντίον τῆς δικτατορίας μέ ἐκπροσώπους ὀρισμένων τουλάχιστων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν; Στήν Γαλλία δέν ἄκουσαν ποτέ γιά τόν ρόλο τοῦ Ρ. Καπιτάν ἢ τοῦ Ε. Φῶρ, ὑπουργοί καί οἱ δύο τοῦ Ντέ Γκῶλ; Δέν ἔμαθαν ποτέ πῶς γλύτωσε ὁ Σταράκης ἀπό τή χούντα; Καί δέν ἤρθαν ποτέ σέ καμιά συγκέντρωση νά δοῦνε στήν πρώτη πάντα γραμμή τόν σημερινό Πρόεδρο τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας;

Καί κάτι γιά ὄλους τούς ὀμιλητές. Μέσα σ' αὐτό τό παραλήρημα τῆς ἀντίστασης, τούς συνδέσμους, τίς ἐπιτηριές, τήν Ἀρβελέρ, οὔτε μιά λέξη γιά τόν Γεωργάκη, τόν Τσικουρή, τήν Ἀντζελόνι; Κρίμα!

Εἶπαν...

Μέ τήν ἀκόλουθη ἐρωταπόκριση κλείνει πρόσφατη συνέντευξη τοῦ ὑπουργοῦ κ. Μαγκάκη:

— Προέρχεσθε ἀπό ἕναν ἄλλο χωρῶ. Αὐτή τή στιγμή βρίσκεσθε στήν κυβέρνηση τοῦ ΠΑΣΟΚ, σᾶς ἐκφράζει;

— Αἰσθάνομαι φοβερὰ εὐχάριστα, ἀνετα. Ὅλοι δουλεύουμε...

Εἶπε σέ ἀντίστοιχη συνέντευξη ὁ ὑπουργός κ. Κουλουμπῆς:

«... Ὑπάρχει στά παιδιά μου ὁμως μιά αὐτονομία καί μιά αὐτοδυναμία. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ γιός μου, στήν προεκλογική περίοδο ... ἔκανε τή δική του ὁμάδα γιά νά μέ βοηθήσει, τελειῶς ἀνεξάρτητα ἀπό ἐμένα καί ἴσως ἦταν πιό ἀποδοτικός...»

Καί ὁ ὑπουργός κ. Τζοχατζόπουλος στήν ἐκπομπή: «Ἡ ΕΡΤ 2 στή Βουλή:

«... Νά ταυτισθεῖ ὁ ἑλληνικός λαός μέ τό σύνολο τῶν ἔργων πού γίνονται μέ τόν ἴδρωτά του»

Εἶπε ἀκόμα ὁ κ. Λιάνης, ὑπουργός Ἐρευνας καί Τεχνολογίας:

«Εἶτε τό θέλετε ἢ ὄχι ὁ Μάρξ εἶναι ξεπερασμένος. Σήμερα ζοῦμε στήν ἐποχή τῶν ρομπότ».

Ὁ πρόεδρος τῆς ΕΡΤ 2 κ. Ἀποστολόπουλος σέ σκηνοθέτη πού τοῦ πρότεινε ἐκπομπή γιά τόν Καβάφη:

«Ἡ πρότασή σου εἶναι γιά εὐρωπαϊκή τηλεόραση. Ὁ ἑλληνικός λαός δέν τὰ σηκώνει αὐτά. Νά σοῦ πῶ ἐγώ μιά ἰδέα. Ὅταν πέθανε ὁ Καβάφης, κάποιον πρεσβευτές πῆραν ἀπό τό σπίτι του τίς καρέκλες. Νά βρεῖτε τὰ ὀνόματά τους. Θά ναι ἐπιτυχία».

Κατά νεότερη ἀνακοίνωση τήν περί ἑλληνικοῦ λαοῦ φράση δέν τήν εἶπε ὁ κ. Ἀποστολόπουλος ἀλλά τό Δ.Σ. τῆς ΕΡΤ, ἀκόμα χειρότερα δηλαδή. Ἄ ναι!. Καί οἱ πρεσβευτές πού φάγανε τίς καρέκλες ἦταν, λέει, μόνο ...ἕνας.)

Καί ὁ κ. Μπέης, Πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. τῆς ΕΡΤ:

«Γιά νά περάσει λ.χ. ἀπόδοση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας στή διαχείριση τοῦ κράτους, εἶναι ἀπαραίτητα κάποια ἀνοίγματα πρὸς τό ἐκκλησιαστικό κατεστημένο. Ἀκόμη καί τό σταυροπροσκύνημα τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελά...»

Ίστορία του εργατικού κινήματος ή πώς αλλιώς νά τή βρίσκουμε μεταξύ μας

Στό τεύχος 49 του *Πολίτη* (Μάρτιος 1982) δημοσιεύθηκε ένα άρθρο του Άντωνη Λιάκου: «Μία από τις μεγάλες σιωπές της ιστοριογραφίας μας — Ίστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος». Τό άρθρο αυτό πού αναφερόταν γενικά στην αναγκαιότητα γιά τήν έναρξη μιās έρευνας στό χώρο τής ιστορίας του ελληνικού εργατικού κινήματος, ήταν ή άφορμή νά διατυπώσω έγγραφως άπορίες (μολονότι καθυστερημένα) και σκέψεις πού τριβέλιζαν τό μυαλό ενός μη ιστορικού. Έδω άκριβώς ύπογραμμίζω γιά νά μήν γίνουν παρεξηγήσεις. Ούτε ιστορικός ούτε άνιστόρητος. Μόνο μη ιστορικός. Οί ειδικοί, λοιπόν, πρέπει νά δείξουν κατανόηση και έπιείκεια γιά τίς θεωρητικές έλλείψεις, τά κενά, τίς παρανοήσεις.

«Τό στοιχειώδες καθήκον τής ιστορίας — έλεγε τότε ο Α. Λιάκος — είναι νά βοηθήσει τούς ανθρώπους νά καταλάβουν τή χώρα τους και τήν εποχή τους»¹. Πολύ άπλό και πολύ φιλόδοξο ίσως, αλλά σίγουρα τέτοιους φιλόδοξους στόχους πρέπει νά βάζει μιά κοινωνική έπιστήμη γιά νά πάει μπροστά. Μπορεί νά έχει κανείς αντίρρηση σ' αυτό; Μάλλον όχι. Στό σημείο αυτό όμως, άρχίζει και γεννιέται μέσα μου μιá ύποψία πού είναι και άμφιβολία και μου κλονίζει τό σίγουρο οικοδόμημα πού έχω συλλάβει μέ τό νού μου γιά τήν έπιστήμη. Κάθομαι και σκέφτομαι. Αυτό πού λέει ο Λιάκος και πού φαίνεται τόσο σωστό και σίγουρο είναι άρκετό γιά νά δικαιώσει τήν ιστορία ως έπιστήμη κοινωνική; Δέν κάνω διάκριση ιστορίας και ιστοριογραφίας (αυτή ή τελευταία πολύ μ' ένοχλεί). Γιά τήν ιστορία λέω γενικά. «Τό βασικό σήμερα δέν είναι νά δραματίζεσαι μιá χτεσινή ή αύριανή αίγλη, αλλά νά ξέρεις νά φτιάχνεις τήν ιστορία πού χρειάζεται τό σήμερα. Ίστορία ως έπιστήμη τής κατανόησης του παρελθόντος και συνείδηση τής εποχής, θά πρέπει άκόμα νά όρίζεται και ως έπιστήμη τής άλλαγής, του μετασχηματισμού.»² Μία ιστορία του σήμερα ή μιá ιστορία γιά τό σήμερα. Ίστορία όχι μόνο προσφορά ρουτίνας στή βιβλιογραφία, αλλά προ-κλητική και προσ-κλητική. Μία ιστορία πού διεγείρει μέ τήν έν-

νοια άφυπνίζει. Ίστορία μέσα στην ιστορία.

Τό άλλο, τό προσέξατε. Ίστορία... όρίζεται και ως έπιστήμη τής άλλαγής, του μετασχηματισμού. Αυτό πιά ποίος τό θυμάται σήμερα; Ούτε και ο πίο «ρομαντικός» ιστορικός δέν θά τολμήσει νά τό ίσχυριστεί. Θά μου πείτε, βέβαια, ότι ή άλλαγή, ή «πραγματική άλλαγή» και ο μετασχηματισμός είναι λέξεις πού σε τούτον τόν πολυπαθή τόπο, τόν τελευταίο καιρό, έχουν χάσει πιά τή σημασία τους. Άλλά καλό είναι μερικές φορές νά σκεφτόμαστε ότι ή ιστορία δέν φέρνει στό φώς μόνο γεγονότα, δέν ξεκαθαρίζει καταστάσεις, δέν άποκαθιστά, δέν άπομυθοποιεί μόνο — νά μιá άλλη λέξη πού έχει φθαρεί στο κάτω κάτω ο μύθος δέν κρύβει τίποτα ούτε και φανερώνει τίποτα: παραμορφώνει. Άκόμα, υπάρχουν μύθοι μέ πολιτική τοποθέτηση, έντιμα διατυπωμένοι. Έξαρτάται από τόν άναγνώστη του μύθου³ — αλλά ύπάρχει πάντα μιá «μείζων» προοπτική και μιá στοιχειώδης πρακτική⁴. Αυτά άκριβώς τά δύο στοιχεία είναι πού κάνουν τήν ιστορία έσαεί επί-καιρη.

Αυτό πού συμβαίνει όμως στο χώρο τής ιστορικής έρευνας στην Ελλάδα σήμερα, έχει καμιά σχέση μέ τά παραπάνω; Έδω και άρκετό καιρό, κυρίως μετά τή μεταπολίτευση, ο χώρος βρίσκεται σε άναστάτωση, σε υπερδιέγερση. Μέ έντονα συμπλέγματα ένοχής γιά τήν καθυστέρηση, πανικόβλητοι, όλοι μαζί, έπαγγελματίες ιστορικοί και έρασιτέχνες, πανεπιστημιακοί και μη, νέοι, γέροι έχουν πάρει βουνά και όρη, κάμπους και θάλασσες κι έχουν άρχισει νά συμμαζεύουν, νά καταγράφουν, ν' άποδελτιώνουν τά άρχεία των Δήμων, των χωριών, των κοινοτήτων. Ξέθαψαν από σεντούκια πού τρίζουν τά κιτάπια και τίς φυλλάδες του παλπού τους πού ήταν τσιφλικές στή Θεσσαλία ή καπετάνιος στην Ύδρα ή μούτσος στά Ψαρά. Έτσι, υπό τό φώς μιās μαρξίζουσας, ύποτίθεται, θεωρίας πού συσκοτίζει τήν πραγματική προοπτική ενός ιστορικού έργου έχουν άποδυθει σήμερα σε μιá κατακλυσμική άπογραφή-καταγραφή τής προσπάθειας γιά τήν ίδρυση σαπου-

νοποιίας στην Κορώνη τόν ΙΗ αι.» ή όλίγα τινά γιά τήν «είσαγωγή και τή διάδοση τής καλλιέργειας του ά-

1. Στο έξής όπου ύπάρχει παρένθεση χωρίς παραπομπή είναι από τό άρθρο του Λιάκου.
2. Βλ. Ζάκ λέ Γκόφ-Πιέρ Νορά: *Τό έργο τής Ίστορίας*, εκδόσεις Ράππα, σελ. 15.
3. Ρ. Μπάρτ: «Μυθολογίες - Μάθημα», εκδόσεις Ράππα.
4. Μέ τήν έννοια πού δίνει ο Άλτουσερ: *Γιά τόν Μάρξ*, εκδόσεις Γράμματα 1978, σελ. 167: «... μέ τόν όρο θεωρία θά έννοούμε μιá ειδική μορφή τής πρακτικής ή όποια άνήκει, κι αυτή έπίσης, στην πολυσύνθετη ένότητα τής «κοινωνικής πρακτικής» μιās καθορισμένης ανθρώπινης κοινωνίας. Ί θεωρητική πρακτική έντάσσεται κάτω από τόν γενικό όρισμό τής πρακτικής (κάνει διαδικασία μετασχηματισμού μιās καθορισμένης, δεδομένης πρώτης ύλης, σ' ένα καθορισμένο προϊόν).
5. «Αυτού του είδους τήν επίδραση θά τήν όνομάσουμε άγοραίο μαρξισμό, και τό μεγαλύτερο πρόβλημα σε μιá ανάλυση είναι νά διαχωρίσουμε τόν άγοραίο μαρξισμό από τά μαρξιστικά συστατικά τής ιστορικής ανάλυσης» (Ε. Hobsbawm: *Ή συμβολή του Καρόλου Μάρξ στην έπιστήμη τής ιστορίας*, εκδοση Μνημων 1981, σελ. 13, και παρακάτω αναφέρει ποιά είναι τά στοιχεία πού περικλείνει ο άγοραίος μαρξισμός μέ πρώτο στοιχείο τήν οικονομική έρμηνεία τής ιστορίας, δηλαδή τήν πεποίθηση ότι ο οικονομικός παράγοντας είναι ο βασικός, από τόν όποιο εξαρτώνται οί υπόλοιποι, και λεπτομερειακά: από τόν όποιο (οικονομικό παράγοντα) εξαρτώνται φαινόμενα πού ως τώρα δέν θεωρούσαμε ότι συνδέονται και πολύ μέ οικονομικά θέματα. Σ' αυτόν τό βαθμό επικαλύπτεται από τό μοντέλο «βάση και έποικοδόμημα» (πού χρησιμοποιείται τό περισσότερο γιά νά εξηγήσει τήν ιστορία των ιδεών). Παρ' όλη τήν προειδοποίηση του ίδιου του Μάρξ και του Έγκελς, παρ' όλες τίς έμβριθείς παρατηρήσεις μερικών πρώτων μαρξιστών όπως του Labriola, τό μοντέλο αυτό συνήθως έρμηνεύτηκε σά μιá άπλή σχέση κυριαρχίας και εξάρτησης άνάμεσα στην «οικονομική βάση» και τό «έποικοδόμημα»...
 "Αν λοιπόν οί προηγούμενες μελέτες και πολλές άλλες μελέτες του ίδιου τύπου πού κυκλοφορούν δέν είναι άγοραίος μαρξισμός τότε ποίος είναι ο άγοραίος μαρξισμός;

ραβοσίτου στην Πελοπόννησο» ή τις «Σαπυνοποιίες της Κρήτης στο 18ο αιώνα»⁵ (αν προχωρήσει αυτό το ενδιαφέρον του για τις σαπυνοποιίες και στους μεταγενέστερους αιώνες, είμαι σίγουρος ότι σε λίγο καιρό θα έχει να μάς ανακοινώσει κάτι και για επίγονο γνωστής οικογένειας σαπυνοποιών που σήμερα είναι κάτοχος του Νόμπελ. Όλο και κάποια σχέση θα υπάρχει).

Και στο σημείο αυτό, δειλά δειλά, ρωτάς: Ίστορία για ποιόν; Μήπως ή υπερεδίκευση του ιστορικού αντικειμένου έχει σά συνέπεια τό έργο να άπευθύνεται μόνο σ' έναν-πολύ περιορισμένο κύκλο έπιστημόνων; Έτσι όμως τό όραμα για τό οποίο μιλούσαμε παραπάνω χάνεται μπρός άπ' τά μάτια μας. Ή ιστορική έρευνα ούτε γίνεται πρός έπικοινωνία μοναχικών υπάρξεων ούτε άπευθύνεται στον καθένα. Έχει την ανάγκη άναγνωστών και είναι άφελής όποιος πιστεύει τό αντίθετο. Ίστορία Ι.Χ. δέν υπάρχει. Ή μοιρολατρική άποδοχή της αντίληψης ότι σε τελευταία άνάλυση ένα ειδικό ιστορικό αντικείμενο έξ όρισμού δέν μπορεί παρά να ενδιαφέρει ελάχιστους διαιωνίζει μιά κατάσταση έσωτερικής ιστορίας⁶ που προκαλεί άδιαφορία και ύπωση. Έτσι ή ιστορία στεγανοποιείται. Άπασχολεί μόνο τους ειδικούς. Τους «μνήμονες»⁷. Αυτούς που έτυχε και άσχολήθηκαν με τό συγκεκριμένο αντικείμενο. Τό ιστορικό γεγονός χάνει την κοινωνική του σημασία. Άποικωνικοποιείται και έτσι γίνεται άφάνταστα έπιστημονικό και θανάσιμα πληκτικό.

Τώρα με τρόπο βλέπω να πλησιάζει ή ώρα του εργατικού κινήματος. Έφτασε ή ώρα του. Έφτασε ή στιγμή, οι εργάτες εκτός από τις οικονομικές διεκδικήσεις τους (τελευταία έχουν πληθύνει) να κοιτάζουν και λίγο την ιστορία τους. Γιατί πρέπει τέλος πάντων... οι Έλληνες εργάτες να «συνειδητοποιήσουν τό ιστορικό τους παρελθόν, άπαιλαγμένο από ιδεολογικές σχηματοποιήσεις, άποσιωπήσεις και παραχαράξεις». Λέτε μέσα στους εργασιακούς χώρους ν' άρχίσουν οι εργάτες φροντιστήρια ταχείας εκμάθησως ιστορίας; Τώρα μάλιστα που έχουμε και σοσιαλιστική κυβέρνηση. Που ξέρεις; Ποτέ δέν είναι άργά. Άρκεί να δείξουν λίγο φιλότιμο και να διαβάσουν.

Μακάρι. Άλλά διατηρώ τις έπιφυλάξεις μου. Δέν βλέπω να υπάρχει έφεσις... Μήπως θά έπρεπε «πρίν την άναζήτηση και τον έντοπισμό, τή συλλογή ή τή φωτογράφιση, τή

διαφύλαξη, την ταξινόμηση και την εύρετηρίαση των άρχαιακών πηγών, των εκδόσεων και των άλλων μαρτυριών, γραπτών και προφορικών, των σχετικών με την ιστορία του εργατικού κινήματος» και πρίν από «έκκλαϊκευτικές διαλέξεις» να ξανασυζητήσουν (αν έχουν ήδη συζητήσει) και να δώσουν έμπνευσμένες άπαντήσεις στά άπλά έρωτήματα: «Γιά ποιόν γράφεται αυτή ή ιστορία; Με ποιο σκοπό; Σε τί και σε ποιόν χρησιμεύει σε σχέση με τό εργατικό κίνημα;»⁸. Έχω την έντύπωση ότι ούτε είναι τόσο θεωρητικό τό πρόβλημα ούτε έχει ξεκαθαρισθεί. Ή μήπως θεωρούν ότι τά «άπλοϊκά» έρωτήματα αυτού του τύπου έχουν άπαντηθεί με την έννοια ότι «τό στοιχειώδες καθήκον τής ιστορίας είναι να βοηθήσει τους ανθρώπους να καταλάβουν τή χώρα τους και τήν εποχή τους»;

Γιά ένα πράγμα είμαι σίγουρος: ότι «ιστορική άντιμετώπιση που δέν παρουσιάζει κανένα θεωρητικό ενδιαφέρον, δέν μπορεί να έχει πολιτική λειτουργία. Γιατί αυτό τό είδος ιστορίας μεταδίδει κιτριτισμένες εικόνες και παραφθείρει τά πραγματικά προβλήματα»⁹. Γ.Β.

6. «Ίστορία γραμμένη είτε άπο πολιτικά στρατευμένους για στρατευμένους, είτε άπο πανεπιστημιακούς για τους συναδέλφους τους, συνεχίζει να παράγει και να διαιωνίζει μιά έσωτερική μορφή τής ιστορίας.» (E. Hobsbawm: Labor History and Ideology) άπό τό άρθρο του Georges Hauri που δημοσιεύτηκε στον Πολίτη τεύχος Νοεμβρίου 1977, σελ. 58.

7. μνήμων Μνήμων: περιοδικό τής Έταιρείας Μελέτης του Νέου Έλληνισμού, που είναι μιά πολύ συμπαθητική Έταιρεία άλλά, άπό τή φύση τής δουλειάς της και των συζητήσεων που διοργανώνει, καταδικασμένη να λειτουργεί για πολύ λίγους ειδικούς ή μερικούς έρασιτέχνες που τό «ίερόν πάθος» όδήγησε τά βήματά τους στο μικροσκοπικό και οικείο ύπογειακι των Έξαρχειών.

8. Για την ιστορία του εργατικού κινήματος, άρθρο του Georges Hauri, Πολίτης, τεύχος Νοεμβρίου 1977, σελ. 58.

9. Άπό τό προηγούμενο άρθρο.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΟΜΜΟΥΝΑ»

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

Κομμούνα - Άντιπαράθεσις 2

ΒΙΑΤΣΕΣΛΑΒ ΣΥΣΣΟΪΕΦ

Ή ζωή έγινε καλύτερη

Ή καθημερινή ζωή στη Ρωσία, ή καταπίεση, τά στρατόπεδα, ή υποκρισία τής Δύσης, δοσμένα άπό ένα μεγάλο σκιτσογράφο που ζει παράνομα στη Ρωσία.

«Κομμούνα» - Σουλίου 9

τηλ. 3602.644

Κομμούνα - Θεωρία 3

Γ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ

Ή μικρομεσαία

δημοκρατία

Τό «παράδοξο» μιάς χώρας του καπιταλιστικού κόσμου με διατήρηση και επέμβαση των μικρομεσαίων στρωμάτων, μέχρι και την έξουσία. Οί αντίφάσεις και τά όρια του ΠΑΣΟΚ. Πραγματικότητες και προοπτικές τής ελληνικής κοινωνίας.

«Κομμούνα» - Σουλίου 9

τηλ. 3602.644

